

26-17

PALÓCFÖLD

1964



PALÓCFÖLD

NÓGRÁDI MŰVÉSZEK ANTOLÓGIÁJA

1964.

SALGÓTARJÁN

P A L Ó C F Ö L D

Nógrádi írók és művészek antológiája

SZERKESZTI A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Czinke Ferenc, Csik Pál, Herold László, Kolynok Nándor, Faróczai Gergely

FELELŐS SZERKESZTŐ:

Csukly László

KIADJA:

A Nógrád megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya

Felelős kiadó:

Molnár Pál

A BORÍTÓLAPON:

Vígh Tamás: Madách szobra

Készült: 1200 példányban B/5 alak — Eng. sz.: 201-417/9964
Nógrád megyei Nyomdaipari Vállalat. — Felelős vezető: Fila István

I. Emlékezés Madách Imrére

TISZTELETTEL HAJTJUK MEG AZ EMLÉKEZÉS ZÁSZLAJÁT IRODALMUNK HALHATATLANJA ELŐTT, AKI MŰVEIVEL FÉNYT DERÍTETT A MAGYAR IRODALOMRA, AMELYNEK HÜSÉGES SZOLGÁLATÁT A PALÓCFÖLD KÖRÉ TÖMÖRÜLT ÍRÓK IS FELADATUKNAK TEKINTIK. AZ EMLÉKEZÉS KOSZORÚJÁBA ÉLETÚTJÁNAK RÖVID ISMERTETÉSÉT ADJUK S NÉHÁNY ÜDVÖZLŐ, MÉLTATÓ VERSSET MADÁCH KORTÁRSAI ÉS AZ AZÓTA RA EMLÉKEZŐK TOLLÁBÓL.

SZÁSZ KÁROLY:

Madách Imréhez

Oh ember gyász-sorsának siratója,
Tragédiánk bölcs éneklője te!
Mi az, mi szived kétségűl ója,
Van e hited fajod jövőjibe?
Míg azt szünetlen küzdni és bukni látád,
S hogy a multnál silányabb a jelen:
Az eszme nem veté-e fátyolát rád -
Hogy küszködése mind sikertelen?

Ha látod Adámtól a falansztérig
A nyomorult embert balgaságiban:
Hogy e látmány utadról le nem térít,
Mi tenned, élned biztasson, mi van?
Nem Sergiolt mondod-e legbölcsebbnek,
Midőn kéjről csak kéjre tántorog,
S üresen menni egy órát sem enged...?
Szólj, van-e vágyó hölgyed s langborod?

Miltiáddal oly népert ontsd e véred,
Mely gyanuval bánt, s pallossal fogad?
Vagy Keplerrel az ég ürét míg méred,
Eljátszad földi boldogságodat?
Gyulogj eszmékért, tiszta lelkű Tánkréd,
Miket szolgák szennyeznek be ép? -
S bőszen üvölsz, Danton, oly szabadságért,
Mely vértóbul kél, és vértengerbbe lep?

Mert hogy embernek sorsa körbe forgás
Melynek kiútja nincs: te tanítál.
És könyved mégis édes enyhü forrás,
Mely fölött örül biztatóbb hit áll:
De napjával halad végtelenül,
Az ember is, végetlen pályát törve,
Halad, emelkedik s megistenül.

Oh, nincs hiában a nagyok küzdelme,
Bár magok a küzdők elvérzenek.
Nem ég hiában annyi magas elme,
Hiában annyi szív nem ver, remeg.
Mert mint az óra rezgő nyugtalanja
Egy helyben tapos szünes-szüntelen,
De jár a mű, s a nagy időt mutatja,
Mely mindig mult, s mégis mindig jelen.

Ezt ta nulám én könyvedből, barátom;
S azóta szívem nyugodt és szilárd.
A küzdők vérét mosolyogva látom.
Bár küzdjön s essék uj s uj milliárd.
Mert hol kicsiny s nagy egy köz célra munkál:
Ott óriás a munka s a siker.
Vesszünk egyenként - de több mindnyájunknál
Az emberiség: s annak élni kell.

JUHÁSZ GYULA:

Madách

*Ódon kastély mély magánya rejti
Világ elől méla bánatát,
Komor ősök árnyéka belengi,
Innen csak az őszi parkba lát.*

*Kisértetek járnak a szívében,
Őszi éjben a nagy égre néz
S a magányban és a csöndességben
Mint a tömjén, ég a szenvedés.*

*A világa régen összeomlott,
A szerelme följáró halott,
A művészet lombikjába hordott
Minden üdvöt, minden bánatot.*

*Örök formát ölt itt a mulandó,
Muzsika lesz minden fájdalom,
Mély magányban, ami maradandó,
Föltámad a harmadik napon.*

*Elpusztulhat gyönyörű világa.
Űr lehet az őszi hervadás,
Gondolatok örök lombikjában
Örök embert alkotott Madách*

Madách Imre élete

1823. január 21-én született a Nógrád megyei Alsósztrégován. Családjá a köznépnemeségnek ahhoz a rétegéhez tartozott, amely múltja és vagyona szerint közel állt az arisztokráciához. Az ősök között emlegette a családi hagyomány Radon Zólyom megyei földbirtokost, aki IV. Béla király oldalán vitézül harcolt a tatárok ellen: Madách Lászlót, aki Mátyás király seregében szerzett érdemeket és jutalmul jelentős birtokokat kapott. A nemes ősök között költő is akad: sztrégovai Madách Gáspár, a XVII. században Nógrád megye alispánja. A költő nagyapja, Madách Sándor neves ügyvéd, a megye tiszti ügyésze, aki a Martinovics pörben 13 magyar jakobinus védelmét vállalta. Édesapja sztrégovai és kelecsényi Madách Imre császári és királyi kamarás tekintélyét a büszke cím mellett nem kis mértékben gyarapítja az a hozomány, amelyet Majthényi Annával kötött házassága után mondhat magáénak. A család kezén lévő birtokok 6.000 holdra tehetők. A buzgó katolikus házaspár előbb az ódon Madách-kúriában lakott, amelyet latin nyelvű felirata szerint még Mátyás király idejében építettek, majd — mint erről a korabeli történész. Mocsáry Antal tudósít — a Révayaktól visszaszerezték a domb tetején álló kastélyt, amely jeles úri épületen nintsen ugyan felírás, hanem ahelyett a Madách és Maithényi familiának egymás mellett és egymással megegyező tzimerei ékes kifaragásban láttatnak.” (A Madách címeren koronát tartó griffmadár, a Majthényin medve.)

Imre szüleinek ötödik gyermeke, s nagyratörő álmú, igen szigorú anyja iránnyitása mellett a gyermekek a kor szellemének megfelelő legjobb nevelést kapják.

Házinevelőjük irányítása mellett magánúton tanulnak, a latin mellett német és francia nyelven kötelesek társalogni. Imre a gimnázium hat osztályának anyagából a váci piaristáknál vizsgázik, jeles eredménnyel.

1837-ben Pestre költözik, a mai Cálvin téren bérelnek lakást és beiratkozik az egyetemre jogot és bölcsészetet hallgatni. A Pesten eltöltött három év életének legélménydúsabb szakasza. Egyetemi tanulmányai mellett megismerkedik a kulturális élettel, színházba, hangversenyekre jár, figyelemmel kíséri a folyóiratokban bontakozó irodalmi életet. Készülődése, érdeklődése kettős irányú: készül a közéleti szereplésre és bontakozik irodalmi érdeklődése is. Az első elkerülhetlenül a liberális polgári demokratikus eszmék hívévé teszi. Hisz a liberális eszmeiségben, amely fegyver az erősödő burzsoázia, a feudális megkötöttségek ellen, nálunk Magyarországon a haladó köznépmesség fegyvere lesz, s polgárság híján ez a köznemesi réteg készíti elő a társadalmi változások szükséges lépéseit.

De Pesten ébred fel benne az írói hivatástudat is. Tele van állandó készülődéssel, úgy érzi „lesz idő, mely megtermi gyümölcsét.”

Az ébredő nemzeti nyelvű irodalmi folyóiratok hatására maga is lapot alapít. Mint ismeretes, már előbb Sztrégován is volt folyóiratuk a „Litteraturai Kevercs”, amelyben Madách a miszticizmus ellen írt, most egyetemi társaival megalapítja az ugyancsak kéziratossá „Mixturát”, amelyben Madách első verseit közli a jobbára nyolctagú nyilvánossággal.

Tevékenységről, terveiről rendszeresen beszámol édesanyjának. „ülő életre szentelém magam, olvastam, mennyit lehetett s erköltsöm ellen tán sehol sen-

ki ki nem állhat" — írja. Ám szigorú anyja még ezzel az életmóddal sem elégedett, kifogásolja az este 6 óra utáni kimaradásokat, mire a fiú keserűen válaszol: „Sohasem megyek hazuról ezentúl, mind hogy kell, hogy essen életem mentül hamarabb áldozatul, megmenekedve a földi szenvedésektől. — Mutatja úgysis mellem s egészségem, hogy nem igen hosszú lesz a földi pálya.”

Első verseinek tárgya egy nagy élmény: Lónyay Etelka iránt érzett szerelme. A hozzá írt dalokat jelenteti meg 1840-ben saját költségén „lantvirágok” cím alatt. A versek őrzik a csalódás emlékét, nem lehetnek egymáséi, mert a lány nem akar vidéken élni s egyébként is közöttük áll választóvonalként a vallás. A lány református és Madách vakbuzgó anyja ellenezné ezt a házasságot. Az érzelmek kifejezése meglehetősen szentimentális és érezzük, hogy küzd a formával is. Nem egy helyen panaszkodik, hogy „tele keblem gondolatokkal, melyeket versekbe kiönteni nem tudok.” Komoly buzdítást és segítséget kap a nála nem sokkal idősebb, ugyancsak Nógrád megyei származású Bérczy Károlytól, aki figyelmezteti a formai sajátosságokra s egy versét meg is jelenteti a Honművészen.

1840. júniusában társai megbízásából ő mondja el a búcsúbeszédet, melyben a liberalizmus iránti rajongó ielkesedéssel mond köszönetet Virozsil professzornak. Megköszöni, hogy... „Elvet adtál, mellyel az élet nem lehet céltalan bolyongás egy pályán, melyen a por eltiporja pályatársait, de törekvés egy kitűzött szent cél után, mely mindnyájunkat egyesít, mely túl van a világ badarságainál.”

Izületi panaszai miatt Pöstyenyre utazott a tanév befejezése után, hogy a fürdőben gyógykezeltesse magát. A baj azonban makacs, nem is engedi, hogy egyetemi tanulmányait nyilvánosan folytathassa. A következő évben Teplicen találjuk, ahonnet „Trencsényi, másként teplici fürdők” cím alatt be is számol a Regélő c. lapban a fürdőhelyen folyó életről.

Jogi tanulmányait 1841 őszén fejezte be. „Tegnap tettem éppen exament a politikai, economia és financiából igen jó sikerrel. A roppant pecsétes levél is már kezemben van”. — írja anyjának.

Jogi gyakorlatra, mint patvarista Balassagyarmatra került, Sréter János második alispán mellé. Sréter János nagy műveltségű ember, aki mellett nemcsak a közigazgatás titkaiba nyerhet betekintést, de hatással van irodalmi izlésének feilelesztésére is. Ekkor köt egy életre szóló barátságot Szontágh Pállal, a szécsényi szolgabíróval, aki egyben első számú bírálója is lesz. Állandó levelezésben vannak: „Csak néhány szót akartam írni neked, de úgy vagyok veled, mint a Memnon szobra a nappal, mely ha rásüt, az önkéntelen zeng.” — vall egyik levelében e barátság mélységéről.

A jogi gyakorlat elvégzése után 1842-ben letette az ügyvédi vizsgát is, és tiszteletbeli aljegyző lesz a megyénél.

A politikai szereplés mellett számos irodalmi kísérlet, illetve kész darab mutatja, hogy ezek az esztendők költőnk életében a nagy készülődés évei. A Commodus, a Jó név s erény, a Férfi és a nő, a Csak tréfa, a Mária királynő és a Csák végnapjai mutatják, hogy a líra mellett elsősorban a történelmi témájú drámai konfliktusok érdeklik. A Csák végnapjaival az 1843. évi akadémiai pályázaton dicséretet is nyert. Vannak lírai termékei is ezeknek az éveknek. Még a trencsényi fürdőzés idején ismerkedett meg Dacsó Lujzával, egy Hont megyei földbir- tokos tüdőbeteg lányával. A szenvedés összehozta a fiatalokat, de a szerelem ki-

teljesedésére nem kerülhet sor, a lány 1843-ban meghalt. Az iránta érzett szép szereiem emlékét a „Fagyvirágok” ciklus szomorú hangú versei őrzik.

Egészségi állapotára való hivatkozással lemond a tiszteletbeli aljegyzőségről: „Nagy volt keblemben a vágy, megfelelni e hivatalnak, de kicsiny az erő, kicsiny a hatáskör, tettekkel érdemli meg a csak jó remény fejében előlegezett bizalmat... torkom gyakori gyengéikedése leköszönni készlet.” De a következő évben, huszonnégy éves korban mégis megkapja Nógrád vármegye táblabírája címet és a megyegyűléseken a centrumpolitikus harcosságával küzd a megyei élet fonákságai és konzervatizmusa ellen. Timon álnév alatt rendszeresen küld tudósításokat a Pesti Hírlapnak a megyei közgyűlésekről. Politikai állásfoglalását és elveit legtisztábban a „Válasz a nyílt levélre a centralizáció ügyében” c. cikkében fogalmazza meg. „A megye csak saját kis érdekét tekinti és tekintheti csak” — írja. „Természetesen, hogyan indulna ki országos szempontból? hogyan birná áttekintéssel az egész haza érdekében, s ha ez saját erejével összeütköznék, hogy áldozná fel azt másokért?”

Hadakozik az ősiség, a börtönkérdés ügyében, foglalkoztatják a népnevelés, a nem-nemesek hivatalviselése, az iparvédelem kérései. „A vallás tárgyában érkezett rezolúcióra” c. beszédében a katolikus Madách a legélesebben utasítja vissza a császári határozatot, amely mögött „a bűnbocsánat aranykulcsait kezében tartó organizált klérus áll a fanatizmus vérkeresztjével” és a felekezeti egyenjogúság érdekében száll síkra.

Az ezekben a kérdésekben képviselt álláspontja liberális. Demokráciát akar ő is, de azt az arisztokraták módjára fogja fel, bár kétségtelenül tudja. „hogya történetet sohasem a maguk szempontjából kell megítélnünk.” Állásfoglalására hatással volt az Athenaeum c. folyóirat, amelynek nézetei későbbi műveiben is tükröződnek. (L. Baranyai Imre tanulmányát „A fiatal Madách gondolatvilága”-t.) 1844 farsangján ismerkedik meg az alispán unokahúgával Fráter Erzsébettel. A lány nem szép, ennek ellenére mégis nagy hatással van a költőre. „Hol kezdjek írni ezen minden vonzó és minden álnok, minden jó és minden könnyelmű, minden cynizmus mikroszkoposáról?” — kérdi Szontághnak írt levelében. Fráter Erzsikét „lidérckével” hasonlítja össze, „mely éjjel ég, bolyong, örvény fölé csal és megfoghatatlan.”

Bár már a kezdet-kezetén tisztában van a lány hibáival, mégis hevesen udvarol, és a lány hozzátartozói, akik szívesen vennék, ha zilált anyagi viszonyait ilyen előnyös házassággal erősíthetnék meg, amennyire csak tehetik előremozdítják az ügyet. Az első szerelmi fellángolásból születnek a Vadrózsák ciklus versei:

„Vajh, mi az, mi úgy hozzád varázsol?
Más tetszik, ha ez s az rajta szép,
Rajtad arc haj és szeme k világa,
Nékem bájos, merthogy a tied.

.....

Óh, talán bűn is, ahogy imádlak,
Keblem oltár, melyen képed áll,
És kivülr az egész kebelben
Semmi, semmi más helyt nem talál.” (VII.)

„Kitépem keblemből szívemet 's úgy nyújtom oda a világ legbájosabb angyala elé tenyereimen.” Ilyen szerelmi fellángolással szemben még az anyagi ellenkezés is tehetetlen, s bár a lány református és műveltsége ellen is sok kifogása lehetne a józanul látó özv. Madáchnénak, 1845 februárjában Madách Cséhtelekre utazik, hogy eljegyezze a lányt. Az eljegyzés az „ösgyűrűvel” történik, amelyről Lisznyay Kálmán balladában számol be az Életképek olvasóinak. (A gyűrű az egyik ös. Madách Miklósé volt, akit azzal együtt temettek el, amikor haldokolva jött meg a csatából. A ballada szerint Madách tudott a gyűrűről, felnyitotta a családi sírboltot és a megtalált gyűrűvel jegyezte el menyasszonyát.)

Az esküvőre 1845. július 20-án Csécsé község katolikus templomában került sor, a vőlegény 23, a menyasszony 18 éves. A fiatal pár Csesztvén rendezkedik be, ahonnét Madách elláthatja új hivatalát is. — ugyanis 1846-ban megyei főbiztossá nevezik ki. Kezdetben boldogan élnek és a költő a csendes vidéki életet a „Legszebb költészet”-nek érzi:

*„Ah, megnyugodtam én is kebleden hölgy,
Elhallgatott dalom. — Mit is zenegjen?
Amit csak sejtje, mindaz most valót ölt. —“*

A vers azonban nemcsak a megtalált családi boldogságról tanúskodik, hanem arról is, hogy ezekben az esztendőekben irodalmi ambíciói is csökkennek.

S közben a reformkor küzdelmei forradalommal, illetve szabadságharcra érnek. Madách ugyan személyesen nem vett részt a szabadságharcban — még megyei főbiztosi állásáról is lemondott betegsége miatt, — de ezt valóban csak betegségével szabad magyaráznunk. Családja részéről egyébként is képviselve van. Elsősorban édesanyja állásfoglalását érdemes szemügyre venni, hisz rokoni kapcsolatai, neveltetése révén ő lehetne leginkább a bécsi udvar híveivel összeköttetésben. Ehelyett, mint ezt 1848. dec. 29-i levele is bizonyítja, aggódik a „fekete-sárgák” előnyomulása miatt, azt kívánja, hogy a szabadságért folyó harcból mindenki úgy vegye ki részét, mint Károly fia, és foglalkoztatja az a gondolat, hogy a sztregovai „régí házat” át kellene adni „katonai nevelés” céljaira.

Öccse Pál, híven saját beszámolója szavaihoz, — „legutolsó percig hazám pártját el nem hagyom ” — futárszolgálat közben szerzett tüdőgyulladásban halt meg. Tragikus véget ért nővére, Mária is, aki férjével és kisfiával martalócok áldozata lett. (Férje Balogh Károly ugyanis császári tisztből honvédőrnagyként végigharcolta a szabadságharcot s annak bukása után Nagyvárad felé tartott, hogy ott jelentkezzen az orosz parancsnokságon, hogy az osztrákok bosszúját elkerülhesse.)

Mindezek az események, valamint saját tehetetlensége, szinte teljesen megbénítják Madácht. Csak néhány verse, amelyeket „Tábori képek” címen foglalt össze, mutatja, hogy lélekben ő is a küzdőkkel érez együtt.

*„Ma rejtekben kél minden esemény,
A köztér pusztá, csak bitó van rajt'
Hiuz szem néz a házi tűz mögé,
A mosolygás leplez tőle minden bajt. (Ó és új kor)*

A szabadságharcra következő elnyomatás esztendei, „amikor iszonyatos csend lepte el az országot” méginkább a csesztvei magányba szorítják. Ekkori lírájának fő vonása a hazafias bú:

A szabadságharc eszméihez való ragaszkodást, illetve az értük való áldozatvállalást mutatják az 1851-es események is. Ekkor ugyanis távoli rokonát, Rákóczy Jánost, aki a szabadságharc alatt huszárórnagy és Kossuth titkára volt, hadbíró-ság halálra és jószágai elkobzására ítélte. Madách menedéket adott az üldözöttnek és birtokain mint vadászt alkalmazta. Iratokat is szereznek részére, de egy besúgó árulása következtében menekülnie kell mégis. Madáchot ez ügyből kifolyólag 1852. augusztusában elfogják és vasraverve Pozsonyba szállítják. A Vízi-kaszárnya börtönében raboskodik 1853. január elejéig, amikor Pestre viszik és az Újépületben zárják el. A letartóztatással egyidejűleg lefoglalták a Madách-birtokokat is.

A börtönben eltöltött idő alatt azután váltságba kerül házassága is. Fráter Erzsike nem nélkülözésre és tűrésre teremtett ember, s azok a levelek, amelyekkel ezidőben férjét zaklatja, egyáltalán nem vallanak az aggódó, szeretettel féltő hitvesre. Állandóan anyagi nehézségeiről panaszskodik. Férjét pénzért, váltócédulákért zaklatja. „Szörnyű most ezen a Csesztvén, olyan mintha kihalt volna, csak úgy tengődöm, mint az elátkozott” — panaszskodik. Az unalom, az örökös ruhagondok, a fényűző élet és mulatságok kedvelése rossz tanácsadók, s Fráter Erzsikéről hamarosan olyan hírek keringenek, hogy udvarlót tart. Ez a nem alaptalan hír csak még inkább elidegeníti tőle a szigorú erkölcsű anyóست. Mind rosszabb és rosszabb lesz a viszonya a Madách család többi tagjával is. „Anyád végkép el akar szekírozni, ezt igen könnyen elérheti, mert én nem szeretem magamat hijába szekíroztatni. . Ővéle én soha egy faluba nem fogok lakni” — írja vadaskodva férjének.

Madáchot 1853. május 7-én szabadlábba helyezik ugyan, de ügye végleges lezárásig 1853. augusztusáig nem hagyhatja el Pestet. Az internálás hónapja után Madách úgy tér vissza Csesztvére, hogy maga is azonnal érzi: harmónikus családi boldogsága a múlté:

*„Hát megtörtént az, amitől remegtem,
Hát látnom kelle téged ujólag, nő,
És látnom így, hogy arczodon ne légyen
Egy kis sugár is a mul-ton merengő.”
(Hozzá, mint nőhöz)*

Mégis megkísérli rendbehozni házasságát, hisz az már nemcsak kettőjük ügye, három gyermeke sorsa is kötelezi erre.

Sztregóvára költöznek az ősi kastélyba, de Fráter Erzsi itt is folytatni akarja régi életét: lovagolni, mulatni, társaságban tündökölni, udvarlók között gond nélkül szeretne élni. Férje mindinkább befele fordul. Unja az örökös felszínes szórakozást és barátokat, gondolatvilágát az elbukott szabadságharc foglalkoztatja, a nagyszerű napok emlékét idézi. Így érthető, hogy az ellentét mind mélyebb lesz közöttük és amikor Fráter Erzsi 1854 tavaszán férje nélkül és annak kifejezett tilalma ellenére mégis elmegy a losonci bálba, véglegessé válik a szakítás. 1854. július 25-én Ecsegen megszövegezik „közmegegyezéssel”, hogy egymástól örökre és végkép elválnak. (Annak ellenére, hogy Madách évi 800 pengő-forint tartásdíjat fizet volt feleségének, Fráter Erzsi életútja metnhetetlenül vezet a zül-

lésbe. Életét hihetetlen nyomorban, testileg és erkölcsileg teljesen összeomlva fejezte be 1875-ben.)

Madáchot nagyon megviselte a válás, erről nem egy verse is tanúskodik: „Most látom mily erősen Valál szívembe nőve, Amit kiteptél onnan, Utánad foly ki vére” — írja és esztendőök múlva is ilyen gondolatokat találunk jegyzetei között: „Ha valaki elhagy minket, nemcsak az hal meg számunkra, hanem mi is részletekként meghalunk vele”. Egyébként teljesen visszavonult életet él, a kastély egyik sarokszobájába húzódott, gazdaságát elhanyagolta, rossz lovainak messze földön híre volt. Külsejében a cinizmusra hajlott, szobája rossz volt, valami falusi kontár, kalapjára, lábbelijére nem sokat adott. De testtartásában mindig volt valami előkelőség — emlékeznek vissza a kortársak. Balog Károly visszaemlékezéseiben azt is megírja, hogy bizalmas baráti körben sziporkázott ajkáról az élc s vídamságot, derűt keltettek tréfái is. Nyílt és egyeneslelkű, jószívű és áldozatkész volt ő mindenkihez.

Másrészről minden veszteség érzékenyen hat rá. Jellemző adat, hogy amikor kedvenc kutyája, a tigris-szerű Dzsoki elpusztult, egy csókát vesz maga mellé „Kedvencének választotta — írja Aladár fia — mint hosszúéletű állatot hogy ne kellessen halálán szomorogni, mint kedves Dzsoki kutyájáén”. (Arany János sztrigovai látogatása után ugyancsak érdeklődik a csóka felől).

Érzelmi élete, szerelmi viszonyai elég változatosak, de különösebb nyomot nem hagynak életébe. „A hölgyeknél most kezdenék még igazán szerencsés lenni, úgy veszem észre, mikor már a legjobb osztásra is azt mondom: pass, és sohasem licitálok feljebb paraszt betlernél” — írja Szonthagnak. Nem elégitik ki ezek a szerelmek, talán csak fokozzák magányosságát: „Minden kéjből csak elaljasodása) s a jóllakásnak undora marad” — mondja Ha láttok c. versében. Talán csak Borka kivétel, az egyszerű, fiatal rózsét gyűjtő parasztlaszony, akinek tiszta, ragaszkodó szerelme megnyugtatja. Szeretne is vele elvonulni a külön épülő erdei lakba, de azután a megszólástól való félelem visszariasztja. „Győztél hát felettünk nagy világ (Vad zajoddal, kalmár számolással) Elriasztád álomképeink...” (Lemondás — Borka. c. versében.)

Szellemi téren a nagy készülődés évei ezek. Erre mutatnak olvasmányai és a kortársak feljegyzései is. 1859-ben pl. baráti körben Madách azt a kérdést vetette fel, hogy lehetőnek, vagyis költőileg megoldható feladatnak tartanak-e az emberiség egész történetét egy drámai műbe foglalni. A megkérdezettek között Jeszenszky Dánó azt több szempontból indokolva, lehetetlennek tartja. A sztrigovai kastély tőzsomszédságában lakó evangélikus lelkész pedig visszaemlékezéseiben elmondja, hogy ebben az időben Madách feltűnően sokat beszélgetett vele vallási kérdésekről s gyakran keverte őt vitába a falu katolikus papjával.

A készülődés azután az eddigi „előgyakorlatokat felülmúló az életpálya csúcspontját jelentő művekben realizálódik. 1859-ben először megírja a Civilizátort, amelyben a Bach-korszak elnyomását gúnyolja ki, majd bámulatos gyorsasággal Az ember tragédiáját. A kézirat címlapján fel van jegyezve: „Kezdtém 1859. február 17-én, végeztem 1860 március 26-án.” A kész művet nem mutatta meg senkinek, csak a következő év tavaszán vette elő és olvasta fel Szontágh Pálnak. A jóbarát sürgeti, hogy mutassa meg a művet Arany Jánosnak.

Erre jó alkalmat szolgáltatnak a politikai életben bekövetkezett változások is.

A külpolitikai kudarcok hatása alatt 1861. februárban Ferenc József összehívatta az országgyűlést. Madách barátai felszólítására bekapcsolódik a választási küzdelmekbe és március 20-án Balassagyarmaton képviselővé is választják. Madách a Házpolitikai Párt politikai követelését teszi magáévá, számára a 48-as törvények „minden további státusélet egyedül élezhető kiindulási pontjai”. Május 28-án elmondott első beszédében meg is indokolja álláspontját: „A felírás választ, ez viszonzást feltételez; mindebből a rosszakarat — pedig nem jó barátokkal van dolgunk — egyezkedést magyarázhat ki...” Szenvedélyesen tiltakozik az egységes Ausztria gondolata ellen és nemzetét szinte a Tragédia gondolatával buzdítja a további ellenállásra: „A durva erőszak csak ephemer győzelmet arathat, az eszme fölkél és közvagyonná lesz, melyért első kimondói elvéreznének.”

Beszédével nagy sikert arat, de talán ennél is jobban érdeklí és izgatja művének sorsa. A Tragédia ugyanis Jámbor Pál közvetítésével Arany Jánoshoz került, akinek az első betekintésre nem tetszett, félre is tette, de másodszori olvasás után már úgymondta, hogy a mű hatalmas gondolatokkal teljes és szerzője Petőfi óta az első tehetség, ki egészen önálló irányt mutat. 1861. szept. 12-én pedig levelet ír Madáchnak melynek utolsó soraiban melegen üdvözli a szerzőt:

„Fogadja leghőbb üdvözlétemet a gyönyörért, melyet műve által okozott, a fényért, melyre költészetünket deríteni hivatva van.”

Arany János egyébként, aki teljes tekintélyével a Tragédia mellé szegődött — kisebb stílári és nyelvi, verselési javításokat is végzett a művön, majd azt 1862. január 12-én meg is jelenteti (A cím lapon 1861. évszámmal) Nagy Iván pedig örvendezve üdvözölheti a költőt:

„Tisztelt Barátom! Az mégis „menkű” dolog, hogy te oly halk, jobban mondva nesztelen ugrással az Olymp tetejére juss... Egy rövid év alatt két téren aratni bábert! — az nem mindennapi dolog. Nem Nógrád, — a haza dísze vagy te már! Fogadd dicsőségeden őszintén örvendező nyilatkozatomat.”

A megjelent műnek mind a kritika, mind a közönség részéről nagy sikere volt. E sikert és költői nagyságot jutalmazza a Kisfaludy Társaság 1862. január 30-án, majd az Akadémia 1863-ban, amikor Madáchot tagjai közé választja. Két hosszabb lélegzetű tanulmány fűződik a tudós társaságokban betöltött tagságához: A Kisfaludy Társaság székfoglalójául írta „Az aesthetika és társadalmi viszonyos befolyását”, míg akadémiai székfoglalóul: „A nőről különösen aesthetikai szempontból” c. értekezést.

A Tragédia, melyet „könny és mosoly közt” szerzett általános elismerése mellett kissé keserű pohár „Mózes” c. drámája fogadtatása. 1860. június 9 — 1861. nov. 16 között írta ezt a művet, amellyel az Akadémia Karátsanyi-jutalmára pályázott. A bírálók azonban kifogásolták a nehézkes verselést és azt, hogy nem igazi dráma, hanem dramatizált eposz és így jutalmat nem nyert vele.

Egészségi állapota pedig közben ismét romlik. Állandóan csuzos bántalmak gyötrik, amihez még mind súlyosbodó szívbaja is csatlakozik. 1861-ben belefog

még a „Tündéralom” c. darabjának írásába, de annak csak vázlata készül el. Bérczy Károly, aki talán Madáchtól hallott a töredékben maradt műről, feljegyezi „E Tündéralom című költemény, mely Az Ember Tragédiájával ellenkezőleg az életet vidám, könnyű oldaláról s az embert, mint a lég tündérei tréfás szeszélyének játékát akarta festeni, első nagy művének méltó ellendarabja lett volna”.

1864. október 5-én bekövetkezett halála azonban megakadályozta az irodalmi tervek valóra váltását. Csak az irodalmi halhatatlanság maradt számára, amelyet Epilógusában kifejtett gondolatai és művei révén remélt is:

*„Hittem, kétkedtem, vágytam és lemondtam,
Mosolyogtam, sírtam múlton és jövőn,
Tündérek játsztak velem napsugárban,
Kisértetekkel jártam sírmezőn..*

.....

*Láttam lezúgni nagy napok viharját,
Dicsőség, börtön ismerős velem,
Ha napsugár avagy villám futá át
E szívet, elzengé azt énekem..*

*De jól esik tudom, nem sikamló
Út az utam, mely semmiségbe vész,
És felsóhajtanom, veszhet már a kagyló,
A drága gyöngy, mely élni fog, ha kész..*

.....

*Csak ők tudják, kikhez dalom beszéle,
Mit tűr a kagyló, mely gyöngyöt terem,
Csak ők érezzék, — míg reng dalom fénye,—
Körülöttük zokogni szellemem.*

.....

*És míg öröm, bu, hit meg kétkedés lesz,
Tél és tavasz, ifjúság, szerelem,
Míg szent eszmékért em ber harcol, érez:
Mindebből osztályrész jut majd nekem.”*

Halála általános részvétet keltett és a hálás utókor egyet ért Jókai Mór emléksoraival, Madáchnak csak földi halála következett be 1864. október 5-én, amikor szíve megszűnt dobogni:

*„Szíve, mely annyi költői alaknak éltet,
Ő neki halált adott — és halhatatlanságot.”*

.....

Ezt a halhatatlanságot biztosítják a Tragédia fordításai, amelyek minden művelt nyelven hirdetik a magyar irodalom dicsőségét és a színpadi előadások, amelyek során csak a budapesti Nemzeti Színházban több mint ezerszer mutatták be a nagy művet. Méltán mondhatjuk hát Arany János szavaival: „nékünk áldott a bölcső, mely magyarrá ringatta.”

Madách

A nép visszatért
a kapához
és elaggott, megúnt, gyáva és ismerős isteneihez, —

eladó áruját vette számba
úr és kereskedő,
költő, szűz, özvegy
és félkarját, lábát vesztett csonka harcos, —
valami, — eladható; — volt mindenkinek,
hiszen a villám,
az a vakítófényű, egykori villám,
aranyat olvasztott
ott, hová levágott! —
s hová nem vágott le? —

olvadt arancserepekkel és alvadt vércseppekkel
volt tele az ország, —
Tokajban aranyból kunkorodó
szőlőkacsra letek,
Kalocsán aranyat izzadt a homok, —
a felhőkön kopogó négy lovas messze járt,
— még megvillant a kasza, vagy a mérleg serpenyője, —
dámák táncoltak a pesti Vigadóban:
körmagyart, palotást, csárdást,
csupa nemzeti táncot! —
néhányan ereklyéket
gyűjtögettek:
kötelet, csigát, pallost,
hajszálakból a börtönben font picit erszényt,
Kossuth-bankót,
és motyogtak hozzá, —
és a fonókban évről-évre
szivárványosabbak és üresebbek lettek a mesék, —
mit lehet itt tenni? — töpregtél
csigázva emlékekkel
s olvasmányokkal idegeidet és zúgó önmagad, —

megmutatta magát minden
és mindenki
leplezetlenül, —
erő tört erő ellen, elnyelte ellenfelét
és önmaga ellenfelévé változott, —
húsukat vesztett törvények ültek a boltokban,

jártak az utcán, az iparcsarnokokban,
a jegenyés országutakon,
törpe piramisokat emeltek kőből és gondolatból,
nyakaztak, nyakaztattak és hajtották a tőkére nyakukat, —
szólt a zene, —
a négy vágózó lovas messze járt, —
a villám kiolvadt aranycseppeket hagyott, —

mit lehet itt tenni? —
poharat emeltél a szádhoz
s a mámor, az édes mámor elmaradt, —
sem az ölelés nem adott feledést, sem a játék,
és nem adtak nyugalmat a nagy eszmék, —

szemet égető volt az ébredés röntgensugarak fényében! —
élhet-e valaki sokáig csontvázak között? —
láthatja-e örökké
csak a lényeket? —
rózsaszín hús és rózsaszín álmok nélkül,
csak a változás egyhangúságát,
s az egyformaság változásait? —

az illúziók fehér keresztjei úgy sorakoztak,
mint a XX. század katonatemetőiben, —

a történelem vetőgépe kereszteteket vetett, —
a nép visszatért a kapához és
ismerős isteneihez, —
Tokajban arany szőlőkacsra letek,
Kalocsán aranyat izzadt a homok,
Mórnál ismeretlen koponyát fordított napiényre az eke, —

maradt a tollad! —
és azt hitted, semmi sem maradt az ábrádok tornyaiból
és hogyha maradt volna...
és azt ami még maradt...
azt is lebontod azzal az egy szál tollal,
hogy tanuljon látni és élni az utód, —
hogy maradjon a tapasztalás, —
de
át tudod-e adni gyermekeidnek
pörkölődő bőröd bűdös füstjének emlékét,
csontod roppanó hangjának emlékét,
a percet, amikor fehér fények közt kiléptél magadból? —

maguk akarják megtanulni mind!
Az izzó kályhához nyúlnak és megégnek,
belenéznek a napba és megvakulnak,

kíváncsiságból a szakadék szélére lépnek
és kalimpálva szárnyukért imádkoznának, —
maguk akarják megtanulni a méz ízét,
bokorba nyúlnak, nem sejtik benne a kígyót,
a tél próbáját, tavasz melegét,
tanulnak, azt hiszik,
pedig csak engedelmeskednek, —

mégis, minden kell nekik, ami neked kellett! —
a változás és egyhangúság,
lényeg és látszat,
a rózsaszín hús tanulsága
és a mélyben meghúzódó csontok, —

Imre, Imre, —
véletlenül barátom nevét hordozod, —
Imre, Imre, —
véletlenül száz évvel vagyok idősebb nálad, —
romboló tollad építi a vigasztalást, —
úgy látlak, ahogy egyszer kisfiam szívét
láttam dobogni a röntgen üveglapja mögött
és elszorult tőle a torkom, —
és napokon át
— szemem se kellett lehúnynom érte, —
semmi mást nem láttam,
csak egy óriási szívét,

Gépkocsik és egyéb közlekedési eszközök
tartják megszállva állandóan az utakat
ahogy ütemre vert és meg nem állt.

JOBBÁGY KÁROLY:

Madách

„Göthös, tyúkmellű tekintetes úr,
szegény...

— mondták —

köhögés fojtogatja..”

és félreálltak, kalapjuk levéve
a parasztok, ha mellettük elzörgött
kopott kocsija Balassagyarmatra.

Mosolyára ki emlékszik? Bajúsza
e két varjúszárny mikor rándult széjjel?

„A sok könyv... — súgták — jobb ha térgyepelve
betelünk szépen Isten kegyelmével..”

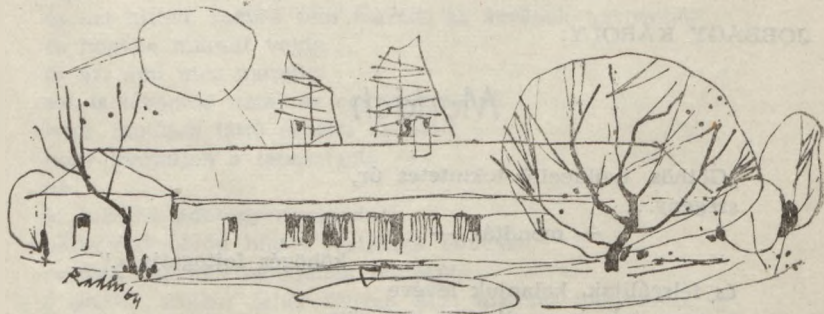
Nyomában — ki tudta?! szinte zúgott
az emberiség sorsa. Az eperfák
beleroskadtak, hogy tartani bírják
a nehéz eget, hol Ádám háborúzott;
térden csúsztak a gazos krumpliföldön
„milliók egyért”; kerge kártyahősök
kiabáltak: „az kell” Gyarmatra börtön!”
s forradalmak felhője kergetőzött.

Éva! hördült fel néha. Éva! Éva!
S a pénzt sürgető levéltöredékek
mögött szétnyílt a selymek hasadéka
és Fráter Erzsi fehér bőre fénylett.

Mi volt itt még, ami vonz, ami tarthat?
Ha van korában úrhajó a Holdba,
ő az első, ki vérthányón, bomolva
nekiindul a kísérleti startnak.

De csak ez volt, a sárba-, porba-fulladt,
szívszakasztó, dombokkal teli Nógrád.
Papírra dől

— maga sem tudta, mit tesz —
leírt mindent, mit élünk, s újraélünk,
egy szállni vágyó nemzet vízióját.



II. Szépirodalom

JOBBAGY KÁROLY:

Egy nyári utazás emlékeiből

ÚJRA MOSZKVÁBAN

Az *Arbát* lám, semmit se változott.
A *Mahovája* olyan, mint nyolc éve.
A *Gorkij utca* mögött házsorok,
kicsik, kopottak, észre sosem véve;
az udvarok sivárak, porosak,
az ablakokon pattogzik a festék
úgy, mint akkor...

úgy, úgy,

de mégsem úgy!

Valami mást érzek én...

Az esték!

Igen! Az *Arbát* mit sem változott,
a *Mahovája* olyan, mint nyolc éve,
de...

megérkeztem,

s máris meghívott

Szergejev, fagyaltra s beszélgetésre
a *lakására*, s nem félt semmitől
és másnap

Martinovnál vacsoráztam...

Kuzmint?

— Hisz olyan kevés az idő! —

fel sem hívtam; Kravcsenkót nem is láttam.
S ha megtudják, hogy városukban jártam,
Úristen, mi lesz? Milyen nagy harag...

Ki itt élt hajdan, az, az érti csak,
hogyan mi ez, s miféle változás van.

Az *Arbát* út semmit se változott.
A *Mahovája* olyan, mint nyolc éve.
Az emberek...

ők változtak nagyot,
mert *barátaim* mertek lenni végre.

AZ EMLÉK

„Igyi szjuda! Davaj!”

— Megrezzenek.

Átfut rajtam: Megint hová kell mennem?

Elsápadok a sült csirke felett

a fényes, absztrakt-mintás étteremben.

(Nem tudok én már anélkül leülni
e nyelv zengése mellett, hogy ne lássam
magamat tűz előtt térdepelni,
halfejet sütni botvégén, parázson,
a halszálkát égetten szájbatömní,
a levest hóval hígítani — több lesz —...
Három vad év! Az emlék vízőzönnyl.
Oldódj fel már! Símulj új életemhez!)

„Igyi szjuda!...”

De nem énnekem szóltak.

Valaki más kel fel, nevetve indul.

Én tányérba nézek újra s boldog

remegést érzek emlékeimen túl.

(Látom, ki rab volt, sosem szabadul.
Elengedik, de fél, míg liheg, érez.
Nem látni. Benne él nyomtalanul
az *Emlék*.

Egy szó,

s félve kap fejéhez.

Berija foglya, a visszacipelt,
kit verséért, mint fegyencet kísértek,
felébredt bennem, az arcom tüzelt...
Micsoda perc! Milyen bolond kísértet!

Medvegyev jön s mások is integetnek.

— Barátok mind. — A rettegést feloldják.

Karjára vesz és mint egy nagy-betegnek,
mosolyát nyújtja e végtelen nagy ország.

FILMKOCKÁK AZ ÉLETEMBŐL

(Tolsztoj birtokán)

Nehéz búcsúzni mindörökre.

Bennem még földrengés hullámzott,
de a ház mozdulatlan állott.
Visszanéztem rá.

Otthonom volt.

Tudtam, hogy végleg elhagyom.

Örültem itt és bizakodtam,
agyontapostak — talpraálltam,
egyekig szálltam láng-sorokban
s föld alá, félig holtta váltan.
Amit szerettem, — itt születtem:
mind a kötetek... meg a lányom...
meg a szerelmem...

Ezt a kertet
néztem, hány nyári délutánon.
Ami számít az életemből,
itt marad. Tudtam. Nincs mit tennem.
De vagy ez, s akkor minden rámdől,
vagy az, mi újra kelhet bennem.

Még visszánéztem s elindultam,
látva már, amit újra kezdek...
Akár csak ő,

— ha nem is dúltan,
de békén, vetve a keresztet
itt állt a kocsis ablakánál
s bezörgetett a kis faházba:
Gyerünk!

Én is átéltem mindent:
válást... költözést...

s megremegtem
a záporoktól bőrigázva.

LAVRA KOLOSTOR 1962

Az ikon mintha intene nekem
a vörös apró lángnyelvek fölött.
Valaki érint érzem, szelíden,
s gyertyát nyújt felém a vállak között.
Meggújtom egy másikról s leteszem
egy hívő helyett, aki hátul áll.

Égőszemű és szakállas alak
jön be és térdre rogy a kapunál,
fejét a kőhöz verve, cuppanó
csókokat nyom rá, ős szokás szerint.
Mögötte asztal,

gyertya kapható,
de árulnak szentképet, kis ikont,
Kazáni Szűzet, Jézust s

Gagarint.

REPÜLÉS MINDHALÁLIG

(Szabó Magdának)

Emlékszel még a holt fecskékre
a rácsok mögött, Puskinóban?
Kitárt szárnyal mind, mintha élne,
szinte vártam, hogy röptük robban.

Egy pavilon körmennyezetjén
volt e védőrács; bejutottak,
de ki már nem; és éhen, gyengén,
magasba vágytak a halottak.

Mert repülni kell mindhalálig
annak, ki egyszer megpróbálta;
vagy öröklétre, — ha kiválik,
vagy sírba — ha nem visz a szárnya.

OROSZ NYELV

Egy hét...

egy hónap...

évek teltek el?

Elsüllyedt szavak és kifejezések
hullámzanak végig ereimen
s olyan vagyok már tőlük, mint a részeg.
Az ifjúság! táborok, tavaszok,
csikorgó tél, robbanó nyár a tajgán...
„maróz...” s a fogam majd belevacog,
„ljubóvj...” s egy szempár messziről figyel rám.
Ó, anyanyelvem után második,
te drága, gazdag, lágy nyelv! Oly remegve
— mint kit óceán kéksége vakít —
merülök bele zúgó tengeredbe.

AVAR PÁL:

PIROS SZALAG

Balázsi Oszkárné nem tudta kimondani a nevét. „Balázsoszká, igen, Bázszoszká” — ismételtette vigyorogva, ha kérdezték tőle. Meg kell hagyni, ritkán kérdezték tőle. Kivizsgált, kikezelt eset volt, elbutult paralitikus, akin a többször megismételt kezelés sem segített. Az orvosok, tisztában voltak vele, hogy igyekezetükkel csupán annyit értek el: Bázszoszká a kezelés folytán sem élni, sem meghalni nem tud.

Férje, akitől betegségét kapta, régóta a föld alatt porladozott már. Gyermekei pedig szerte-szétszéledtek, amikor megtudták, hogy anyjuk milyen szegényletes körben szenved. Ettől kezdve ijedten vizsgáltatták a vérüket, időről-időre felkeresték a laboratóriumokat, ahonnan ugyan mindig negatív lelettel távoztak, ezek elnére sem érintkeztek többé egymással. S ha mégis úgy adódott, hogy találkozniok kellett, kényelmetlenül feszengtek, idegenül mosolyogtak egymásra.

Bázszoszká így szorult az orvosok, ápolók kegyeire. És ő meg is volt elégedve mindennel. Az étellel, az itallal, mindennel. Egymaga is tudott enni, de időnként megmakacsolta magát. Nem nyúlt semmihez. A kanalat sem fogta meg, ehelyett a mennyezetre bámult mereven és várt. Várt addig, amíg egy nővér oda nem ült melléje és kanalanként meg nem etette. Az ilyen etetés aztán ünnepszámba ment nála. Szépen kérette magát, minden nyelésre fel kellett szólítani, kínálgatni, vagyis jólesett neki, ha foglalkoztak vele.

Az orvosok azonban továbbra is törték a fejüket. Várták az alkalmat, amikor Bázszoszká-t elbocsájthatják, vagy elhejzethetik valami rokkant otthonban, hogy ne foglalja el hasztalanul a kórházi helyet más, esetleg gyógyítható beteg elől.

Egyik nap értesítés jött a kerületi tanácstól, s Balázsi Oszkárné másnap a „Kegyelem” elnevezésű gyógyíthatatlan betegeket ápoló intézetbe vitték a mentők.

Ott az osztályos nővér nyomban levetkőztette és neki pucéran kellett végignéznie, ahogy minden darab holmiját leltárba veszik.

— Kedvesem, miye nincs még magának? — kiabálta az osztályos nővér. Beszéd közben a szemüvegét is levette és a kezét csípőjére tette.

— Mondja kedvesem, milyen kacatját nem hozta még magával! Főorvos Ur! Szóljatok már a főorvos úrnak! — kiáltott a mellette kíváncsiskodó nővérekre. Azok egyszerre kérdezték:

— Melyiknek?

A kórteremben néma csend támadt. Csak az „aznapi” haldokló nyögése hallatszott tovább: valami bugyborékolás, vagy rotyogás-féle, ami olyannyira megszokott volt, hogy senkit sem zavart már. Sőt bizonyos fokig megnyugtató hatása is volt „az aznapi” teljesíti kötelességét. Szorgalmasan birkózik feladatával, hogy megürítse az ágyat, naponta azt az egyet, amire évek óta biztosan számít a beutaló hatóság. „Még sokan akarnak itt meghalni! Uraim, ne tartsuk fel a sort!” — kiáltotta egyszer a férfi osztályon egy különös beteg, amikor a vizitnél még nem

volt meg az aznapi. Ezen az egyébként mindig szigorú osztályos nővér is elnevette magát, sőt maguk a betegek is mosolyogtak. Ment tovább a vizit, hát egy óra múlva észreveszi a kórtermes nővér, hogy a különös férfi üveges szemekkel bámul a mennyezetre. Feldobják a takaróját, alatta csupa vér a lepedő: a férfi zsilett pengével felvágta az ereit.

— Melyiknek? Az ezredes úrnak? — Melyiknek! Mezőfi doktor az egyik tábori kórház parancsnoka volt a háborúban. Am egy akna őt is megsebesítette és azóta csak két bottal tudott járni. Tekintete azonban igen fürgén futkosott ide-oda, szavai pedig, olyan keményen pattogtak, mintha mindig parancsot osztogatna. A viziteken botjai kopogása is vezényszó: gyanánt hatott: „Tovább! Gyerünk tovább!” Alorvosi beosztásban volt, de mindenki főorvos úrnak, vagy éppenséggel ezredes úrnak szólította. Ebben a rendfokozatban hejyezték nyugállományba.

A voltaképpeni főorvos Gerő doktor volt, egy szemüveges, kövérkés, igen jó-ságos bácsi, aki egyidejűleg három kórházban teljesített szolgálatot. Mindig úgy érkezett meg, mint aki már indul is tovább, csak éppen megkérdezi, mi újság? Szigálja az „exitáltak” kórrajzait, amiket Mezőfi doktor gyönyörű kézírással készít el és tesz elibe. Mezőfi ilyenkor szokta „leadni a jelentését” erről-arról, ami éppen észbejutott. Tudta, hogy Gerő doktor már a harmadik mondatnál félbeszakítja, és eképpen szól: „Milyen hideg van ma!” Vagy: „Micsoda fullasztó hőség uralkodik odakint!” Mezőfi ezután a Voronyezsnél személyesen észlelt éghajlati viszontagságokról beszélt, azt hasonlítgatta össze a miénkkel. Ha jól ment, vizitre már nem is kerülhetett sor, mert Gerő bácsi ijedten kapta elő a zsebóráját és csekély pár perc múlva elindult, hogy ismét útban legyen, — valahol a három kórház között.

— Melyiknek! Melyiknek ... — zsörtölődött tovább az osztályos nővér, miközben Balázsfiné motyóját szedte széjjel és egy keskeny, pirosbársony szalagra talált a rongyok és a kopott papírok között. — Ez olyan fiatalnak érzi magát, ez még nem akar meghalni. No nézzétek csak, cifra másli kell neki! Ez még férjhez akar menni! — mutatta a szalagot a többi nővérek, aztán nővérek a meztelenül fekvő beteghez fordult: — Kedvesem, maga rossz helyre jött. Eltévészttette a házszámot kedvesem, — harsogta, aztán ismét a nővérek felé fordult: — Ez tudja, hogy a szomszédban fiuk vannak. Ne mozduljak innen, ha ez nem a fiú-iskolába készült!

Erre az egész kórterem dőcögő, vihogó, köhécselő nevetésben tört ki:

— Hühühü! — nevetett Bázszoszká is, bár az egészből keveset fogott fel az elméje. De örült, hogy ilyen sokat foglalkoznak vele és hogy megérkezése után nyomban a társaság középpontjába került. Később meg már nem tudott hová lenni a boldogságtól: a szalagot odaadták neki és ő újra a hajába köthette!

Ettől kezdve folyton így tréfáltak vele. Mindaddig, míg Gerő doktor ki nem mutatta a rokonszenvét iránta.

Az egyik vizitnél ugyanis kiderült, hogy a főorvos valahonnan ismeri Bázszoszkát. Rendszeresen érdeklődött is bizonyos közös ismerősök iránt. A beteg többnyire artikulátlan hangon felelt a főorvosnak, mire az minden alkalommal megkérdezte nincs-e valami kívánsága? Bázszoszká többnyire a fejét rázta és vigyor-gott, jelezve, hogy mindennel meg van elégedve. Később aztán attól való félelmében, hogy megsérti a főorvost, mégiscsak kitalált valamit. Injekciót kért.

Gerő az ezredesre nézett.

— Majd adunk valamit! — helyeselt Gerő. A nővérek is összenéztek. Ám alig haladtak pár lépést, egy asztmás, csontra-bőrré lesoványodott nő is megszólalt:

En nem kaphatnék abból az injekcióból? Főorvos úr, az Istenre kérem... — köhécselte, de nem tudta folytatni, mert az izgalomtól rájött a fulladási roham.

Gerő ismét Mezőfire nézett:

— Neki is adjatok valamit! — mondta félig parancsoló, félig kérő hangon.

Mezőfi katonás rövidséggel válaszolt:

— Jó! — és már ment is tovább. De amikor más betegek is felbuzdultak, és mind injekcióért kezdtek fohászcodni, Mezőfi felhorkant:

— No, hát erre aztán szükség nincs! Igazán semmi. Utóvégre itt kivizsgált, kikezelt esetek vannak.

— Jó, kérlek! — mentegetődzött Gerő. Akinek megígértem, rendben van! De igazad van, semmi szükség... —

— Igazán semmi! — koppantott a botjával Mezőfi.

Másnap kezdetét vette az injekciós korszak.

Mezőfi valami fájdalmas gyógyszert adhatott a két betegnek, mert a harmadik injekció után hirtelen félbe kellett szakítani a kúrát. Amikor a volt katonaorvos az osztályos nővér kíséretében megjelent a kórteremben, kezében a fecskendővel és a vattával, az asztmás nő váratlanul elsikította magát:

— Nem akarok meghalni! — De nem tudta folytatni, mert ismét elkapta őt a roham. Félig ülőhelyzetben fuldokolt vagy tíz percig.

Erre az egész kórterem zsvajogni kezdett: „Nem akarunk meghalni! Nem kérünk injekciót! Engedjenek haza!” — kiabálták össze-vissza. Recsegní kezdtek az ágyak, sípoltak a tüdők, a láztáblák össze-vissza jártak.

Bázsoszká, aki régóta nem észlelt ekkora rémületet, annyira megijedt a kiabálástól, hogy valósággal pánikba esett. Feltápáskodott az ágyából és reszkető lábakkal, ide-oda támolmogva menekülni próbált a teremből. Mire utolérték, már a folyosó végén, egy ablakmélyedésben szorongott.

Az ablak a fiúiskola udvarára nyílt.

Tornaóra volt. A diákok az udvaron felállított szereken tornáztak: lengtek, lebegtek a fehér trikók, Bázsoszkának valóságos gyönyörűség volt a látvány. Ez hát a fiúiskola, amivel annyit csúfolták. Ezek közül kell választania vőlegényt? Cso-dálatos! — gondolta, és csak úgy repdesett a szíve örömben. Alig várta, hogy a főorvos újra megjelenjék a viziten és ő újabb kívánsággal állhasson elő.

A legközelebbi vizitre azonban jó pár napig kellett várnia.

Gerő doktor valamilyen oknál fogva hosszabb időre elmaradt. Amikor végül is megékezett, így szólt az ezredeshez:

— Te! Nem az a baja ennek a betegnek?... Ennek a Baízszfinének. Mutasd! Hadd nézzem meg a kórrajzát!

Mezőfi megütődve nézett Gerőre.

— De kérlek, főorvos uram, ne igazad magad! Egy kivizsgált, kikezelt kázus. Persze, ahogy parancsolod, — tette hozzá és az iratszekerényhez sántikált.

Gerő izgatottan dülta fel a kórlapot és egy perc múlva sápadtan, szinte megsemmisülve dült hátra a székbe.

Mezőfi gyanakvó kárörömmel nézte főnökét és nem tudta, mitévő legyen.

— Hipochonder vagyok, — nyészörögte Gerő, amikor magához tért. — Rös-

tellem, — pillantott szánalmat kérő tekintettel a kollégájára: — Ne neved ki, de én megkérek valamire, — fordult Mezőfihez.

— Természetesen! Parancsolj velem! hajolt meg udvariasan az ezredes. — Remélem nem óhajtod, hogy teljes diszkéciómról biztosítsalak!

Gerő a fejét rázta, de ezekután is nehezen szólalt meg. Közben lepedő nagyságú zsebkendővel törölgette a homlokát.

— Levennél tőlem vért? És valakinek a neve alatt ... Jaj! Elküldenéd a laboratóriumba?

— A legnagyobb készséggel! — válaszolta Mezőfi és alig titkolható örömeiben kiegyenesedett, hogy botjai alatt megreccsent a padlódeszka.

A főorvos arcán látszott, hogy még mondani szeretne valamit, de hát nehezen szánja rá magát. Lassacskán mégis nekibátorodott:

— Tudod nem egészen hipochondria. Én jóban voltam a családdal, többször ettem, ittam náluk. Az Oszki kimondottam bohém, csapodár ember volt. Emlékszem, valami dizóz körül tört ki a botrány. No, ne érts félre, az asszony nagyon tisztességesen viselte a sorsát. Nevelte a gyerekeket, természetesen, volt miből... Jaj, de meleg van ma! Nem találd? — fordította a szót hirtelen a szokásos témára Gerő. Később azonban ismét visszatért az előzőre: — Amikor ez a botrány kitört, valahogy széthullt a társaság, én is elszakadtam tőlük. Nem tudom, Oszival is mi lett? — nézett ki az ablakon a főorvos, aztán szokása szerint előrancia-gálta a zsebkendőjét és sietve indulni akart.

Mezőfi úgy tett, mintha az időjárásan törné a fejét és semmi másra nem gondolna.

— Kérlek, **Voronyezsnél ilyenkor kutya világ volt.** — kezdte, de erre meg a főorvos nem tudott figyelni.

A folyosó végén **mégegyszer megfordult és odaintette Mezőfit.** Megfogta az ezredes kabátgombját és vizsgálódva nézett a szemébe:

— Én mégiscsak egy vén hipochonder vagyok. Esküszöm neked, amit a betegről mondtam, szentigaz. És az is igaz, hogy én gyakran ettem, ittam náluk. Mi tagadás, ez is való igaz. — Ugyan, kérlek ,sz, ez természetes.

A beteg ezalatt a kórteremben egyre inkább szorongott. Ugyanakkor napról-napra jobban beleélte magát abba, hogy az ő vőlegénye ott él, ott tanul abban a csodálatos fiúiskolában és talán nem is sejtí, hogy arája itt szenved, ebben a pokolban, ahová az emberek jóakaratóból, de valami hatalmasabb szervezet sugallata alapján került.

Bázsoszká nagyon félt. A betegek olyanokat beszéltek, hogy itt a nővérek ösz-zecserélik a gyógyszereket, mérget kevernek az ételbe amak, akire haragszanak, akitől már nagyon szeretnének szabadulni. Mosdatáskor elejtik, hogy törjön el a lába és kapjon tüdőgyulladást, ami ellen aztán semmit sem adnak.

Amikor ezt kitalálta valaki, egész éjjel álmatlanul forgalódtak az ágyban és másnap az egész társaság lázas levélírásba fogott. Aki nem bírta már a tollat, ceruzát tartani, szomszédját kérte meg, hogy segélykérő sorait vesse papírra, úgy hogy az nap egy segítség-kiáltás volt az egész kórterem. Szálltak, röpködtek a borítékok, hátulról a legkülönfélébb hozzátartozók címeivel: „Gyertek azonnal értem, mert itt halomra ölnek bennünket!”

Csak Bázsoszká nem írt és nem iratott senkivel. Pedig az ő kétségbeesése sem volt kisebb a többiekénél, sőt, amióta észrevette, hogy nem szeretik, valósággal

szűkölt, hogy ő lesz az első, akit eltesznek láb alól. Dehát ő még iratni sem tudott senkivel, mert nem tudta magát kifejezni, azután pedig egyik gyerekének a címére sem emlékezett. Nem maradt más hátra, mint abba a reménybe kapaszkodnia, hogy a szomszédban az a fiú tudomást szerez róla és egy bizonyos napon éppen amikor a kórházban az ő meggyilkolására készülődnek, hirtelen betoppan és lóháton megszökteti.

Ettől kezdve folyton-folyvást valami homályos regény,- vagy filmfoszlány kelt életre benne, de oly elemi erővel, hogy szentül hitte, mindaz övele történt meg és nem mással. A fiú a legkülönbözőbb égi és földi hatalmakkal való hosszú viaskodás után végre megleli a leányt, aki közben szörnyű veszedelembe került: zárdába, vagy sárkányok közé, ahol vele együtt, testével akarják megölni szívében a szerelmet.

Jött a vizit.

— Főosuri, a kertbe szetnék, igen, oda, az udvarra, igen! — dadogta izgatottan Bázszoszká és ügyetlenül bár, de a kezét is összetette. Felült az ágyában, arca sugárzott az izgalomteli várakozástól. S hiába voltak Mezőfi és az osztályos nővér gyilkos pillantásai, nem rettent vissza, mert úgy érezte, ő, Bázszoszká semmit sem veszíthet. Ha pedig nyer, márpedig így élt benne a sejtés, mindent megnyerhet. A szerelemre vágyakozó leány megkaphatja a legdrágábbat: a fiú szerelmét.

— Jó! Engedjétek ki! — mondta Gerő doktor Mezőfinek. — Hadd menjen!

Az ezredes arca hirtelen elkomorult. Szeme szikrát vetett és összeszorított fogakkal bölintott. Hang nem jött ki a torkán.

Az osztályos nővér azonban nem tudta túrtóztatni magát.

— Nodehát menni se tud! Főorvos úr! — fortyant fel. — És nekem nincs annyi ápolónóm, hogy külön-külön, minden egyes betegemhez odaállíthassak valakit. Ennek pedig egy nem is elég. Ez menni se tud, főorvos úr!

— Nem baj! — macacskodott Gerő. — Kisérjék le és tegyék le az udvarra! -- volt az utolsó szava.

Az osztályos nővér azonban nem hagyta magát. A főorvos füléhez hajolt és pulykavörös képpel sugdosta:

— Nem tudom, tetszik-e tudni, hogy ez a bolondok házából jött?

— No és! — mondta ingerülten Gerő, mert már sajnálta, hogy betegágnál ennyi időt kell eltöltenie és gondolatban az órájára pillantott. — Tudom. Onnan jött, de most itt van! — zárta le a vitát és ezzel tovább mentek.

Am alig jutottak el a terem másik sarkáig, amikor észrevették, hogy Balázsfiné fölkel az ágyból és ide-oda fogódkodva útnak indult. Ez olyan gyorsan zajlott le, hogy igazán ámulatba ejtett mindenkit. Csak álltak és nézték. Mintha földbe gyökerezett volna a lábuk. Senki sem kapott utána.

És Bázszoszká valósággal rohogott, meg sem lehetett volna állítani. Hajában lenggett, lobogott a piros szalag arcán, az üdvözültek mosolya. Mint aki halottaiból ébred és megy, megy valami nagy fényesség irányába.

Amikor a folyosóra ért, lassan, ünnepélyesen utánaindult az egész vizit. De csak az ajtóig mentek, onnan nézték. Valósággal megbabonázva figyelték, hogy alig tántorog, alig fogódkodik és a lába sem remeg annyira, mint azelőtt.

— No tessék! — szólalt meg elsőnek Gerő, amikor feleszmélt. S miután megállapította, hogy alapos késésben van, megfordult és szó nélkül eltávozott.

Mezőfi sem folytatta tovább a vizitet, ehelyett intett a főnővérnek, hogy négy-szemközt óhajt vele beszélni.

A raktárszobában ültek le, ahol az osztályos nővér tanyázott, naphosszat számolta a ruhadarabokat és egyeztetette a különböző leitárjegyzékekkel.

— Emocionális faktorok ... Na ja! — dünnyögte magában az ezredes és mindkét botját az asztalnak támasztva, leereszkedett egy székbe. Még dörmögött valamit, aztán felütötte a fejét és a nővérhez fordult:

— Mit kell magának ellenkeznie? Elvégre ő a főorvos, és amit egyszer kimon-
dott, az mindnyájunk számára parancs. Érti? korholta az osztályos nővért. —
Na persze maga nem volt katona. Nem tanulta meg az engedelmességet...

— Tudom, főorvos úr, én tisztában vagyok vele. De amikor én felelek itt minden darab holmiért, — vágott közbe sirástól remegő hangon a főnővér. — És ha elvész valami, ki fizeti meg? Hogyne! — tört ki belőle a keserűség és könnyes szemmel mutogatta sorba a szekrényben összehalmozott raktári tárgyakat: a pokró-
cokat, a tornyosuló, patyolatfehér lepedőhegyeket, a törülközőket és a párnahu-
zatokat. — Ma reggel számoltam, még minden megvolt, minden egyes darab. Az
ágyakon is megszámláltam. De ha történetesen ez a beteg, ez a Balázsfiné vala-
hol elhagyja a ruhámat, ami rajta van, akkor mi lesz? Mit tetszik erre felelni?

Ekkor lépett be a portás és közölte, hogy Mezőfi doktort telefonhoz hívják.

Az osztályos nővér gyorsan megtörölte a szemét, a szekrények ajtaját bezárta és mint akinek rossz sejtése támad, aggódó arccal, némán indult az ezredes után.

Mezőfi kíváncsi izgalommal vette át a feléje nyújtott kagylót.

A szomszéd iskola igazgatója telefonált. Kérte, hogy azonnal küldjenek át va-
lakik, mert az egyik kórházi beteg óra alatt belopódzott az iskola folyosójára és a
szünetben a padlásfeljáróhoz csalogatta a diákokat.

— Azt vallják ezek a „himpellérek” — kiabálta felháborodott hangon az igaz-
gató, — hogy a nő a kezével integetett nekik, illetlen szavakat hebegett, aztán le-
feküdt a vasajtóhoz és a tízpercben az iskola valamennyi tanulója a korlátba ka-
paszkodva nézte. Később a nő kiabált, sikoitozott. Most is érthetetlen szavakat or-
dibál. Hát ez hallatlan! Ilyen még nem fordult elő nálam! — méltatlankodott az
igazgató aztán dühösen lecsapta a kagylót.

Mezőfi komor, hivatalos hangon tolmácsolta az iskolaigazgató szavait a főnő-
vérnek. — Ugye megmondtam! — villant a nő szeme és két ápolónőt szalájtott
át a szomszédba. Később maga is átment. Valósággal repült. „Ugye mondtam,
ugye tudtam, hogy ez lesz a vége.” — mondogatta magában az egész úton.

A nővérek elhivatottságuk teljes tudatában lépték át az iskola küszöbét. Időn-
ként fel-felhördültek, amikor az igazgató részletekbe veszve mesélte nekik az ese-
tet, amit ő példátlan pedagógiai abszurdumnak nevezett:

— Képzelmek el, kérem! — mutatott a padlásfeljáró felé: itt ment fel a beteg,
innen integetett, itt feküdt le, és ezután?... Mondják meg őszintén, felelhetek-e
én itt ezután valamiért?

Odaát Mezőfi sebtiben megrendelte a mentőket, nyomtatványokat töltött ki,
amikor ismét megszólalt a telefon. Gerő doktor jelentkezett. Az ezredes kaján
arccal, de udvarias hangon újságolta, mi történt, amióta a főorvos elment:

— Kérlek, már intézkedtem is, hogy vigyék vissza a zártosztályra. Ez nem
ide való eset, kérlek!

Gerő nem tett megjegyzést. Nem is erre volt kíváncsi. A vérvizsgálat eredménye iránt érdeklődött.

— Óh, igen, megjött. Negatív. Persze, ez várható volt — közölte a boldogító hírt Mezőfi.

A főorvos azonban nem nyugodott meg egészen:

— Nem ajánlod, hogy mondjuk egy hónap múlva? ...

— Megismételni! Feltétlenül meg kell ismételni! — vágott Gerő szavaiba Mezőfi, miközben széleseben rőtta a betűket a papírra.

Bázsoszká a nővérek karjai közt meglepő nyugodtsággal viselkedett. Arcán valami mennyei boldogság tükröződött. Kiegyenesedve, szinte méltóságteljesen lépkedett a szirénázva érkező mentőkocsi felé és türelmesen megvárta, amíg az osztályos nővér a mentőápolónak mindent elmesél, miközben folyton megfélekedzik a leltár átadásáról.

„Igen, most ez a szokás. S én egészen elfelejtettem,” — gondolta magában Bázsoszká. — „Igen, most nem lóháton szöktetik a lányt, hanem autóval.”

Egyet, egyetlen egy dolgot tudott biztosan, még ilyen elbutult elmével is, hogy soha, de soha életében nem volt annyira boldog, mint azokban a percekben, amikor a kórház udvaráról, a halottasház mellől nagy zúgással megindult vele a mentőkocsi.

VIHAR BÉLA:

Merengés a tányér előtt

*Mi lesz majd akkor...? — ez a gondolat
villant agyamba, míg számos falat
került asztalra, és a jó ebéd
hirdette ínyes, vidám ünnepét.
Szálltak a páraszárnyú fűszerek
libegve a tányérom felett,
a tál öbléből lassan fölfele,
s megkezdte művét az anyagcsere
nyitányaként a reflex-folyamat,
majd kést ragadtam, villát, kanalat.!*
*Jó étvágyat! — mosolygott reám
kacéran a kecses porcelán.*

*Mi lesz akkor? — elmélkedésemet
folytattam, habár hozták a levest.
Mi lesz?... igen... ha az emberiség
minden gyermekének jut ebéd
és kedve szerint kiki jóllakik
az egyenlítőhöz a sarokig;*

körös-körül végig a földtekén
nem lesz többé sem éhség, sem szegény...
Mikor? Ki tudja? — Úgy lehet, talán
az új évezred kora hajnalán,
vagy távolabb vár bennünket e kor:

És mi lesz akkor, ha legyőzetett
a félelem, a kór, a rettenet
ezernyi réme, háborúk oka,
s az emésztésbe süppedt unoka
már kielégült igényeivel
okos gépei között elhever;
már kinyújtózott a csillagokig,,
s bejárta a hold magaslatait.
Boldog lesz? Boldog. Avagy egy napon
bensejéből rászól az unalom,
a lélek mélyén terpeszkedő rák
osztódó kínja: a céltalanság.

És akkor mi lesz? — Az emberiség
költészetet, színeket és zenét
követel majd — még akkor igazán! —
s kitörve az elektrizált magány
börtönéből föllobog, ünnepek
élményeivel újul, s a szellemet,
mit ráörökítettek ősei,
a végtelenség felé emeli.
Az ember lélek is! A szép, a jó
hű megteremtésére szomjazó,
mert önmagánál többet: célt keres,
amelyért élni, s meghalni érdemes.

Ez lesz majd akkor? Hol a felelet?
Itt tartottam e gondolatmenet
során, amidőn halkán asszonyom
figyelmeztetett: elbáméskodsz nagyon,
csak merengsz, merengsz, menthetetlenül,
közben pedig az ételed kihül,
s míg a jövőre függeszted szemed,
vigyázz, elveszted jelenedet. —
Az ám! Csakugyan kissé messzire
sodort a képzettársítás heve...
Vissza, hát vissza... Szegem kenyerem,
és gondjával átkarol a jelen.

Románc az elnémult lovasról

(Freskók világnézetem faláról c. ciklusból)

Pirkadatkor, hűs hajnalon
tovaindult habos lovon.
Csillagoltó, sűrű este,
lehanyatlott karcsú teste,
lehanyatlott karcsú teste.
Jaj. Jaj. Jaj.

Keresztútnál körülvették
vérre szomjas vasszekercék.
Ott fekszik egy fa tövében,
mi ölettünk meg szívében,
mi ölettünk meg szívében...
Jaj. Jaj. Jaj.

Hogy kínjaink el ne sírja,
immár törve jávorsípja:
nyugszik benne hallgatagon,
hét aranyhold, hét fájdalom,
hét aranyhold, hét fájdalom.
Jaj. Jaj. Jaj.

Az a hét hold, hét fájdalom,
feljő minden alkonyaton;
kiált, rivall a zúgó szél:
fiunk, fiunk, ébredézzél,,,
fiunk, fiunk, ébredézzél.-
Jaj. Jaj. Jaj.

Fürtös fejed zászló legyen.
két szemedből láng a hegyen,
énekedből madár váljon,
ablakunkra reá szálljon,
ablakunkra reá szálljon,
köröskörül a világon...
Jaj. Jaj. Jaj.

Magdolna

Nevét hordozod az Ő kedvesének,
és szíveden a világló jelet,
hogy láttad hajdan csorgását a vérnek,
amidőn a Jó megfeszítettet,

*Ha a gőg döllye tombolt, ha a hitvány
beszennyezett és szaggatta sebem,
ha éjszakámon átcsattant a villám:
voltál pajzsom, védőfegyverem.*

*Csillagos sorsunk így forrt össze, nézz rám,
s adj erőt az évek távolán is;
te takard le majd kihült arcom, némán,
s kezedtől könnyebb lesz a halál is.*

TÓTH SÁNDOR:

Az elsüllyedt katedrális

— Debussy emlékének —

A hold ernyedt mosollyal dőlt az oszlopokra.
Korinthos fénye ma lángoló-vörös.
Tikkadt a csend,
a méla erjedésben a lépcsők villáma
csipkés-félkörös.
Klasszikus arányok geometriája
— bemerve időn-túl-márványtömbökön —
a tárgyak mitozsát emelte magasra
és jóslatok lobogtak türkiz-ékkövön.

Dór vértén, ion kövön
akantusz lombokon felajzott nyilával dúlt a déli Nap.
S amint a timpanon-háromszögbe lobbant
a templom függőnye mélyen meghasadt.

A csarnok láncain — ívbe hajló villám —
olvadt fényezüst éji villanása
már fenn a tornyokon bronzvörös harang szólt,
s kihúnyt a szentélyek oldozat parázsa.

Dór kövek, gótika, klasszikus merevség.
A hulló kárpitok hebrain csodája...
Elsüllyedt világok dómjain bolyong
egy fauni énekes legszebb vallomása.

LAKOS GYÖRGY:

A TÁRGYALÁST MÉGIS ELNAPOLJÁK

(Részlet a „Justizmord“ című 3 felvonásos színműből)

S Z E R E P L Ő K :

Kupcsulik hivatalsegéd
Lili, bírósági írnok
Bozó, Tóth ügyvédje
Bujáki
Hegedüs, bírák
Godó,
Suhajda, Tóthné ügyvédje
Horváth, a bíróság elnöke
Árus
Tóth Gyula
Rita, a felesége
Hantos
Kovács, tanúk
Várszegi,
Novák,
Riporter
Csilla

SZÍN: bírósági tárgyalóterem

IDŐ: 1956. decembere, karácsony előtti nap

1. jelenet

- KUPCSULIK: (Padokat és székeket hord be a tárgyalóterembe a várható nagyszámú hallgatóságnak.)
- LILI: (Papírt és indigót rak az írógép mellé, iratcsomókat helyez a bírói asztalra.)
- KUPCSULIK: Nagvobb felhajtást csinálnak, mint egy akasztásnak, Csámcsognak a mások szennyésén... Pedig egyiknél sem „fenéig tejfel”. Megjátsszák a csekonicót, rázzák a rongvot, pedig . En csak ismerem a prókátor urakat....
- LILI: (Némán, emelt fejjel távozik.)
- BOZÓ: (Be). Itt tárgyalják azt a cifra-ügyet. Pali bácsi?
- KUPCSULIK: Jó reggelt!
- BOZÓ: A Tóth-féle...
- KUPCSULIK: Mondom: jó reggelt!

BOZÓ: Jó reggelt

KUPCSULIK: Itt... Maga is befizetett az ingyen-cirkuszra?

BOZÓ: Engem felperes hatalmazott fel..

KUPCSULIK: A többi prókátor urak nézőközönségnek jelentkeztek.... Odakint várjon, amíg beszólítják!

BOZÓ: Bal lábbal kelt fel, Pali bácsi.

KUPCSULIK: Megbolondította az ellenforradalom a bíró urakat is. Karácsony előestéjére tárgyalást tűznek ki..

BOZÓ: A reggel nem előeste.

KUPCSULIK: Mondtam, hogy odakint várjon! (Rendezgeti a padokat, székeket, azután el.)

BOZÓ: Mégis bal lábbal kelt fel. (El.)

2. jelenet

BUJÁKI: (Be, körülnéz, majd az ablakhoz megy)

HEGELÜS: (Gipszetett, felkötött jobbkarral követi Bujákit)

BUJÁKI: Mennyivel más az ablak is racs nélkül! Kedvem lenne kitárni és nagyot szippantani a jó levegőből.

HEGELÜS: Minusz tizennyolc foknál?

BUJÁKI: A rács nélküli ablak jelkép. Nem bűnözők felett ítélkezünk, hanem vihardult lelkeket kalauzolunk nyugalmas öbölbe... Hogyan viselkedik a karod?

HEGELÜS: Egész éjjel hasogatott. Altató nélkül aludni sem tudok..

BUJÁKI: Viszketést nem érzel?

HEGELÜS: Viszket. De a gipszet hiába vakarom.

BUJÁKI: A viszketés a gyógyulás jele...Annak is nagyon örülök, hogy mi tartjuk a forradalom...

HEGELÜS: (kijavítja): Ellenforradalom.

BUJÁKI: Az ellenforradalom óta az első tárgyalást. Végre kitekeriük a nyakát ennek a tengeri kígyónak.

HEGELÜS: Milyen kígyónak?

BUJÁKI: Pontot teszünk a Tóth-ügy végére.

HEGELÜS: Olyan sietős?

BUJÁKI: Tanulmányoztad...?

HEGELÜS: Az ellenforradalom maradványait számoljuk fel... A kezemet sem tudom mozgatni...

BUJÁKI: Tehát nem ismered az ügyet. Fülelj Godó-kolléga ismertetőjére!

ARUS: (Be). Szép karácsonyfadíszeim vannak.

- BUJÁKI: Hogy mer itt árusítani!
- ÁRUS: Olcsón adom. Gyertya? Csillagszóró?
- BUJÁKI: Azonnal hagyja el az épületet!
- ÁRUS: (El)
- GODÓ: (Be). Jó reggelt... Belétek ragadt a szó?
- BUJÁKI: Ördögöt festettünk a falra.
- GODÓ: Ime, megjelent.
- BUJÁKI: (Kezet nyújt): Szervusz.
- GODÓ: Szervusz, Rezső bácsi (Hegedüssel ballal fog kezét): Szervusz.
- BUJÁKI: Mi tartjuk a forradalom...
- HEGELÜS: Ellenforradalom.
- BUJÁKI: Nevezzük egyöntetűen „eseményeknek”. Ez felel meg a legjobban a bírói objektivitásnak. Tehát: az események óta mi tartjuk az első tárgyalást...
- GODÓ: Az elsőt?
- BUJÁKI: Polgári peres ügyben ez lesz az első.
- GODÓ: Ma kilencre tűzték ki a menyasszonyom válóperét is.
- HEGELÜS: Menyasszonyod?
- GODÓ: Ha kimondják a válást, elveszem. (Bujákihoz) Mégse szalmaláng...
- BUJÁKI: A nevét már tudod?
- GODÓ: Megegyeztünk, hogy a válás előtt én sem érdeklődöm, ő se mondja meg. A név különben is csak sallang.
- HEGELÜS: A nevét sem...?
- GODÓ: A keresztnévét igen.
- HEGELÜS: Hány éves?
- BUJÁKI: Gondolod, hogy tudja?
- GODÓ: Olyasmi lehet, mint én. Lehet, hogy pár évvel idősebb. vagy fiatalabb.
- BUJÁKI: (Gúnyosan). Az életkor különben is csak smafu... Melyik tanács tárgyalja?
- GODÓ: Nem kérdeztem, de nyilvánvalóan alsófokon... Egyébként tudnánk...
- BUJÁKI: Nekem dr. Horváth, a bíróság úi elnöke még ma reggel is azt mondta, hogy egyedül mi...
- HEGELÜS: Horváth már elfoglalta helyét? És én erről...
- BUJÁKI: Már két napja. Hja, amíg te a maradványokat számolod fel..
- GODÓ: Ma reggel végre megegyeztünk. Hozzámjön.

BUJÁKI: Aludj rá még egyet vagy kettőt! De ne övele! Most pedig, kolléga urak, foglalják el helyüket! (Az ajtóhoz megv. tapsra veri tenyerét, kitária az ajtót). Tessék fáradjanak be! (Felsiet az emelvényre).

(Bozó, Suhajda, Rita, tanuk, a tanuk között Csilla is, kíváncsiskodó ügyvédek, újságírók bejönnek és elfoglalják az őket megillető helyet.)

GODÓ: (Az iratokba merül fel se néz).

KUPCSULIK: (Be) Magukat ki engedte be? Egy percre el nem mehet az ember...

BUJÁKI: Én szóltam ki, Pali bácsi.

KUPCSULIK: Engemet tán csak dísznek tartanak?

BUJÁKI: Küldje be a jegyzőkönyvvezető kartársnőt!

LILI: (Füzet és ceruza a kezében, helyére ül).

KUPCSULIK: Lesz itt még rend. Visszajön még, aki rendet csinált. (El).

3. jelenet

CSILLA: (Kacéran kelleti magát, de az ügyvédeket a tárgyalás köti le. A céltalan kacérkodás lehangolja.)

BUJÁKI: (Feláll): A tárgyalást megnyitom. (Leül): Utcáink fölé még romfalak merednek, alig hültek ki még a pusztító, tüzek, de mint mindig, ismét diadalmaskodik az élet a pusztulás fölött. Gyárban, hivatalban a jövőbe vetett hit, a bizakodás, a reménykedés pezsdíti a kedvet: hazánkban ismét megindult a munka

EGY HANG: Tárgyalást tartanak, vagy pártnapot?

BUJÁKI: (Emelt hangon): A konszolidáció jeleként az igazságszolgáltatás is megkezdte működését. Olvan tárgyalást tűztünk ki mára, amely tulajdonképpen már elkezdődött, de a felforgató elemek garázdálkodása félbcszakította.

EGY HANG: Térjen a tárgyra!

BUJÁKI: Ezt el kellett mondanom... A tanuk hagyják el a termet! Várákozzanak a folyosón, amíg szólítjuk őket!... A hallgatók pedig tartózkodjanak a közbeszólástól!

(Tanuk kimennek.)

BUJÁKI: (Lilihez): Szíveskedjen gyorsírással...

BOZÓ: Tesztelettel becsatolom felperes meghatalmazását (átnyújtja az iratot, aztán visszaül a helyére.)

BUJÁKI: Megjeletek: Dr. Bozó Árpád védőügyvéd felperes képviseletében, dr. Suhajda Teréz alperes képviseletében, felperes és alperes személyesen. (Könyökkel megérinti Godót). Most pedig ismertetjük a térvállást.

RITA: (Egy cseppet sincs zavarban, nyugodtan figyel a bírókra, de azért komolv. szánalmat ébresztő arcot vág.)

GODÓ: Tóth Gyula felperes, jelenleg a Földművelésügyi Minisztérium munkatársa...

- BOZÓ: Tisztelettel bejelentem, hogy felperest időközben a fickódi Nő-
vénytermesztési Izotóp Kutató Intézet igazgatójának nevezték
ki és így vidékre. Fickod-pusztára költözött.
- BUJÁKI: (Lilihez): Jegyezze fel, kérem!
- GODÓ: Tóth Gyula felperes 1944. karácsonya után Poznanban, ahol mun-
kaszolgálatosként tartozkodott, megismerkedett Veszeloovski Mar-
garétával, akit a németek ugyancsak Poznanban kényszermunkára
hurcoltak el.
- TÓTH: Tévedés.
- BUJÁKI: Tessék csendben végighallgatni!
- GODÓ: Párnapi ismerettség után elhatározták, hogy házasságra lépnek.
Megjelentek a lengyel város egyik anyakönyvi hivatalában, ahol
kifejtették házasságkötési szándékukat.
- TÓTH: Sehol nem jelentünk meg, semmit nem. . .
- EEGELÜS: Megbírságotjuk, ha minduntalan közbeszól!
- GODÓ: Kaptak egy német nyelvű iratot, mely felperes hiányos német tu-
dása szerint egyházi esküvő tartására hatalmazta fel az újdön-
sült hazasfeleket. Személyi igazolványaikban ma is házasságok
vannak bejegyezve. Házasságukból két gyermek született, mind-
kettő felperes nevével viseli. Az egyelőre nem nyert bizonyítást,
hogy milyen iratok alapján viselik a gyermekek a Tóth nevet.
A házasságkötésről jelenleg egyetlen irat sincs birtokukban a
személyi igazolványon kívül. Felperes előbb válópert indított
és csak a válóper húzódása készítette arra, hogy a pert beszünt-
tesse és új pert indítson, házasság nemlétezésének megállapítása
végett. Erre vonatkozólag becsatolta a poznani első anyakönyvi
kerület igazolását, mely szerint sem az 1944-es, sem az 1945-ös
házassági anyakönyvekben nem szerepel nevük.
- SUHAJDA: Csak anyakönyvben. Egvesszámban.
- GODÓ: Ön ügyvéd, önnek tudnia kell...
- SUHAJDA: Tudom kérem.
- GODÓ: Akkor ne szóljon közbe! Becsatolta továbbá felperes Lépő László
közjegyzővel hitelesített, írásbeli vallomását, melyben Lépő László
azt vallja, hogy mint munkaszolgálatos egy szobában lakott
Tóth Gyulával, legjobb barátok voltak és Tóth Gyula nem kötött
házasságot Veszeloovski Margarétával; mert erről neki tudnia
kellett volna. Felperes más tanukra is hivatkozott, akik viszont
egyetlen tárgyaláson sem jelentek meg.
- BUJÁKI: Ha ma sem, akkor elővezetettük őket.
- GODÓ: Az alsófokú bíróság júliusban meghozott határozatában felperes
bizonyítékait elégtelennek találta. Indokolása szerint háborús idő-
szakban előfordulnak olyan esetek, hogy a házasságkötés anyaköny-
vi bejegyzése elmarad. A házasságkötésnek nem ez a fő kritéri-
uma, hanem a személyes megjelenés és a házassági szándék be-
jelentése. Nem ismeretes továbbá, hogy Lengyelországban milyen
törvények voltak érvényben s minthogy felperes a lengyel ható-
ságok megkeresését ellenezte, így csak az 1944-ben érvényben levő
magyar törvényeket vették figyelembe. Lépő László vallomását
sem tekintették perdöntőnek, mert Lépő nem vallotta azt, hogy

minden percet együtt töltött felperessel, márpedig így előfordulhatott, hogy felperes a tanu tudtán kívül lépett házasságra.

- TÓTH:** Nyakatekert okoskodás! Munkaszolgálatos voltam, nem lakodalmra tartogattak bennünket.
- GODÓ:** Figyelmeztetem!
- BUJÁKI:** Ön túl könnyen lobban.
- GODÓ:** A bíróság határozata bizonyítéknak fogadta el a személyi igazolványok bejegyzéseit, minthogy a házasságot általában házassági anyakönyvek alapján jegyezték és jegyzik be a személyi igazolványba.
- BOZÓ:** Vagy bemondásra.
- BUJÁKI:** Az jelezve lenne.
- GODÓ:** Felperes az alsófokú bíróság határozatát megfellebbezte és kérte állítása további bizonyítását. Ötoldalas új beadványában előbbi vallomásának nagy részét felülvizsgálta, illetve megváltoztatta.
- (A hallgatóság körében sugdolódzás, vitatkozás.)
- HEGELÜS:** És kérte a gyermekek nála való elhelyezését. Igaz?
- TÓTH:** Az első és legnagyobb kérésem. Szívem összeszorul, ha elhagyott kisfiamra gondolok.
- SUHAJDA:** Kisgyermekét használja eszközül, hogy az érzelmekre hasson. Micsoda apa!
- TÓTH:** Nem fejthetik ki érzéseiket, akiknek nincsenek érzéseik!
- SUHAJDA:** De vannak!
- TÓTH:** Álszent, hazug megjátszott érzélgősségek, a bizonyítékok helyett!
- BUJÁKI:** Az önfegyelem a művelt ember erénve!
- HEGELÜS:** Mindenképpen bírságot akarnak fizetni?
- GODÓ:** (Összerakja az iratokat és csak most fedezi fel, hogy az alperes azonos Ritával. Bujákihoz hajol és súg neki valamit.)
- BUJÁKI:** (Láthatólag igyekszik megnyugtatni Godót.)
- (A hallgatóság körében nyugtalan moraj.)
- BOZÓ:** Tisztelettel bejelentem... (A bírók nem figyelnek, hangosabban). Felperes újabb bejelentéssel kívánja elősegíteni a tisztelt bíróság munkáját és kéri zárt tárgyalás elrendelését.
- (Még nagyobb zúgás és moraj.)
- BUJÁKI:** Mit óhajt?
- BOZÓ:** Zárt tárgyalás kérünk.
- BUJÁKI:** Amíg a bíróság határoz, mindenki hagyja el a termet!
- (A terem kiürül, csak a bírók maradnak ott.)

4. jelenet

- BUJÁKI: Partiriunt montes, nascitur ridiculus mus. Vajúdnak a hegyek és mulatságos kiséger születik.
- GODÓ: Nem tehetek róla...
- BUJÁKI: Most adjatok tanácsot!
- GODÓ: Ilyen körülmények között nincs helyem a tanácsban.
- BUJÁKI: Napoljam el a tárgyalást? Mivel okoljam meg? Jelentsem ki, hogy alperes Godó úr ágyasa és, hogy Godó úr úgy gondolja...
- GODÓ: Alljak melléd és kezdjem el magamat Godó urazni. Mit ér, ha szidsz, ha sértegetsz?
- BUJÁKI: Kiadom a mérgemet.
- GODÓ: Olyan a fejem, mint egy napalm-bomba, amely nem akar felrobbanni.
- HEGELÜS: Van egy javaslatom.
- BUJÁKI: Végre.
- HEGELÜS: Igyunk meg valahol egy pohárka konyakot. Nagyon hűvös van itt.
- BUJÁKI: Om mani padme hum!
- HEGELÜS: Vagyis?
- BUJÁKI: (Godóhoz): Fordítsd le neki!
- GODÓ: Ó, te lótuszba foglalt ékesség!
- HEGELÜS: Most még ki is csúfoltok. Beszéljetek legalább magvarul.
- BUJÁKI: Megmondtam. Alperes Jani barátunk ismerőse.
- HEGELÜS: Ha nem rokona, nem számít.
- BUJÁKI: De rokona. Ő az, akit menyasszonyának nevezett.
- HEGELÜS: Akinek ma van a válópere?
- GODÓ: Azt hittem, hogy válóper. Most itt van.
- HEGELÜS: Értem a dilemát. Ha megtartjuk a tárgyalást, megint összeférhetetlenséget idézünk elő! Ha nem tartjuk meg, megmarad a tengeri kígyó nyaka.
- GODÓ: Ez az Anti mégsem buta gyerek!
- BUJÁKI: Megtiltom az ilyen hangot!
- GODÓ: Bo...
- BUJÁKI: (Közbeváág): És ne kérj bocsánatot!
- HORVÁTH: (Be):
- BUJÁKI: Üdvözöllek körünkben, elnök úr! (Bemutatja Hegedüst) Hegedüs kolléga, akit a forr..., az események idején inzultus ért (Bemutatja Godót) Godó kolléga, akit ma akartunk avatni.
- HORVÁTH: Örülök, hogy megismerhettelek bennötöket... De miért függesztették fel...?

- HEGELÜS: Felperes védője zárt tárgyalást kért.
- HORVÁTH: Kapjatok az alkalmon! Nem szeretem, ha fasiszta újságírók szaglásznak a közelben.
- BUJÁKI: Hogy értsem ezt?
- HORVÁTH: Egy nyugatnémet és egy francia újságíró túlzott érdeklődést tanúsít a pör iránt. Nálam is jártak felvilágosításért.
- HEGELÜS: Hol vannak?
- HORVÁTH: Künn várakoznak... Nagyon csendes, Godó kolléga. Minden kezdet nehéz.
- BUJÁKI: Omne principium difficile.
- HORVÁTH: Igen. Így mondják latinul.
- GODÓ: Nehéz helyzetbe kerültem.
- HORVÁTH: (Csodálkozik): No.
- BUJÁKI: Elmondtam már, hogy a tárgyalás mielőbbi befejezéséből lelkiismereti kérdést csináltunk.
- HORVÁTH: Egyetértek...
- BUJÁKI: Csakhogy a tárgyalás megkezdése után derült ki...
- HEGELÜS: Alperes Jani menyasszonya.
- BUJÁKI: Engedd, hogy befejezzem! Az asszony Godó kolléga közeli ismerőse s úgy gondoltuk, ezek után nem vehet részt a tárgyalás munkájában.
- HORVÁTH: Én nem tartom olyan súlyosnak az esetet. Vidéki kisvárosból kerültem fel. Ott jóformán mindenkit ismertünk. Ezen az alapon egyetlen ítéletet sem hozhattunk volna.
- BUJÁKI: Csakhogy Godó kolléga...
- HORVÁTH: Érttem én. A bíró is ember, az sincs fából. Előfordult, hogy egy kollégánk kedvet kapott a tyúkhúsrá. Meglátogatta a csinos patikusnét. Hetek múlva a bíróságon találkoztak. A kolléga nyugodt lelkiismerettel mondta ki a válast, s a perköltséget a szép asszony nyakába varrta. A hálószoba is más, a tárgyalóterem is. A férfiakat az emeli a gyengébb nem fölé, hogy a szeretkezésből ritkán csinálnak közügyet.
- GODÓ: Amikor hivatást választottam, eszményt állítottam magam elé.
- HORVÁTH: Minden kezdő fiatalember idealista. A köznek semmi kára nem származik abból, ha megakadályozzuk, hogy egy férfi és egy nő cañatokká marcangolják egymást.
- BUJÁKI: Én helyeslem Godó kolléga álláspontját.
- HORVÁTH: Akkor napoljátok el!
- BUJÁKI: Azt se tehetem.
- HORVÁTH: Állítsatok helyére más bírót!
- BUJÁKI: Nem ismeri az ügyet. Megint jöhet az elnapolás.

- HORVÁTH:** Nem értem miért ellenzitek akkor... Folytassátok a tárgyalást és beszéljétek rá felperest, hogy maradjon a válópernél.
- BUJÁKI:** Felperes tanult, értelmes ember. Csavaros esze gyorsan fog. Egyszer már elfogultsággal vádolta a bíróságot
- HEGELÜS:** Nagyon csendesen viselkedik.
- HORVÁTH:** Si fecisti, nega! Ha megtetted is, tagadd! Az asszony úgy sem fog dicsekedni veled! A német azt mondja: Maul halten und weiter dienen. (Az órájára néz). Mennem kell. Most teszek bemutatkozó látogatást a miniszternél. Mondjátok meg felperesnek, hogy tizenkét évi együttélés után illojális, tisztességtelen az eljárása.
- GODÓ:** Nem vállalhatom.
- HORVÁTH:** Mi pedig nem kényszeríthetnünk. Vagy vállalod, vagy elhalasztjátok... Ha visszajöttem, majd tájékoztattok... Mindenesetre gyorsan és megfontoltan határozatok. Vizontlátásra! (El.)
- HEGELÜS:** Vizontlátásra!
- (Kínos csend.)
- GODÓ:** Azt kívánjátok, hogy már a kezdet-kezdetén feladjam az elveimet?
- BUJÁKI:** Mundus vult decipi, ergo decipiantur. A világ azt akarja, hogy megcsaljuk tehát csaljuk meg.
- GODÓ:** (Bujákihoz): Utasíts! Parancsolj rám! Mondd hogy: így akarom, így parancsolom!
- BUJÁKI:** Nem tehetem.
- GODÓ:** (Lassan, mintha mázsás súlyokat cipelne, elindul és elfoglalja helyét.): Mért nem mondtál el mindent?
- BUJÁKI:** Mert szándékomat nem veszem komolyan
- HEGELÜS:** (Kiszól az ajtón) Pali bácsi! (Helyére megy!)
- KUPCSULIK:** (Be): Miért kiabál úgy? Nem vagyok süket.
- BUJÁKI:** A tárgyalást folytatjuk. Zárt tárgyalást tartunk. Felperes, alperes és védők bejöhetnek. Tanuk várakozzanak odakint
- KUPCSULIK:** (Az ajtóba áll): Zárt tárgyalás. A felek bejöhetnek, a tanuk kint várnak, a többi elmehet.
- (Beengedi Ritát. Suhajdát. Bozót.)
- BUJÁKI:** (Godóhoz): Van még tennivaló?
- GODÓ:** Nincs. Befejeztem.

5. jelenet

- BUJÁKI:** Mielőtt a bizonyítási eljárást megkezdenénk, a bíróság felhívja felperes figyelmét, hogy a személyi igazolványban található bejegyzés alapján lehetõnek tartjuk szabályos bontóper indítását. Minthogy az együttélésből két kisgyermekük is született, a gyermekek érdekében...

- BOZÓ: (Felpattan): Megbízom atyai kötelességeit elismeri, gyermekeiről a továbbiakban is gondoskodni kíván.
- BUJÁKI: Mégis emberesebb, szocialista honpolgárhoz méltóbb...
- BOZÓ: Alperes rászolgált, hogy ne viselhesse egy íónevű kutatómérnök nevét. Az eljárás minősége így egyik esetben sem jelenthet számára előnyt.
- BUJÁKI: Akkor is érzékenyen érinti a gyermekeket.
- BOZÓ: Bontópert csak házasságkötés esetében indíthatnánk. Házasság azonban nem kötött.
- BUJÁKI: Felperesnek teljesen mindegy, hogy milyen jogcímen...
- BOZÓ: Felperes ragaszkodik az igazsághoz. Minthogy bírói határozattal házasságot nem lehet létrehozni, a válóper indításához nincsen sem jogi, sem erkölcsi alap. Éppen ezért érthetetlen és indokolatlan, hogy a tényállás ismertetésénél említés nélkül hagyják felperes lelepező bejelentéseit.
- GODÓ: Tóth Gyula ötoldalas beadványát szükségtelen részletesen ismertetni, mert túlnyomórészt érzelmi elemeket tartalmaz és nem segíti elő a bizonyítást.
- TÓTH: Beadványomban megírtam, hogy alperes igazolványában több hamis bejegyzés szerepel. Lehet-e bizonyítéknak elfogadni olyan okmányt, amelyben hemzsegnek a hamisítások?
- SUHAJDA: Újabb rágalom!
- TÓTH: Mert Önök elfogadják! Becsatolom alperes születési anyakönyvi kivonatát. Ebből kiderül, hogy nem Munkácson született, hanem Rigában, keresztnéve nem Margaréta, hanem Ludmilla, édesanyja neve is más, mint a személyi igazolványban.
- GODÓ: Az Ön igazolványában milyen adatok szerepelnek?
- TÓTH: Természetesen a hamisak.
- GODÓ: Hogyan?
- TÓTH: Bemondás alapján. De a születési helye az én igazolványomban Kassa.
- BUJÁKI: Érthetetlen!
- TÓTH: Nekem azt mondta. S én annakidején a bejelentőlapra is azt írtam.
- HEGELÜS: De hát hol született tulajdonképpen?
- TÓTH: Rigában.
- HEGELÜS: Nagyon bonyolult.
- BUJÁKI: Üljenek le...! Elrendelem a bizonyítást.
- HEGELÜS: (Tóthhoz): Ön tehát fenntartja állításait?
- TÓTH: Természetesen.
- HEGELÜS: (Ritához) És Ön?
- SUHAJDA: Igenis kötöttek házasságot.
- TÓTH: Ami nem történt meg, azt nagyon nehéz bizonyítani. Én mégis bizonyítottam. És alperes?

- SUHAJDA: A személyi igazolvány bizonyíték.
- TÓTH: Az okirathamisításra!
- BUJÁKI: Alperes! Mi erről a véleménye?
- RITA: A férjem fasiszta tiszt volt. Együtt harcolt a németekkel.
- BUJÁKI: A hamis adatokról kérdezem.
- RITA: Ártatlan gyermekeket gyilkolt.
- BOZÓ: Tiltakozom! Ez aljas rágalmazás!
- BUJÁKI: A kérdésre feleljen!
- RITA: Így akar lejáratni, megsemmisíteni. Mert én antifasiszta vagyok.
- GODÓ: A személyi igazolvány hamis, vagy másé a születési anyakönyvi kivonat?
- RITA: Apám született Munkácson és tévedésből azt írták be.
- GODÓ: Miért nem figyelmeztette a tisztviselőt?
- RITA: Azt hittem, Magyarországon ez a szokás.
- BUJÁKI: De a férjének...
- BOZÓ: (Kijavítja) Élettársának.
- BUJÁKI: ...élettársának Kassát jegyezték be
- RITA: Ott meg édesanyám született.
- BUJÁKI: És a neve?
- RITA: Kettős nevem van, Margaréta és Ludmilla. Csak az egyiket írták be.
- HEGELÜS: Én már értem. Teljesen világos a dolog.
- TÓTH: Tőlem az okirat is kevés, alperestől a puszta szó is bizonyítéknak számít. (Hegedűshöz) Ő pedig érti.
- BUJÁKI: Figyelmeztetem!... A tanúk meghallgatása csak most következik... Hantos Benjámin!

6. jelenet

- BOZÓ: (Az ajtóhoz siet, kiszól): Hantos Benjámin!
- HANTOS: (Be): Jó napot kívánok!
- BUJÁKI: Fáradjon közelebb!... Egészen ide, az asztal elé... Figyelmeztetem, hogy csak a szintiszta igazat vallja, mert a Magyar Népköztársaság törvénye...
- HANTOS: Tudom, kéremszépen. (Zsebre nyúl). Itt az igazolványom. (Átnyújtja Bujákinak.)
- GODÓ: Nagyon otthonosan mozog.
- HANTOS: Már négyszer váltam. Engem minden asszony otthagyt, kéremszépen. Amikor megtudják, hogy légnyomásom volt, otthagynak.

- BUJÁKI: (Liktálja): Hantos János. Harmincöt éves, budapesti születésű borbély és fodrászkisiparos. (Hantoshoz) Tóth Gyula felperest ismeri? (Visszaadja az igazolványt).
- HANTOS: Ismerem, kéremszépen.
- BUJÁKI: Rokonságban, haragban nincsenek-e?
- HANTOS: Nem vagyunk, kéremszépen. Katonák voltunk, együtt.
- BUJÁKI: Mi volt a rangja akkor felperesnek?
- HANTOS: Hadapródőrmester.
- BUJÁKI: Hogyan kerültek Poznanba? Mondjon el mindent részletesen.
- HANTOS: Kéremszépen, én egy olyan légnyomást kaptam, hogy sokmindenre nem emlékszem.
- BUJÁKI: Ön milyen rangot viselt?
- HANTOS: Csicskás voltam. Tóth hadapród úr csicskása.
- HEGELŰS: A hadapród úr azt állítja, hogy munkaszolgálatosok voltak.
- HANTOS: Csak Poznanban lettünk azok. Illetve már Bécsben lesztek a fegyvereinket, csak tizenhat puskát hagytak. Minden vagonhoz egy puskát. Az őrségnek. Poznanban azt is elvették tőlünk, kéremszépen.
- BUJÁKI: És mit csináltak Poznanban?
- HANTOS: Melóztunk, kéremszépen.
- BUJÁKI: Tehát dolgoztak.
- HANTOS: Igen, kéremszépen. Először nagy gödröket ástunk a temető mellett, aztán lövészárkokat ástunk. Amikor meg a múzeumba vezényelték át bennünket, egész nap a követ fejtettük a főtéren.
- GODÓ: Mit kerestek a múzeumban?
- HANTOS: A múzeum pincéjében volt a szállásunk, kéremszépen.
- GODÓ: Tóth Gyula nős volt akkor, vagy nőtlen?
- HANTOS: Legényember volt, kéremszépen.
- BUJÁKI: Menyasszonya volt?
- HANTOS: Nem volt, kéremszépen.
- BUJÁKI: És nőismerőse?
- HANTOS: Az sok volt, kéremszépen.
- BUJÁKI: Kicsodák?
- HANTOS: Mindenféle. Sokféle nép gyűlt ott össze...
- BUJÁKI: Hol?
- HANTOS: Poznanban.
- GODÓ: De ha Önök munkaszolgálatosok voltak, akkor német őrség vigyázott...
- HANTOS: Igen, kéremszépen.
- GODÓ: Hogyan tudtak mégis nőkkel megismerkedni?

- HANTOS: Poznań akkor már Fesztung volt, kéremszépen.
- GODÓ: Tehát erőd .
- HANTOS: A civilek is velünk együtt melóztak, kéremszépen. Még a lá-
gerekből is munkára hajtották, aki mozogni tudott.
- GODÓ: Alperest ismeri?
- HANTOS: (Csodálkozva néz): Kicsodát, kéremszépen?
- GODÓ: Tóth Gyula feleségét?
- BOZÓ: Élettársát!
- HANTOS: (Ritára néz): Liliant tetszik gondolni?
- BUJÁKI: Igen őt. A névre azonban rosszul emlékszik.
- HANTOS: Erre kivételesen határozottan emlékszem. Mindenki Liliannak
hívta.
- BUJÁKI: (Ritához) Harmadik neve is van?
- RITA: A németek kereszteltek el Liliannak.
- HEGELÛS: (Hantoshoz): Ki az a mindenki?
- HANTOS: A század.
- HEGELÛS: Mindenki ismerte?
- HANTOS: Másfél hónapig lakott az első emeleten, Tóth elvtárrsal. Egészen,
amíg a bomba telibetalálta a múzeumot, kéremszépen. Akkor kap-
tam a légnyomást, mert éppen az udvaron a latrinán ültem,
kéremszépen.
- BUJÁKI: Hogyan tudták becsempészni az épületbe?
- HANTOS: Tóth elvtárs nagyon értette. A múzeum udvarán nagy köfal
volt, kilazította a köveket és amikor bombáztak, kiment és hozta
a nőket.
- BUJÁKI: Tud-e arról, hogy Tóth Gyula alperest elvette feleségül?
- HANTOS: Tudok, kéremszépen.
- BUJÁKI: Azt is tudja, hogy melyik napon volt az esküvő?
- HANTOS: Ezerkilencszáznegyvennégy Szilveszter napján.
- BUJÁKI: Nekem nincs több kérdésem. Van-e kérdése még a tanuhoz?
- GODÓ: Nincs.
- HEGELÛS: Minden világos.
- TÓTH: (Súg valamit ügyvédjének.)
- BOZÓ: Nekem van. Milyen viszonyban állt akkor Tóth Gyulával?
- HANTOS: Haverok voltunk. Elnézést kérek: jóbarátok, kéremszépen.
- BOZÓ: Sok ilyen jó barátja volt neki?
- HANTOS: Csak kettő, kéremszépen. Lépő László és én.

- BOZÓ: Remélhetőleg önöket hívta meg tanunak a házasságkötéshez.
- HANTOS: Nem, kéremszépen.
- BOZÓ: Ha nem vett részt az aktuson, honnan tudja, hogy házasságot kötöttek?
- HANTOS: Liliantól, kéremszépen.
- BOZÓ: Mikor mesélte el?
- HANTOS: Tegnap este, kéremszépen. Mert amikor megkaptam az idézést, kezdtem nyomozni Tóth elvtárs címe után, de csak tegnap sikerült megtudnom. Elmentem a lakásra, de csak Lilian volt ott-hon és sírt, hogy Tóth elvtárs cserbenhagyta őt, meg a gyerekeket... Azután megkínált likőrrel, kéremszépen.
- BOZÓ: Köszönöm.
- BUJÁKI: Alperesnek van-e kérdése?
- TÓTH: Ha megengedik még én is...
- BUJÁKI: Tessék!
- TÓTH: Te nagyon szeretted Poznanban a kis Ingét, ő is téged. Mindketten házasságról álmodoztatok.
- GODÓ: Ez nem tartozik ide!
- TÓTH: (Nem zavartatja magát): Mért nem házasodtatok össze?
- HANTOS: Nem lehetett.
- TÓTH: De miért nem?
- HANTOS: Mert munkaszolgálatosok voltunk... Az őrség...
- TÓTH: Te is kijuthattál volna a kőfalon, a résen.
- HANTOS: Hogyne! Hogy elkapjanak a németek és kikössenek! Nem ettem meszet, kéremszépen.
- TÓTH: Csak ezt akartam.
- BUJÁKI: Alperes?
- SUHAJDA: A tanu vallotta, hogy tud a házasságról. Más kérdésem nincsen.
- BUJÁKI: Tóth Gyula soha nem beszélt önnek a házasságról?
- HANTOS: Soha, kéremszépen. A háború óta nem is találkoztunk.
- BUJÁKI: De ott kint Poznanban?
- HANTOS: Ott se, kéremszépen.
- BUJÁKI: Másfél hónapon át együtt éltek Liliannal, az emeleten. Valamit csak mondott az alperesről önnek.
- HANTOS: Mondott, kéremszépen.
- BUJÁKI: Ismételje meg! Mit mondott?
- HANTOS: Muszáj, kéremszépen?
- HEGEDŰS: A bíróság előtt nem szabad semmit eltitkolni!

- HANTOS: Azt mondta, kéremszépen, hogy ilyen tüzes macskával még az életben nem találkozott. Elnézést kérek, kéremszépen.
- BUJÁKI: Köszönöm. Eltávozhat.
- HANTOS: Jó napot kívánok! (EL.)
- BUJÁKI: Következőnek...
- KUPCSULIK: (Be) Ki lesz a következő?
- BUJÁKI: Kovács Mihály.
- KUPCSULIK: (Kiszól.) Kovács Mihály! (EL.)
- KOVÁCS: (Dühösen): Úgy látszik, nem volt még elég! Kezdek megint előlről! Ez már örökké így lesz? Tehetek én arról, hogy az apámnak malma volt?!
- BUJÁKI: Miért hangoskodik?
- KOVÁCS: Idebolondítják karácsony előtt az embert! Szombathelyről utaztam ide, semmi kedvem Pesten tölteni a karácsonyt. Én kivételesen szeretem a feleségemet és a gyermekeimet.
- BUJÁKI: Adja ide a személyi igazolványát!
- KOVÁCS: (Keresi) Ki fizeti meg a költségeimet? Szállodában aludtam, a gyorsvonat is...
- BUJÁKI: A költségeit megtérítjük.
- KOVÁCS: Semmi közöm (Tóth felé int) ehhez az úrhoz! (Végre megtalálja az igazolványt, átnyújtja Bujákinak). Én már Poznanban megmondtam, hogy nem fog vízzinteszen meghalni.
- BOZÓ: Ön is légnyomást kapott?
- KOVÁCS: Velem ne gúnyolódjon! Éppen olyan dolgozó vagyok, mint maga.
- BUJÁKI: Csend legyen végre!
- KOVÁCS: Azt, hogy én itt lopom a napot, senki nem fizeti meg nekem.
- BUJÁKI: A napi keresetének megfelelő összeget is megkapja. De most már maradjon csendben. Még egy szó és megbírságolom.
- KOVÁCS: (Csendesebben). A türelemnek is van határa.
- BUJÁKI: (Diktálja). Kovács Mihály, 35 éves, sátorlajaujhelyi születésű, jelenleg gyári segédmunkás, Szombathelyen lakik...
- GODÓ: Hogyan került az ország egyik sarkából a másikba?
- KOVÁCS: Nem akartam úgy járni, mint apám. Megkapta a magáét szegény azért a kis darálómalomért. Pedig ő is csak örökölte... (Tóthra mutat). Ez is benne volt, hogy megverték az apámat.
- TÓTH: Ilyet soha nem tettem.
- BUJÁKI: Tehát haragban vannak?
- KOVÁCS: Már a katonaságnál szemembe mondta, hogy én osztályidegen vagyok. Ő meg internacionalista. Azt jelentette nála, az internacionalizmus, hogy nemcsak német nőket cipelt a szállásunkra, hanem dán, franciát, olaszt, még japánt is. De, aki hú maradt a feleségéhez, az neki osztályidegen...

- BUJÁKI:** (Tóthhoz): Önök jelentették be a tanut, ragaszkodnak-e a ki-
hallgatáshoz?
- BOZÓ:** Nem ellenezzük. Ellenséges indulata a tényeket nem másíthatja meg.
- BUJÁKI:** (Kovácshez): Figyelmeztetem, hogy a hamis tanuzásért börtön jár.
- KOVÁCS:** Nekünk kétszeresen vigyáznunk kell a becsületre. A származás és frázispufogatás számunkra nem menlevél.
- GODÓ:** Tegye félre a sértődöttséget és tartózkodjon a politikai célzásoktól!
- BUJÁKI:** Ismeri a felperest?
- KOVÁCS:** Mint a rosszpénzt. A században minden tisztességes ember gyűlölte.
- BUJÁKI:** A bíróságot a szubjektív elemek nem érdeklik. Alperest is ismer-
te?
- KOVÁCS:** Liliánt? Szerencsétlen nő! Tóth (gúnyosan) elvtárs tízezer márka
spórolt pénzt csalt ki tőle. Azzal hitegette szegényt, hogy el-
veszi feleségül...
- BUJÁKI:** És nem vette el?
- KOVÁCS:** Nem kötötte az orromra. Amikor az őrséget és a német parancs-
nokokat lefegyverezték, engemet is bezártak a kapcsolóházba.
- BUJÁKI:** Ezt mért mondja el?
- KOVÁCS:** Tóth nem bízott bennem. Mindenki tudta, hogy felkelésre ké-
szül a század, csak én nem.
- BUJÁKI:** Elvette-e felperes Liliánt?
- KOVÁCS:** Úgy bántak velünk, mint a hadifoglyokkal. Ott házasságot sen-
ki nem köthetett. De Tóth rendszeresen kijárt a városba és soha
nem fogták el.
- BUJÁKI:** Egyenesen válaszoljon! Elvehette, vagy nem?
- KOVÁCS:** Arra következtettem, hogy kapcsolatban állhat a németekkel. Aki
pedig a németekkel jóba volt, annak mindent lehetett.
- TÓTH:** Úgyanolyan katona voltam, mint a többi.
- KOVÁCS:** Az egyenruha valóban egyforma volt. De a többi! A szív, a lélek...
- GODÓ:** Tóth Gyula együtt élt Liliannal. Ezt hogyan fogadták a többi
bajtársak?
- KOVÁCS:** Sajnálták Liliánt, Tóth közben is hordozta be a nőket. Egyszer
egy tízszemélyes szobából mindenkit kizavart, hogy a csehszlovák
lányával egyedül maradjon.
- GODÓ:** Ilyen pontosan emlékszik a lány nevére?
- KOVÁCS:** Csinos, barna lány volt. Hasonlított a feleségemre...
- HEGELÜS:** Magának milyen rangja volt?
- KOVÁCS:** Hadapródmester.
- HEGELÜS:** Tehát egy rangjuk volt felperessel.

- KOVÁCS: Kikérem magamnak! Tóth csak karpaszománvos őrmester volt. Jegtalanul varrta fel az arany paszományt, neki csak zöld járt. Kapaszkodott az uborkafára. Kommunista is akkor lett már, amikor megbizonyosodott, hogy nincsen csodafegyver.
- (Felpattan): Az elveimet ne merje gyalázn! Éppúgy örököltem, mint apja a malmot.
- TÓTH:
- KOVÁCS: Most már tegezhetesz, megszűnt a kuláklista. Vagy szégvész egy munkással tegeződni?
- TÓTH: (Leül). Jó, hogy a kapcsolóházba zártunk.
- HEGEDŰS: Nincs több kérdésem.
- BUJÁKI: Felperesnek, vagy a védőnek?
- BOZÓ: Igen... Amikor megtudta, hogy Tóth Gyuláék ártalmatlanná tették a keretlegényeket és lelőttek egy német hadnagyot, a pálya-udvaron pedig harcba keveredtek egy német SS-különönítménnyel, még mindig hitt abban, hogy Tóth német bérenc?
- KOVÁCS: Nem értem a kérdést?
- BOZÓ: A németek Tóth Gyulát sebesülten elhurcolták s több kézrekerült bajtársával együtt halálra ítélték. Őnt a transzformátorházból kiengedték, s közölték, hogy támadóira, megszegyenítőire halál vár. Akkor még mindig fasisztabarátnak képzelte Tóthot?
- KOVÁCS: Akkor már nem.
- BOZÓ: A németek hogyan nyilatkoztak Tóth Gyuláról?
- KOVÁCS: Disznó kommunista!
- BOZÓ: Ezek szerint, ha még maga sem köthetett volna házasságot, akkor egy kommunista pláne nem.
- KOVÁCS: Én már akkor nős voltam.
- BOZÓ: Igen, de előbb azt vallotta, hogy hadifoglyok voltak, házasságot ott senki nem köthetett. Ezt vallotta, vagy nem? Jegyzőkönyvbe vették.
- KOVÁCS: Ez így is volt.
- BOZÓ: Köszönöm.
- BUJÁKI: Alperesnek vagy védőjének van-e kérdése a tanuhoz?
- SUHAJDA: Minthogy tanu vallotta, hogy Tóth rendszeresen kijárt a városba és a házasságkötés tényét nem cáfolta, sőt hangsúlyozta, hogy a bajtársak felperes erkölcsstelen magatartását házasságtörésnek, meg csalásnak minősítették, állításaink újabb bizonyítást nyertek. Kérdésem ennél fogva nincs.
- BUJÁKI: Megköszönöm részvételét. Eltávozhat.
- KOVÁCS: A költségeimet...
- BUJÁKI: (Lilire mutat): A kartársnőtől kap egy utalványt és a földszinti pénztár kifizeti.
- KOVÁCS: (Átveszi az utalványt és el.)
- RITA: (Utánafordul Kovácsnak). Végre egy rendes férfi.

- KUPCSULIK:** (Be): A következő?
- BUJÁKI:** Várjon egy kicsit! (Tóthoz) Felperes! Kérem, állion fel!
- TÓTH:** (Felemelkedik.)
- BUJÁKI:** Még mindig nem tartaná helyesebbnek...?
- TÓTH:** (Közbevág). Nem.
- BUJÁKI:** A gyermekei anyja. Nem mindegy, hogy elvált asszony lesz, vagy...
- TÓTA:** Teljesen mindegy. A gyermekek továbbra is a nevemet viselik.
- BUJÁKI:** Érthetetlen miért ragaszkodik annyira...
- TÓTH:** Az ügyvédem már megmagyarázta.
- BUJÁKI:** A tanuk nem valami elismerően és egyértelműen nyilatkoznak. De ha sikerülne is igazolnia állítását az okirathamisítást ön is...
- TÓTH:** Tudom.
- BUJÁKI:** Gondolja meg jól. Ha szükségesnek tartja, szünetet is...
- TÓTH:** Fölösleges... Tizenkét év óta nehezedik lelkemre ez a teher. Szabadulni akarok tőle.
- GODÓ:** Miért várt ennyit?
- TÓTH:** Olyan időben éltünk, hogy az igazság burokkba szorult, mint az embrió. Elérkezett az idő és világra kívánczik... A kor erőszakosan nehezedik ránk. Akkor titokra ösztönzött, most az igazat szorítja ki belőlünk. Önökből és az asszonybőrbe bújt kaméleonból is.
- BUJÁKI:** Tizenkét év után?
- TÓTH:** Jön olyan idő, hogy fel kell metszeni a fekélyt, ha gyógyulni akarunk...
- BUJÁKI:** Ön tudja... Üljön le! Javasolnak valamilyen sorrendet?
- BOZÓ:** Fontosnak tartanám Novák Sándor hajóskapitány és Várszegi Tihamér színművész kihallgatását. Novák az összeesküvésben futár-szerepet töltött be. Várszegi a magyar század tolmácsa volt.

7. jelenet

- BUJÁKI:** Várszegi Tihamér!
- KUPCSULIK:** Várszegi Tihamér! (El.)
- VÁRSZEGI:** (Be.)
- BUJÁKI:** Jöjjön kérem, egészen közel! Adja ide a személyi igazolványát... Köszönöm, (Diktálja) Várszegi Tihamér 35 éves, színművész, budapesti lakos, a szolnoki Szigligeti Színház tagja... Ismeri Tóth Gyula felperest?
- VÁRSZEGI:** Igen.

- BUJÁKI:** Mióta?
- VÁRSZEGI:** Negyvennégy szeptemberében osztották be a szakaszába, Győrben.
- BUJÁKI:** Haragban, rokonságban nincsenek?
- VÁRSZEGI:** Nem vagyunk.
- BUJÁKI:** És alperessel?
- VÁRSZEGI:** Őt csak Poznanban ismertem meg.
- BUJÁKI:** Mit tud felperes és alperes házasságáról?
- VÁRSZEGI:** Semmit.
- BUJÁKI:** Alperes állítása szerint 1944 Szilveszterén Poznanban házasságot kötöttek.
- VÁRSZEGI:** Azon a napon nem köthettek. Tóth Gyula egyébként még 1945. április 4-én is nőtlen volt.
- GODÓ:** Honnan tudja olyan biztosan?
- VÁRSZEGI:** Azon a szilveszteri napon az egész század fertőtlenítőbe vonult. Este hatig Tóth Gyulával egymás mellett ültünk a fürdő folyosóján egy rácsos fapadon. A ruhánkra vártunk!
- TÓTH:** (Hirtelen): Valóban.
- GODÓ:** (Tóthoz): Önnek ez biztos alibit jelenett volna, miért nem mondta eddig?
- TÓTH:** Egyik nap olyan volt, mint a másik. Most már emlékszem...
- GODÓ:** Mindenestre furcsa
- BUJÁKI:** És hat óra után?
- VÁRSZEGI:** Mi kaptuk meg egyedül a ruhát. A többieknek hajnali négyig ott kellett várniuk.
- BUJÁKI:** Tóth mikor ment el?
- VÁRSZEGI:** Onnan nem lehetett elmenni, csak megszökni. Együtt szöktünk meg.
- BUJÁKI:** Hová mentek? A városházára?
- VÁRSZEGI:** Volt a németeknek egy hatalmas nyilvános-háza. Oda mentünk.
- HEGEDŰS:** És mit csináltak ott?
- BUJÁKI:** (Feddően néz Hegedűsre): Erre nem köteles válaszolni.
- VÁRSZEGI:** Egy dán és egy francia nővel ültünk négyesben, a szalonban Beszélgettünk.
- GODÓ:** Nem tartja furcsának, hogy egy nyilvánosház szalonjába mennek?
- VÁRSZEGI:** Valóban furcsa. De még meglepőbb, hogy a Poznanban ott találkoztunk először tiszta és józan emberekkel. Eppen a prostituáltak között.

- HEGELÜS: Miről tudtak annyit beszélgetni?
- VÁRSZEGI: Tóth Gyulának már régen az volt a rögeszméje, hogy fegyvert kell szereznünk és át kell törnünk az orosz csapatokhoz. Ötletekkel dobálóztunk. A két lányt erőszakkal vitték oda a németek... Utálták a helyet, felajánlották segítségüket.
- GODÓ: Két tanu is vallotta, hogy felperes nőket hurcolt a szálláshelyükre és erőszakoskodott velük.
- EOZÓ: Erőszakról senki nem vallott.
- VÁRSZEGI: Azok a nők mind összekötők voltak. A fegyverek egy részét ők csempészték be.
- SUHAJDA: Ugy gondolja hogy elvtársak voltak és nem ágvastársak?
- VÁRSZEGI: Igen. Elvtársak voltak.
- BUJÁKI: A védők ne szóljanak közbe!
- GODÓ: Ezek szerint Szilveszterkor nem köthettek házasságot?
- VÁRSZEGI: Nem.
- GODÓ: Honnan veszi, hogy 1945. április 4-ig sem?
- VÁRSZEGI: Április 4-én, amikor meghallottuk, hogy Magyarországon deklarálták a békét, megkíséreltük a német front háttámadását és áttörését. Tóth közelharchan megsebesült, én egy német járőr karjába futottam. Egy pincében találkoztunk ismét. Már lehettünk úgy harmincan a századunkból. Délután ötkor egy német őrmester lekiáltott a pincébe, hogy este kilenckor kivégzés. Javasolta, hogy addig imádkozzunk.
- HEGELÜS: Erre mit tettek?
- VÁRSZEGI: Csak ketten értettünk németül Tóthtal. Megfogadtuk, hogy a többieknek nem szólunk. Mégis megtudták. A könnyeinkről, amelyeknek nem lehetett parancsolni. Fialatok voltunk és élni szerettünk volna. Nyolc óra tájban egy félkarú német hadnagy elvitt bennünket a múzeumba. Egész úton káromkodott, mert a szovjet parancsnokság mindegyikünkért száz német tús kivégzését helyezte kilátásba, ha a hajunk szála is meggörbül.
- BUJÁKI: A házasságról beszéljen!
- VÁRSZEGI: A múzeum-pincéjében Tóth a sok vérveszteségtől összeesett. Amikor magához tért, azt súgta a fülembe: „Vigváz, a pokrócom alatt levelet hagytam Liliannak. Az bizonyíték arra, hogy előre készültünk a felkelésre”. Akkor már a németek megkezdték a házkutatást. A cédulát sikerült megszereznem. Az állt rajta, németül: „Lilian! Én már a szovjet elvtársaknál biztonságban vagyok. Ha a válságos órában nem hagysz cserben, talán feleségül is vettek volna.”
- GODÓ: (Súg valamit Bujákinak.)
- BUJÁKI: (Bólint): A tanú foglaljon helyet!

- GODÓ: Alperes! Jöjjön ide, a bíróság elrendeli a kihallgatását. Figyelmeztetem, hogy a színtizta igazat vallja...
- RITA: (Lassan a bírói pulpitus elé megy): Igen.
- GODÓ: Még mindig fenntartja, hogy 1944. Szilveszter napján házasságra lépett Tóth Gyula kutatómérnökkel?
- RITA: Igen.
- GODÓ: Mondjon el mindent, részletesen. Mikor, hol, hogyan zailott le a házasságkötés?
- RITA: (Nagyon zavarban van): Reggel kilenckor, a Zimmer-strassze közeliében, egy házasságkötő-teremben. Beírtak bennünket egy nagykönyvbe.
- GODÓ: Kik voltak a tanuk?
- RITA: Katonák. A nevüket nem tudom.
- GODÓ: Miért nem kereste meg őket?
- RITA: Fróbáltam. Mind a kettő életét vesztette.
- GODÓ: Ezt kitől tudta meg?
- RITA: Egy Kovács nevű őrmester mesélte.
- GODÓ: Hol lakik az a Kovács?
- RITA: Nem tudom.
- GODÓ: Egyházi esküvőt is tartottak?
- RITA: Igen. A század tábori papja adta ránk áldását.
- TÓTH: Nem is volt papunk!
- GODÓ: Az anyakönyvvezető milyen nemzetiségű volt?
- RITA: Német.
- GODÓ: És a pap?
- RITA: Magyar.
- GODÓ: Ön a férjét beadványában Horthy-katonatisztnak nevezte. Milyen alapon?
- BOZÓ: Ennek semmi köze az ügyhöz!
- RITA: Mind fasiszta tisztak voltak! Összebeszéltek ellenem. Ki akarnak játszani! (A fejéhez kap) Rosszul vagyok.
- SUHAJDA: (Felugrik és átkarolja és a helyére vezeti Ritát.)
- RITA: (Leül és homlokát tenyerére támasztja.)
- GODÓ: Várszegi Tihamér!
- VÁRSZEGI: (Feláll, előre megy): Igen.

- GODÓ: Hallotta?
- VÁRSZEGI: Igen.
- GODÓ: Ön jó színész. De most nem a színpadon van.
- VÁRSZEGI: Lehet, hogy jó színész vagyok, de ez a nő sokkal jobb.
- BUJÁKI: Akar még mondani valamit?
- VÁRSZEGI: Nem.
- GODÓ: Mikor beszélt utoljára felperesed?
- VÁRSZEGI: 1945. április 4-én este. Engem társaimmal együtt börtönbe zártak. Tóth Gyulát kórházba vitték.
- GODÓ: Ezek szerint azt se tudta, hogy Tóth életben maradt-e?
- VÁRSZEGI: De tudtam. Bajtársaktól értesültem, hogy együtt él Liliannal. Néhány cikkét is olvastam és legutóbb a rádióban hallottam egy részletet az akadémiai székfoglaló beszédéből.
- GODÓ: Köszönöm.
- BUJÁKI: Nincs kérdésem.
- HEGELÛS: Nincs.
- BOZÓ: Nincs.
- SUHAJDA: Ön szerint alperes hol tartózkodott 1945. április 4-én?
- VÁRSZEGI: Azt ő tudná megmondani.
- SUHAJDA: Tehát nem tudja?
- VÁRSZEGI: Nem.
- SUHAJDA: Ezek szerint Tóth mellett tartózkodott.
- VÁRSZEGI: Ott semmiesetre sem.
- SUHAJDA: Köszönöm. Ennyi elég... Tisztelt bíróság, tekintettel alperes rosszullétére, kérem a tárgyalás elnapolását.
- BUJÁKI: Alperes elmehet. A tárgyalást folytatjuk.
- RITA: (Fogja a fejét és marad.)

8. jelenet

- HEGELÛS: A művész úr távozhat.
- BUJÁKI: Utalványt kap, s a pénztárban...
- VÁRSZEGI: Köszönöm. Nincsenek költségeim. (El.)
- KUPCSULIK: (Be.)
- BUJÁKI: Küldje be Novák Sándort!

- KUPCSULIK: Három lengyel úr vár kint.
- TÓTH: Kérem Vladimir Kruczkovszki egyetemi tanár kihallgatását. Miután a kórházból megszöktem, nála rejtőzködtem el. Poznan felszabadulása után az ő lakásán talált rám alperes. És kérem Krischik, poznani anyakönyvvezető meghallgatását, aki a nyilvántartásokról ad részletes felvilágosítást. A harmadik lengyel úr pedig azt fogja elmondani, hogyan került alperes Poznanba.
- BUJÁKI: Egyikőnk sem ért lengyelül.
- BOZÓ: Hiteles tolmácsról gondoskodtunk.
- BUJÁKI: Novák Sándort kérjük!
- KUPCSULIK: A lengyelekkel mit csináljak?
- BUJÁKI: Várjanak!
- KUPCSULIK: (Kiszól) Novák Sándor! (El.)
- SUHAJDA: A lengyel tanúk kihallgatását ellenzem!
- NOVÁK: (Be.)
- BUJÁKI: Majd később ellenezze?!... Kapitány úr, az igazolványát!
- NOVÁK: Igenis. (Odaadja.)
- BUJÁKI: Novák Sándor 35 éves hajóskapitány, gönyűi lakos.
- NOVÁK: Igenis.
- BUJÁKI: (Visszaadja az igazolványt): Nincs-e felperessel haragban, vagy rokonságban?
- NOVÁK: Bajtársam és elvtársam volt Poznanban.
- BUJÁKI: És alperes?
- NOVÁK: Vele is Poznanban hozott össze a balsors.
- BUJÁKI: Haragszik rá valamiért?
- NOVÁK: Csak megvetem. Az árulót nem gyűlöljük, hanem megvetjük.
- BUJÁKI: (Összeség Godóval és Hegedüssel.)
- GODÓ: Alperesnek van-e észrevétele?
- RITA: Engem nem érdekel.
- GODÓ: Tehát kihallgatását nem ellenzi?
- RITA: Nem.
- SUHAJDA: De ellenzi!
- BUJÁKI: Most mondta, alperes. Ön nem hall jól?

- SUHAJDA: Nagyon jól hallok. A tanú gyűlöli alperest, tehát vallomása nem lehet...
- NOVÁK: Mért nem lehet? Mit képzelsz?... Ki vagyok én?
- BUJÁKI: Alperes beleegyezett.
- SUHAJDA: Alperes beteg.
- BUJÁKI: Vitesse orvoshoz! Senki nem akadályozza meg.
- SUHAJDA: A tisztelt bíróság magatartása nélkülöz minden részvétet és humánusmot.
- BUJÁKI: A bíróság sértegetéséért ismételten és nyomatékosan rendreutasítom. (Novákhoz) Figyelmeztetem, hogy csakis a színtiszta igazat vallja...
- NOVÁK: Igenis... Felesküdtem.
- BUJÁKI: Honnan ismeri Tóth Gyulát?
- NOVÁK: A bajtársam volt. Igazi fain gyerek.
- BUJÁKI: Mikor ismerkedtek meg?
- NOVÁK: 1944. szeptemberében. Akkor alakult a Kóktél-század.
- HEGELÛS: Ki volt az a Kóktél?
- NOVÁK: (Névet): Csak mi neveztük úgy el. Össze volt kutyulva minden fajtából, mint a kóktél. Aki két év alatt nem esett el, nem került fogságba, azt mind oda osztották be.
- BUJÁKI: Hol történt mindez?
- NOVÁK: Cýrben. A tisztiskola udvarán.
- BUJÁKI: Hogyan jutottak Poznanba?
- NOVÁK: Egy este bevagoníroztak bennünket és meglepetésre reggel Bécsben ébredtünk.
- BUJÁKI: Önöket nem tájékoztatták?
- NOVÁK: Dehogyan! Nekünk egészen mást mondtak.
- HEGELÛS: Nagyon elcsodálkozhattak...
- NOVÁK: Nekünk este még azt mondták, hogy Pécsre utazunk. A Pécsből Bécs lett. Még tréfálkoztunk is, hogy a masiniszta B-nek olvasta a P-betűt.
- BUJÁKI: Ez melyik hónapban volt?
- NOVÁK: Október végén, vagy november elején.
- BUJÁKI: Pontosabban nem tudná meghatározni?
- NOVÁK: Távol kerültünk a fronttól. Nem volt érdekes az időpont.
- BUJÁKI: Bécsben mennyit időztek?

NOVÁK: Mint a hatos villamos a Nemzetinél. Egyfolytában utaztunk Wroclawig. Csak Brünnben álltunk egy félórát, amíg a liberátorok kiszórták a szeretetcsomagot. Wroclawból gyalogmenettel tettük meg az utat Poznanig.

BUJÁKI: És Poznanban?

NOVÁK: Előbb egy baraktáborba vittek benünket. Tulajdonképpen német kaszárnya volt. Mi végeztük a piszkos munkát. WC-t takarítottunk, mosogattunk a konyhán. felszedtük a szemetet a Fritz-ek után, havat hánytunk. A padlót is mi súroltuk. Ilyenkor mindig azt szavaltuk: „Mit rákentek a századok, lemoszuk a gyalázatot”... Titokban pedig a szökést terveztük. Nyolcan felesküdtünk, hogy megmentjük a biztos haláltól a magyar századot. Tóth Gyulát neveztük ki vezérnek.

BUJÁKI: Mi volt az elképzelésük?

NOVÁK: A front rohamosan közeledett. A Fritzeken urrá lett a félelem. Arra gondoltunk, hogy fegyvert kérünk, hogy részt vehessünk (gúnyosan) a dicső Német Birodalom védelmében. Mert fegyver nélkül semmihez sem kezdhettünk. Ott még az általános iskolások is két pisztollyal és nagy Mauzerral jártak... Nem sikerült. Elárultak bennünket.

BUJÁKI: Kicsoda?

NOVÁK: Két beépített emberük volt a Fritz-eknek a századunkban. Amikor később a temető mellett a tömegsírt ástuk, mind a kettőt találat érte... Eltévedt golyók...

GODÓ: A lényegre térjen!

NOVÁK: Élet és halál. Ennél lényegesebb még a civiléletben sincs.

BUJÁKI: (Godóhoz): Hagyja, kolléga úr!... (Novákhoz) Mondja csak tovább, kérem!

NOVÁK: A Fritz-ek szagot kaptak. Még aznap éjjel a múzeum vasbeton-pincéjébe telepítették át a századot. Erős, bombabiztos pincék voltak, nehéz vasajtókkal. Nem panaszkodhattunk a figyelemre: tökéletesen vigyáztak a testi épségünkre. Az őrök a latrinára is úgy engedtek benünket, hogy egy közülük mindig géppisztollyal ügyelt, nehogy beleszédüljünk a pócegdörbe.

GODÓ: Ez igazán...

BUJÁKI: (Közbevág): Tóth hogyan ismerkedett meg alperessel?

NOVÁK: Kivel?

BUJÁKI: Liliannal?

NOVÁK: Hja? Az ember nincsen fából, s ha alágyújtanak megég... Lilian a német civilekkel járt követ fejteni. Ő is „török követ” volt, mint mi. Nem mondom, jó húsban volt és olyan kupolái voltak, mint a Bazilikának.

GODÓ: Nem kaszárnyában és nem tengerészek között van!

- NOVÁK: Szóval: (mutatja) olyan telt-karcsú nő volt, akit egészséges férfi első látásra megkíván, mint majom a kókuszdiót. Tóth is megkívánta. Pár nap múlva becsempészte a múzeumba. Ott éltek együtt, mint a galambok. Az első emeleten, az elszelelt múzeum-igazgató lakásán rendezkedtek be.
- BUJÁKI: Mi lett volna, ha a németek rájönnek?
- NOVÁK: Attól nem féltünk. Akkor már Poznant körülzárták a szovjet csapatok. Örökké hullt az áldás: ha nem bombáztak, akkor ágyúztak. A Fritz-ek meg semmi jószándékot nem mutattak, hogy éppen az idény végén hagyják ott a fogukat... Munkára is csak éjjel vittek bennünket.
- BUJÁKI: Ott éltek tehát együtt? Önnek mi volt erről a véleménye?
- NOVÁK: Nekem ez a nő nem tetszett. Nem azért, mert az előnyei és hátrányai kiválóak voltak. Az arcát se kellett újságpapírral letakarni...
- SUHAJDA: Felháborító!
- GODÓ: Válogassa meg a szavait!
- NOVÁK: Igenis... A szemében volt ennek a nőnek valami. Zavaros volt, mint májusban a Duna, Mondtam is Tóth elvtársnak: „Ebből a nőből semmi jót nem nézek ki. Meglásd, a végén még ő lesz a vesztünk”. És nem tévedtem.
- BUJÁKI: Nagyon rejtélyes...
- TÓTH: Ezt én sem értem.
- NOVÁK: Tóth elvtárs bizonyára elmondta, hogy én voltam az egyik szovjet összekötő. Minden héten egyszer átsétáltam a szovjet elvtársakhoz és vittem a jelentést: hol ástak be harckocsit, hová költözött át a parancsnokság. Pedig akkor már utcai harcok fo-
- HEGELÜS: És nem félt?
- NOVÁK: Először ketten mentünk át egy bunyevác fiúval. Az apáca-zárda mellett folytak a harcok, egy nyilegyenes sugárúton. Röpködtek a világító-rakéták, égtek az emeletes házak. Világosabb volt, mint nappal. S nekünk ott kellett átjutnunk, mert csak arrafelé ismerjük a járását.
- HEGELÜS: Honnan ismerték olyan jól?
- NOVÁK: Volt arra egy áruház. Két héttel azelőtt velünk ürtítették ki a Fritzek... Reggel fele értünk át. A bunyevác fiú idegsokkot kapott. A szovjet elvtársak tőlem is megkérdezték, vállalkozom-e újabb fuvarra. Szégyeltem nemet mondani. Attól kezdve úgy jártam-keltem a frontvonalon át, mintha a Marx-téren mennek át a zöld jelzésnél. Igaz, a szovjet elvtársak mindig jól előkészítették...
- BUJÁKI: Fogja rövidebbre! Szorítkozzan azokra a részletekre, amelyek felperes és alaperes viszonyára vonatkoznak!
- NOVÁK: Igenis... Április 4-e előtt két nappal megegyeztünk a szovjet elvtársakkal, hogy negyedikén áttörünk. Addigra ugyanis már

fegyvert is szereztünk. Ócska cseh mardályok voltak, de legalább puskának hívták őket... A nagyállomás pályaudvarát akkor már hirtelenjében beöltöztetett Volkstummännerek védték. Az öreg népfelkelők, amikor rájuk kiáltottam, hogy „nicht schießen!” — rögtön súlyba helyezték a puskájukat. Pedig az oroszoktól jöttem. Isten bizony egy szavamba került volna és leteszik a fegyvert

HEGELÜS:

Azt kellett volna mondani: „Adjátok meg magatokat!”

NOVÁK:

Éppen ezt nem akartam. Nekünk a szökéshez az lett volna a legjobb ha ezek az életüket féltő, jámbor öregek a helyükön maradnak. Megvigasztaltam őket, hogy a háború már nem soká tart és észrevétlenül visszaszöktem a múzeum pincéjébe. Szökés szerint Tóthnál jelentkeztem. Megegyeztünk, hogy negyedikén délig senkinek sem szólunk. Aznap, közvetlenül az ebéd után kihirdetjük a riadót. A rohambrigád lefegyverzi az őrséget és a német parancsnokokat. A többiek zárt rendben, mintha munkába mennének, kivonulnak a pályaudvarra.

BUJÁKI:

Éjjel jobb lett volna.

NOVÁK:

Mi is úgy gondoltuk. De a szovjet elvtársak ragaszkodtak hozzá, hogy tizennyolc óráig, tehát este hatig átérjünk. Elvégre ők ismerték a nagyobb stratégiai terveket. Nem sokat spekuláltunk rajta. Tóth elvtárs is csak nevetett és azt mondta: „Biztosan nem akarják a szovjet elvtársak, hogy kihűljön a vacsora.” Mert ha az öreg népfelkelők a helyükön maradnak... E minden másképpen történt, akár a detektívregényekben.

BUJÁKI:

Még mindig nem értem mi köze ennek a Tóth Gyula és Lillian kapcsolatához?

NOVÁK:

Nagyon sok. Amikor megfogadtuk, hogy senkinek se szólunk a haditervről, Tóth elvtárs a fejéhez kapott: „Mi lesz a kis Liliannal”? Próbáltam vigasztalni: „Olyan nő az” — mondtam — „hogy amíg így van és lepedő, addig a jég hátán is megél.”

SUHAJDA:

Tiltakozom!

BUJÁKI:

Erre ő mit felelt?

NOVÁK:

Kis híja, hogy meg nem ismerkedtem a tenyerével. Mikor megnyugodott, csendesesen azt mondta: „Nagyon megszoktam a gyereket.”

BUJÁKI:

Mást nem mondott?

NOVÁK:

De igen. Azt mondta: „Nagyon egy-hullámhosszon működünk az ágyban. Márpedig Sanyikám, a nő és a férfi viszonyában ez cseppet se mellékes”. S milyen igaza volt...

BUJÁKI:

A házasság nem került szóba?

NOVÁK:

Arról is beszéltünk. Megkérdeztem, elvonné-e feleségül.

BUJÁKI:

Mit szólt erre?

NOVÁK:

„Nagyon meggondolnám, Sanyikám!” Meg is magyarázta miért: „Ugy csapódott hozzánk, mint egy kis ázott veréb. Mindegy volt neki, hová, csak tető legyen a feje fölött. Eddig én ápoltam, hát

- GODÓ: nekem hízeleg. De ez még nem szerelem.”
Az eljárás nem ad jogi alapot ahhoz, hogy kíméletlenül váikkáljunk két ember bizalmas magánügvében!
- NOVÁK: Kérdeztek és én válaszoltam.
- BUJÁKI: Ön szerint akkor Tóth még nem vette el?
- BOZÓ: Soha nem vette el!
- NOVÁK: Annyira nem vesztette el a fejét. Meg hát, ha akarta volna sem...
- GODÓ: Ön valami miatt neheztel alperesre. Kitetszik gúnyos megjegyzéseiből is...
- NOVÁK: Lehet, hogy ma tréfásan hangzik, de akkor nem babra ment a játék... Okom van rá, ha neheztelek!
- GODÓ: Mi oka lehet? De csak röviden!
- BOZÓ: Úgy érzem, a tanu korlátozása megnehezíti a bizonyítást.
- BUJÁKI: (Godóhoz) Hagyja beszélni, kolléga!
- NOVÁK: Folytassam?
- SUHAJDA: A tanu vallomása csak hangulatkeltésre alkalmas. Elfogultsága nyilvánvaló...
- BUJÁKI: A tanu meghallgatását szükségesnek tartjuk... Mi történt azután?
- SUHAJDA: Tiltakozásom kérem jegyzőkönybe venni!
- RITA: Úgy hazudik, mintha könyvből olvasná!
- NOVÁK: Nem fogják be a számat. Akkor is kimondom: mindennek Lilian az oka. Mindennek!
- SUHAJDA: Alaptalan hangulatkeltés!
- BUJÁKI: Hagyják a tanut beszélni!
- NOVÁK: Megmondtam Tóth elvtársnak, ne szóljon Liliannak sem. Ha titok, akkor Lilianra is vonatkozik. Tiltakozott. Azzal érvelt, hogy Lilian nem érintkezik senkivel! Meg, hogy az oroszokhoz Liliant is át akarja vinni magával. Ezen nagyon összevesztünk, Tóth elvtárs nem hallgatott rám. Harmadikán Lilian észrevétlenül eltűnt a szállásunkról és negyedikén az öreg népfelkelők helyett válogatott SS-banditák fogadtak bennünket. Olyan zárótűzet kaptunk, hogy heten nyomban elterültek. A sínek között, a lövészárokbán öltre mentünk. Még láttam, hogy Tóth elvtárs felbukik és egy nyálas Fritz a hajánál fogva a parancsnoki bunker felé húzigálja. Lilan elárulta a haditervet.
- TÓTH: Félreértés! A véletlenek játéka!
- NOVÁK: (Tóth-hoz) Ő a gyilkosod! Majdnem otthagytad a fogad miatta.

- SUHAJDA: Gyalázat! Összeesküvés egy anya ellen!
- RITA: Rosszul vagyok.
- GODÓ: Jól megszerkesztett vallomás volt. Kár, hogy nem igaz!
- NOVÁK: Ilyet nem lehet kitalálni. Különben sem tűröm!...
- BUJÁKI: Godó kolléga, fékezze indulatait!
- TÓTH: (Felpattan) Godó?... Godó János?
- BOZÓ: Igen. Úgy hívják.
- TÓTH: Lilian szeretője!... Védi a szeretőjét, bíró úr?
(Nagy hangzavar, Hegedüs és két védő egyszerre beszél)
- BUJÁKI: Szilencium! Ez súlyos vád!
- TÓTH: Három hónapja rendszeresen feljár a lakására! Ilyen módszerekkel?...
- BUJÁKI: Négyszáz forintba megbírságolom!
- TÓTH: A bírság nem mossa le a gyalázatot. Ilyen hát a híres független bíróság?!...
- SUHAJDA: Lázítás! Gyalázkodás!
- BUJÁKI: Szilencium! Godó kolléga nyilatkozzék!
- GODÓ: Alperest nem ismerem. Ön összetéveszt valakivel.
- TÓTA: Ön lakik a Paulai utcában?
- BOZÓ: Ott lakik.
- TÓTA: A házfelügyelő mindent elmondott.
- SUHAJDA: Aljas rágalmazás! Most már látja a tisztelt bíróság...
- TÓTH: Géppel írt névtelen levelet kaptam. És minden igaz.
- BUJÁKI: Hiszen nem is ismerik egymást. (Ritához) Alperes nyilatkozzon!
- RITA: (Határozottan Bujáki elé áll, már nem mímeli a beteget, inkább elszánt, mint egy nőstény-tigris): A szeretője vagyok. Hónapok óta élünk együtt, mint a férfi és a feleség. (Főlényes, gonosz mosoly, az arcán, győztesen körözve tekintetét). Ez az igazság.
- BUJÁKI: (Lehajtja a fejét): Sic erat in fatis. A sors akarta így

(A színpad elsötétül.)

9. jelenet

(A tárgyalóteremben egyedül Godó János tartózkodik.)

- GODÓ:** (Oldalazva ül a vádlottak padján, a karfára támaszkodik, feje le-
hajtván, mintha aludna.)
- KUPCSULIK:** (Be. Négy széket vinne ki egyszerre. Közben észreveszi Godót):
Most vihetem kifelé... Megmondtam előre. Volt értelme a siet-
ségnek? A tanácselnök úr Hegedűs bíró úrral majdnem hajba-
kapott. Az új elnök toporzékol, az újságírók csámcsognak. Ugy
rámszálltak, mint mézre a legyek. Az egyik ezer dollárt ígért, ha
kinyitom a számat...
(Legyint elindul kifelé a négy székekkel.)
- LILI:** (Be. Majdnem összeütközik Kupcsulikkal, de nem tér ki. Az asz-
talhoz megy és kezdi összerámolni az iratokat.)
- KUPCSULIK:** (Újra bejön): Felnőtt emberek! Felnőtt diplomás emberek! Mit
várjon az ember mástól. (Ismét kézbevesz két-két széket). Mind-
járt szenteste lesz. Mikor jutok ki Sashalomra? (Lili már távozni
készül). Én azt mondom Lilike, menjünk haza. Megvár bennünket
a munka meg a rendetlenség ünnep után is.
- LILI:** (Szótlanul, mint aki nem lát, nem hall, kimegy.)
- KUPCSULIK:** (Leteszi kezéből a székeket): Ha maga is úgy mondja. (Kifelé in-
dul, az ajtó közelében megfordul.): Kellemes karácsonyi ünnepe-
ket, bíró úr! (El.)
- RITA:** (Óvatosan belopakodik, odalibeg Godóhoz, beletúr a férfi hajába.
6 egy ideig simogatja.): Haragszol? Janika, ne bánkódjál! (A követ-
kező monológ alatt széles területen mozog, a dobogóra is felmegy,
rövid időre az elnöki székbe is beül, az ablakhoz megy és ki-
felé bámul stb.) Mi háborított fel? Az, hogy megmondtam az
igazat? Tehetek róla, hogy nem tudok hazudni? Nagyon sajnálom,
hogy éppen az első komoly tárgyalásodon... Hidd el, úgysis ki-
derült volna. Jobb, ha előbb túlesünk rajta. Annvi hazugság
elhangzott ma, én nem tudtam... Te se tisztelnél, hogyha ha-
zudnék neked. (Sértődötten) Úgy látom, többet jelent a presztizs
számodra, mint a viszonyunk tisztasága. Tán szegyeled is... Hogy
képzelted? Hogy örökké bujkálni fogunk. Soha egy színház, vagy
mozi? Soha nem sétálunk végig a Dunakorzón? Te lenézel engem.
Csak azt látod, hogy pénztárosnő vagyok egy Józsefvárosi lebúj-
ban. De én öt nyelven írok és olvasok. Bejártam fél Európát. Ne-
kem igényeim vannak. Mit képzelsz? Nekem egy kezdő bíróska
olyan nagy eset? A férjem sem akar ki. Ismerik a nevét kül-
földön is... Csak a kisujjamat kellene kinyújtani és valamelyik
diplomata felesége lehetnék. Tudd meg, a múltkor egy maharadzsa
érdeklődött utánam. Egy valódi maharadzsa. De
én öntudatos nő vagyok. Én csakis a szívemre hallgatok.
(Hisztériásan). Most mért hallgatsz? Mért nem szólsz valamit...?
A szívem. Jaj a szívem! Egy pohár vizet gyorsan. Elájulok!
Ah-ah...! (Gorombán). Most már megismertelek. Önző pimasz
kölyök vagy. Tördel fel is fordulhatok! Az ágyban jó voltam
ugye? Ott hízelegetél. Aliás szélhámós! (Szomorúan). Ne kínozz.
Janika! (sír). Ezt érdemeltem? Már elfelejtetted az együtt töltött
napokat? Legváltél. Látod, hogy nem tudok élni nélküled... Há-
lából átgázolsz rajtam. Ha szeretet nincs benned, szánalom azért
lehetne. (Lemondóan). Nem bánom. Felnőtt és okos emberek
vagyunk mindketten. Bele kell nyugodnunk, hogy csak kaland
volt. Tartalmatlan, olcsó kis kaland. Kezet fogunk még egyszer.
Boldog karácsonyt kívánunk. Az egyik megy jobbra, a másik

balra, Nem ez lesz az első eset, A szívünk egy kicsit fájni fog... (Túlfűtött hangon, tele ragaszkodással): Nem! Én nem tudok elválni tőled. Úgy élni, hogy te másra gondolsz, mással jársz! Te nem hagyhatasz cserben engem! Te más vagy, mint a férjem. Azt szerettem meg benned. Végre megtaláltalak. S most másnak adjalak? Nem, Amíg élsz, te nem szabadulsz tőlem. Veled leszek mindig. S ha tér és idő elválaszt, akkor benne leszek az agytekervényedben, a szíved kamrájában. (Lelkes örömmel) Hiszen te szeretsz. Mindennap elmondtad százszor. Te pedig nem tudsz hazudni. Hogy remegett a szád, amikor le kellett tagadnod, hogy ismersz. Látszott mennyire vívódsz. Te most is vívódsz, Janika. Azért vívódsz, mert nagyon szeretsz. (Teljesen nyugodtan, mintha eddig nem is beszélt volna, mintha most szólalna meg először). Hol töltöd a karácsonyt?

- GODÓ:** (Felnéz): Nem tudom.
- RITA:** Utazz haza, édesanyádhoz!
- GODÓ:** Ma adtam fel a levelet, hogy nem mehetek.
- RITA:** Enyire szeretsz? A karácsonyt is velem akartad tölteni. Te édes kicsi gyerek!... Utazz haza! Én is elutazom. Hosszabb időre. Pár hétre. Ha szeretsz, megvársz... Visszajövök hozzád, Janika!
- RIPORTER:** (Be). Was ist los, Ludmilla? Komm schnell!...
- RITA:** Ein Moment.
- RIPORTER:** Los-los!
- RITA:** (Godóhoz) Várj meg, Janika. (Az ajtóból még visszaszól.) Várj! (Riporterrel el.)
- GODÓ:** (A karfára hajtja újból a fejét.)
- ÁRUS:** (Be): Szép karácsonyfadíszeket tessék!
- GODÓ:** (Nem mozdul.)
- ÁRUS:** Gyertya? Csillagszóró?

(F Ü G G Ö N Y !)



Czinke F.
1964.

Czinke Ferenc: GÓTIKA

PARÓCZAI GERGELY

Vasárnap délután

*En érzem emberek,
én egyre jobban érzem:
készülődik már egy
csendes zivatar,
s tisztára mossa majd
szándékainkat.*

Ősz van.
Csend.
Vasárnap délután.

Hajló jegenyére könyökölt a nap.
Az ég nyugalmas, sápadt sivatagján
felhők tevéi lomhán ringanak.

Szép délután.

A levegőben sirály-villanás.
S mintha minden
ünneplőt venne itt:
A folyó vasalt,
áttetsző ingében
— fénylő szíveket —
dobogtatja hűvös halait.

A túloldalon tehén ácsorog.
Már nem legel: gyér s vértelen a rét.

Egy gyárkéményóriás
— a dolgos hét után —
szellőzteti füstös tüdejét.

Az óceánok lassan fodrozódnak.
Nem háborognak. Még simák.
A partokon döbörgő városok;
karcsún szökellő fényes paloták,
magasba-szédült felhőkarcolók,
kirakat-tenger, (százlátó üveg),

De árnyékukban bűgva, napra-nap
sikamlós gépek vak, süket
hajszával bombát gyártanak.

Az öreg halász nehéz hetven évét
egy kőre tette: csendes szusszanó.
Ma ünnepel. Újságot olvas:
„Holdfénykép...
Kormányfők...
Nagy találkozók...”

S szederjes barna arcán
bízó mosoly suhan, mint illó,
röppenő madár csapat —

S valahol mégis
sikamlós, süket gépek
bombákat gyártanak.

Amott a gát tövén
két apró gyerek
hancúroz, hempereg.

— Milyen szép játék a világ! —

Anyácska nézi, s elgondolkodik:
„Lassan elkelve két meleg kabát...”
...majd karácsonyra megveszem nekik...”
A piros labda száll
repül a fák alatt —

S valahol mégis
sikamlós, süket
bombákat gyártanak.

S valahol mégis
forog, forog a gép.
Forog okos-bután.
— Kéklő nyugalomtömb ez őszi délután. —

Forog, forog a gép
félelmetes-vadul.
— Oszatlan rend
határtalanság itt e délután:
az ember felmér, tervez, s nőni tanul. —

Dördül, sikong a gép! A telhetetlen
éhes érdek ritmusára jár.

S hegyekké nőve, lopva leskelődik
a gombnyomásnyi kollektív halál!

Jaj,
Szólaljatok meg öntudatlan tárgyak.
Szólaljatok meg: fák, kövek, falak!
Jámbor tehenek, esttel hazatérők,
Örök-némaságra kárhozott halak!

Szólaljatok meg pihegő madárkák,
Szelíd bárányok, meghajszolt lovak,
Vérrel megváltott emberarcú-csillag,
S bolygó-búrákkal terhes boltozat!

Halottak!
Támadjatok fel, halottak, és kiáltatok.
Intő romlással álljatok elébe.
Kötözzétek meg indák! Gyökerek
fonódjatok kezére!

Ó, értelem, utolsó menedék,
légy vezére!

Láttam a pusztulást, amint romokban állt:
Budapest, Párizs, Berlin, Moszkva, Róma.
S mit ezredévek munkája emelt
— az arcodat feldúlva — Európa.

Láttam a megperzselt üszkös földeket, hol
vértől gőzöl minden szennyes árok.
Hol lét s halál mezsgyéjén vonszolt életek
apadt mellén sötét folt szivárog.

Láttam a bélyeges, csontváz-sereget,
s a katonákat. Messze, messze mentek...
Síró asszonyt, sápadt gyermeket és
kunyhók falain az ijedt arcú szentet.

Láttam a hűsevő, modern üzemet,
Hajók bordáit égő tenger hátán,
Acélgerincű oszlop görbülését,
s a halált hallottam — magát a halált! —
kürtölni zuhanó bombák trombitáján!

Jaj,
Szólaljatok meg öntudatlan tárgyak,
Fal-néma holtak, holt-néma falak.
Születők! Parányi fehér újjatokból

szikraként szálljon a tiltó indulat
Szólaljatok meg létünk rendezői,
rendünknek léte: szigor s öntudat!
Emberek! A tetteink s a mi szavunk
világformáló roppant akarat...

S higgyétek el, ha karjaink,
e biztos mentőkötelek
összefonódnak végre,
zengő gépeink szerszámot gyártanak,
s a házak ablakán, mint nagy fehér virág
kinvilik majd a béke.

Rügybontó

Oly hirtelen jött,
észrevétlenül,
ahogy a fáradt
álomba merül.

Oly meglepőn, hogy
fenn a háztetőn
ezüstlő, füstnyi
dér az érkezőn

egy illanással
elcsodálkozott.

Pedig csupán
az ismétlődött meg,
ami szokott
a gyapjas tél után:

Kisimult az ég,
s a szárnyas ablakok
visszatükrözték
a csillámoló napot.

És az — magát látva —
oly bolondul fénylett,
hogy minden, minden
csupa-csupa fény lett.

S a fákat is, amíg
ágaik kitárták,
fűszeres jó ízek
árama úgy járt át,

hogy rügy-szemeikkel
fuldokolva nyelték
a fény csapongó,
könnyű-szárnyú lelket.

De jó, de jó e kitérülkozás,
e zaj-nélküli fény-Niagara!
S érezni, tudni; az vagy: folytatás!
Benned örül a föld, a fű, a fa.
Benned örül egy egész zenekar:
a tavasz füttyre-gyult madarai. —
Csak, mit ők tudnak — édes
hangzavar! —
pittyegve, fújva olyan könnyedén,
neked e versben — botló költemény—
dadogva adatott elmondani.

ANDRÁS ENDRE:

A VÖRÖS LEGYEZŐ

MEGLÁTTA

a pénzt, s megdermedt. Nem volt sok, mindössze nyolc darab százás, legyező alakban szétterítve pepitakockás füzetén, amelybe a sürgős tennivalókat szokta feljegyezni. Kilenc évet húzott le a szakmában, tiszta kezű volt és eleget tapasztalt ahhoz, hogy a jelenségekből visszakövetkeztessen az előzményekre.

— Gyalázat! — tört ki belőle a felháborodás, de ezt inkább sziszegte, mint hangosan mondta. Visszatolta íróasztala fiókját, aztán még sokáig ült egy helyben, fejét csóválva.

A raktárban Csekey és Elza foglalatосkodott a mázsánál. Kiment hozzájuk, hogy arcukba vágja:

— Gazemberek! . . .

De nem mondta. Lefegyverezte a raktáros derűs nyugalma, aki míg nyílt tekintettel rámosolygott, szakszerűen magyarázta az adminisztrátornak a mérleg gondos beállítását. Meleghullám csapta meg ismét. Szólni nem tudott, s hogy ne kelljen ütnie, száját harapdálva, kétszer is bement a belső magtárba, félrerugdosta az útjába gurult tengericsöveket. Végül visszatért az irodába s úgy döntött, hogy a leleplezést másnap reggelre halasztja.

Amazok éppen hozzákezdtek egy frissen érkezett szállítmány átvételéhez, amikor az alsó téri templom harangja megkondult. Kalapot nyomott a fejébe s odavette nekik:

— Ebédelni megyek.

Zsófit az udvaron találta, kócosan nyakig maszatosan. Csak hajába kötött masnija villogott fehérén, amelyet Veronka, a felesége estlénként mos, vasal.

A kislány meglátva apját, elhajította kezéből a rozsdás tűzpiszkálót, s hagyta, hogy az egész délelőtt üldözött varangyosbéka visszabújjon a disznóól mögé.

— Apa!

Meg sem csókolta, mint máskor. Egyenesen a konyhába tartott.

Veronka Pistit etette a díványon. Homlokán vizes borogatás, szeme kisírva.

— A mama írt. Pénzt kér — fogadta urát, amint az átlépte a küszöböt.

— Hálistennek.

— Tudod, fiam. Elmaradtak a házrészlettel . . .

— Megint . . .

Veronka fáradtan hátrasímitotta haját. Fél éve így megy ez. Apja farsangkor lábát törte, az eladóra nevelt hízó meg felfordult. Anyja sem hozott össze sokat télen a közösen

— Mennyi kellene?

— Ötszáz forint . . . de sürgősen.

— Hej, az a magasságos! — kezdte, de aztán visszafogta indulatait. — Jól van . . . Küldd el!

— Kétszázat már küldtem. Több nincs.

— Nekem sincs.

A telepvezetőné kötényével megtörölte Pisti száját, lefektette a kiságyba s fel sem nézve, erőtlen hangon megjegyezte:

— Mondtad, jutalékot kapsz . . .

— Hogyne. Legjobb esetben is csak a jövő hónapban.

— Az soká lesz — suttogta az asszony elcsigázottan.

— A minap még hatszáz forintod volt. Hová tetted?

— Feladtam a lakbért, befizettem a rádiót. Azonkívül enni is kell . . .

— De nem négyszázért! — fakadt ki a telepvezető.

— A fele megvan. Ahhoz nem nyúlhatunk. Nézd meg, a lányod újja kilóg a cipőjéből. Új kötény is kell neki. Ebben a tódott—fódoiban nem szégyenkezhet az iskolában.

— Hát akkor egy vasat se küldj! A nincsből nem lehet. Punktum! . . .

Észre sem vette, hogy teli tüdőből kiabál.

— Reggeltől estig hajtok mint a barom, de tinéktek az atyaisten pénze is kevés! . . .

— Fiam, a szomszédok . . . — csitította Veronka, s egész testében reszketve becsukta az ajtót.

— Füttyülök mindenkire! . . . Keveset keresek? Rendben van! Holnaptól beállok éjjeliőrnek a téeszbe!

— Én nem tehetek róla — sírta el magát Veronka. Nem hangosan, hisztériásan, de annál szívbeemarkolóbban. Aztán erőt vett magán és tált.

AZ EMBERBEN

megmozdult valami. Nem nyúlt a leveshez. Nézte a törékeny asszonyt s arra gondolt, hogy Bacsó komától megszerzi a pénzt. Azoknak meg sem kottyán néhány bankó . . . Igaza van Veronkának. A gyermektől nem lehet megvonni . . . Kell a mamáéknak is. Az orvosnak sem maradhatnak adósai. Karácsonyra majd egyenesben lesznek . . . Gyorsan bekanalazta a levest, néhány falatot evett a kolbászos paprikáskrumpliból, s mikor búcsúzóul bűnbánóan megcsókolta Veronkát, már biztatta is:

— Aztán nekem ne sírj! Estére hozom a pénzt.

A telepre menet kis kerülővel betért Bacsóékhoz.

A koma az ablak előtt ült, s bajúszát nyirbálta. Piros, a felesége friss vizet öntött a kis bádoglavórba. Lekszi, a keresztfia, apja fehér ingét, sötét ruháját tartotta a kezében ünnepélyes ábrázattal, mintha valamilyen szertartás részese volna.

— Hát te? — fogadta Bacsó csodálkozva.

— Ül le, Jani — készségeskedett a komaasszony s beidegzett mozdulattal végigtörölte a vizespad mellé állított széket.

— Csak benéztem egy kicsit — magyarázkodott a telepvezető.

Régen járt itt, utoljára a Józsefnapi búcsú alkalmával.

— Mink meg iparkodunk, le ne késsük a buszt — sietett közölni Bacsó. — Az úrfinak ma van a születésnapja. Veszek neki egy motorbiciklit.

— Isten éltesen, fiam! — nyújtott kezét a telepvezető, s jobbról is, balról is megcsókolta a nyakigláb kamaszt.

— Hogy múlik az idő . . . Mintha tegnap lett volna, hogy pendelyben járt — illeszkedett a családias hangulathoz a keresztapa, s közben törte fejét, hogyan tér-

hetne a tárgyra. Bacsót nem kedvelte, s hogy végkép nem szakadt meg köztük az atyafiság, ez az asszonyoknak köszönhető. Ők néha-néha összejártak.

— Szóval motort kapsz? — veregette meg a fiú vállát.

— Pannóniát! — böffentette rá a koma sokatmondóan.

— Az igen.

— Rászedett a bitang . . . De üsse a kő! Maholnap technikus lesz minek töresse magát a zötyögős munkásvonaton — hengegett s míg élesre vasalt nadrágjába bújtatta vastag lábát, Lekszi megilletődve fogta a pantalló végét.

— De meggyszínűt, édesapám. Nikkelezettet! . . .

— Nikkelezettet. Persze, hogy olyat!

— Szép pénz — jegyezte meg a telepvezető, s arra gondolt, hogy soha jobbkor nem jöhetett volna — Szép kis summa.

— Hát igen, igen — csinált szigorú arcot Bacsó. — Ti, hogy vagytok? Veronka? A gyerekek?

— Személyszerint jól . . .

— Az a fontos — fejezte be a koma a témát, s közben a szekrényből szalaggal átkötött csomagot vett elő. Ügyes mozdulattal rejtette el kezításkájába, de a telepvezető a köteg vastagságából szempillantás alatt felmérte az összeget.

— Ūristen! Legkevesebb húszezer forint — gondolta, s majdnem kimondta.

Bacsó hóna alá vette a táskát.

— Te maradsz még, ugye? — kérdezte s előre tuszkolta Lekszit.

— Nem . . . tulajdonképpen veled akartam beszélni.

— Akkor gyere, kísérlj el!

A KAMASZ

elől ment, keresztapja meg szándékosan lassított, hogy tőle elszakadjanak.

— Nos miben segíthetek?

— Eltaláltad, segítség kellene . . . Tudod apósomék építkeznek, de most egy ideje kissé megszorultak . . .

— Persze. Nincs megfelelő építőanyag. Ne is folytasd! Holnap amúgyis dolgom van a megyénél, szólok Ságodi Lacinak. Testi- lelki cimborám.

— Nem anyag kell . . .

— Hanem?

— Pénz . . . Tulajdonképpen nevetségesen csekély összeg . . . Mostanában nálunk minden összejött . . . Veronka az utolsó vasunkat küldte el . . .

— Hát igen — bólogatott okosan a koma.

— Ez tényleg nem sok . . .

— Nekem momentán egy ezres kellene. Elsejéig . . .

— Ezért fordultam hozzád — villanyozódott fel a telepvezető. Am Bacsó folytatta:

— Nem sok, de magam is hasonló cipőben járok. Az utolsó fillérig kikölteztem. Annyi pénzem van csak, hogy a gyereket kielégítsem azzal a vacak motorral . . .

— Ötszázat sem tudsz nélkülözni? — kérdezte kínos szűnet után a telepvezető paprikapiros arccal.

— Sajnos annyit sem — sóhajtott farizeus képpel Bacsó. — Legfeljebb egy szászat. De azt is a saját költőpénzemből. Esetleg majd, ha a boromat eladom . . .

— Köszönöm tartsd meg! — utasította vissza, s leforrázva, émelygő gyomorral faképnél hagyta komáját.

— Jani ne bomolj! — kapott észbe Bacsó, de mert választani kellett a közben megérkezett busz és komája kiengesztelése között, hagyta, hogy a telepvezető elmenjen. Lekszi nyomában fürgén ugrott fel a kocsí hágsóájára s onnan kiáltott vissza:

— A héten majd felkereslek!

Kábultan tartott a telepre. Amikor a postához ért, hirtelen ötlettől vezérelve belépett a félig tárt ajtón. A postamester valamilyen kimutatást sillabizált s közben olcsó kekszet ropogatott.

— Szili kartárs, nem jött pénzem?

— Nem. Kellett volna?

— A prémium, tudja . . .

— Nem jött.

Eltöltött vagy húsz percet az unalmas tisztviselővel, s hiába célozgatott hirtelen támadt pénzzavarára, a keszeg kis ember érzéketlen maradt gondja iránt.

— Segítsen ki elsejéig — szánta el végül is magát. Hangja olyan esengően csengett, hogy maga is megrémült tőle. — Kellene ötszáz forint! — mondta aztán határozottan, majd nem követelőzve, hogy helyrehozza a hibát.

A gyomorhajós emberke meglepődve vonta fel szemöldökét.

— Azám, ha bankár volnék . . . Különben is magas a dátum — szellemeskedett fejhangon, s talán még ki is oktatja a takarékoságról, ha időközben be nem lép a levélkihordó.

VÉRIG SÉRTVE.

leszegett fejjel ment vissza a telepre. Nyugalmat erőltetett magára, hogy dolgozni tudjon. Zsebébe nyúlt, elővette a kulcsot s a fiókját kinyitva újból meglátta a legyezőalakban szétterített pénzt. Keze önkéntelenül megmozdult, de félúton megállt. Késervesen, sóhajtván lassan visszazárta a fiókot. Szó nélkül kisétált a telepről. Útját egyenesen a szövetkezeti kocsmára felé vette.

Gusztia a kiugró ádámcsutkájú csapos éppen egy nagyfröccsöt eresztett le örökké szomjas torkán. Aznap talán a tizediket.

— Mi van Jani bátyám? — üdvözölte a telepvezetőt a szokottnál is bizalmas-kodóbban. — Ilyenkor? . . .

Elengedte a füle mellett a bratyizást. Fél deci kevertet kért, s egyhajtásra kiitta. Aztán újabbat rendelt. A harmadik már érezte hatását. Enyhe zsidbadás áradt el homlokán, s a gond, a szorongás teljesen elszállt belőle.

— Gusztia fiam, kiséghetne . . . Elsejéig kellene öt darab piros hasú . . . Tudja, nálunk a családban mostanában minden összejött . . .

A csapos kapzsi ember volt. Inkább a kezét vágatta volna le, sem hogy valakinek tíz fillért kölcsönözzön. Azon kívül nem is vette komolyan a hallottakat. Csúfondárosan rákacsintott a telepvezetőre.

— Ej, Jani bátyám, ne fúzzon! . . . Egy terményesnek én adjak kölcsönt? . . . Na, ne! . . .

Annyira nem volt kábult, hogy a visszautasításból ki ne érezze a gyanúsítást. Szó nélkül pultra lökte az ital árát, s mint akit leköpdöstek, menekülve hagyta ott a kocsmát. Nem ment egyenesen munkahelyére, kiszellőztette fejét. Elhatározta, amint visszaér, átszól a rendőrsre és leleplezi Csekeyt, meg Elzát. Igen, őt is, mert hogy a lány összejátszik a raktárossal, arra mérget mert volna venni.

Amint egyedül maradt a szobában, gyorsan kinyitotta a fiókot. Hol a telefont nézte, hol a pénzt. A vörös legyező szédítette. Feje zúgott.

— . . . a lányod újja kilóg a cipőből . . . Feladtam a lakbért . . . azon kívül enni is kell . . . Az utolsó fillérig kikölteztem . . . Legfeljebb egy százast. De azt is a saját költőpénzemből . . . Az ám, ha bankár volnék! Különbén is magas a dátum . . . Jani bátyám ne fűzzön! . . . Egy terményesnek én adjak kölcsönt? . . .

— Úristen!

Riadtan csengette a központot. Hosszan, újból és újból próbálkozott. A vonal néma maradt.

Veronkának másnap új mesét tálalt fel. Bacsó még nem kapta meg a bor árát. Csekey adna, de tőle nem fogadhatja el. A központból jelezték, hogy postára tették a jutalékot . . .

A harmadik napon délben Veronkát nem találta a házban. Zsófi a babáját fürdette a kis teknőben, Pisti a járókában aludt. Az egész lakásban savanyú babfőzelékszag terjengett. A nagy fazék étel ott bőrsődött a zománcos tűzhely szélén.

— Anyád hol van? — kérdezte mogorván.

Zsófi bohóckodva megvonta a vállát, de még mielőtt szólhatott volna, a nagy rohanástól zihálva betoppant Veronka.

— Feladtam a pénzt.

— Hát persze . . . Én meg napokig zabáljam a babodat!

Veronka a kredencből tányérokat szedett elő.

— Mi is azt esszük — felelte szelíden.

— Egészségtekre. A kutyaúristenét! — üvöltötte tajtékozva a telepvezető s teljes erőből bevágta maga után az ajtót. A repedt üvegtábla csörömpölve zuhant a konyha kövezetére.

Nem tudott volna számot adni róla, hogyan ért be a telepre. Egy óvatlan pillanatban magához vette a pénzt.

— A tanácshoz mentem — szolt oda Elzának.

Negyed óra

mulva, Gusztinál kötött ki. Utolsó kísérlet, hátha valakitől kölcsönt kaphatna. Vásár lévén, az ivó tele volt vendéggel. Sört kért és rumot, ahogyan a virtuskodó traktorosoktól látta. Hátát nekidöntötte a bádognyúlt sarkának, s komoran nézegette a zajos gyülekezetet. Ismerős arcokat keresett. Zsebében az idegen pénzzel sem tudott szabadulni a nincstelenség kétségbeejtő nyomásától.

— Ehhez pedig nem nyúlok. — fogalmazta meg rögeszmeszerűen, ki tudja hányadszor. Ám ebben igazán maga sem hitt.

Három korsó sört ivott meg rummal. Vedelte az italt, mintha elolthatná vele lobogó szegyenét. Vedelte a keserű levelet, mintha kimoshatná magából a szennyet, amelyet a torkáig érzett felgyülemelni. Ivott mohón kétségbeesetten, mert úgy érezte, nélküle megfullad az őt körülvevő levegőtlen közegben.

— Veronka, Veronka! . . .

Riadtan kapta fel a fejét. A pult másik oldalán két elázott vendég koccintotta össze poharát. Az asztaloknál ülők magukkal voltak elfoglalva s a mély regiszterű kocsmalárma miatt egymást túlharsogva beszélgettek.

Úgy tűnt, ismét hallotta felesége nevét. Ugyanaz a hang szolt, de fojtottan és távolabbról. Gyanakodva pásztázta végig tekintetével az asztalokat.

— Veronka! . . .

Többen odafigyeltek a közelben ülők közül.

— Mit kiabál az a pacák? — kérdezte a szomszédját egy feketeképű bilgeri csizmás szép fiú, s angol pipája szarával a fejét lógató telepvezető felé bökött.

— Vermuthot kért, ha jól hallottam . . . — magyarázta a kérdező, s tovább mesélte a megkezdett történetet.

— Iszik még valamit, Jani bátyám? — szólította meg Guszti, éppen végezve egy újabb hordó csapolásával.

— Nem, nem iszom . . .

Megérlelődött benne, hogy visszamegy a telepre. Elrendezi szépen a pénz dolgot, szabályosan, törvényesen. Ma még nem késő. Elsejéig babon is kibírják . . . Csak a déli patáliát ne csinálta volna! . . . Nagyot sóhajtva kihúzta magát.

— Mennyi lesz ez? — kérdezte és elővette viseltes levéltárcáját.

— Kereken harminckilenc forint.

— Nem lehet . . .

— Számolja ki! . . . Deci rum volt a sörhöz. A jobbikból — adta meg a gyors választ a csapos, de otthagya mert elszámolni hívták.

A telepvezetőnek harminc forintja volt összesen, az aprót is beleszámítva. Idegesen túrkált a rekeszekben, de a különféle nyugtákon és a ki tudja mikori számarfüles feljegyzéseken kívül egyebet nem talált. Guszti csöndben várt, aztán elunva a dolgot, dudolgatva a pultot törölgette.

Reggel még volt egy százasom — hazudta kínjában. — Hova is tettem? . . .

— Mi egy százas manapság? — bigyesztette el száját Guszti. — Felváltotta?

— Fel . . . azaz nem . . . Persze, hogy nem . . . Itt van! — nyúlt kabátja külső zsebébe, ahol a többi százas lapult, és a ropogós bankjegyet a pultra dobta.

— Ez beszéd! — vigyorodott el a csapos. — Igaz jószág nem vész el . . . Nem így van, Jani bátyám?

MEGADTA

magát a sorsának. Zsebébe gyúrte a visszakapott papírpénzt, s lehorgasztott fejfelé átült egy megüresedett asztalhoz. Óvatosan zsebébe csúsztatta a kezét, megszámolta a pénzt. Igen, egy százasnak híja van — állapította meg, s ez újabb bizonyossággal végképp szerte foszlott minden reménye, hogy visszalépjen a veszélyes útról.

— Egy nyomorult százason múlik a becsületem? — kínozta magát, s átkozta a pillanatot, amelyben a lábát tette a kocsma küszöbére. Nem sokáig töprenghetett azonban, mert új vendégek érkeztek, köztük Vidák Pista, akivel negyvenkilencben együtt végezte el a háromhetes szakszervezeti iskolát.

— János, te hogy kerülés ide?! — csapta hátba Vidák és míg a bor megérkezett lelkes érdeklődéssel faggatta.

— Szóval terményes vagy. Aranybánya . . . Én azóta, kis híja miniszterelnök is voltam. Legutóbb szintén terményes, de akadt egy kis zúróm . . . Ennek lassan már két esztendeje . . . Család van? . . . Gyerekek? Ez, az? Micsoda véletlen! . . . Nahát erre okvetlenül iszunk.

Először kettesben ittak. A telepvezető csak az alkalmas pillanatra várt, hogy előrukkoljon a kéréssel. Nem akart ajtóstól rohanni a házba. Vidák még félreérthetné. S míg Pista kérdezőgétéire felelt, azt latolgatta, mennyit kérjen tőle. Ha nagyobb összeget mond, akkor valamilyen magyarázat is szükséges hozzá. Aztán, meglehet, hogy nincs nála annyi pénz, akkor pedig kínos volna egy százassal, esetleg egy húszassal is megelégedni . . . Közben mégis rászánta magát. Belevörösödve kért ötszázat, elsejéig, s kapott fölényes lezserséggel egy százast. Fellélegzetten rohant volna vissza a telepre, de ezt illetlenségnek érezte. Közben Vidák két cimborája az asztalukhoz telepedett. Ők is harsányak, fesztelenek voltak. Vidák autóján jöttek le valamiféle tapasztalatcserére Pestről, ahol mindhárman dolgoznak. Az egykori iskolatárs az egyik

kilencedik kerületi italboltban gebines, utitársai pedig ugyanabban a kerületben a vendéglátóipari vállalat revizorai.

— Azért, tudod, ma is visszasírom a falusi éveket. Itt csönd van, nyugalom. Az ember összebarkácsol magának egy kis családirházat. Kis kert, szőlőcske, ez, az, szóval ami befér . . .

Pista már megint kapatos, — jegyezte meg az egyik revizor. — Ilyenkor mindig elkámpicsorodik.

— Ne ronstd el a kedvét! — intette a másik. — Szervusztok! — emelte magasba poharát.

Ittak.

— Proszit — szólalt meg ismét az előbbi revizor.

— Jó, de csak ezt az egyet — felelte társa. — Egy óra mulva indulunk, úgy látom nekem kell vezetnem . . . Máskülönbén Lajos vagyok . . . Szervusz! — ütötte poharát a telepvezetőéhez.

— Szervusz.

Lajos kihagyásokkal ivott. Így is lement a torkán vagy másfél liter. A többiek valamennyien eláztak, különösen Vidák Pista. Ő fizette a ceppet, majd amikor nagy nehezen az autóba tuszkolta, a józanabb revizor, kihívatta a telepvezetőt.

— Jánoskám . . . Légy szíves adj kölcsön háromszáz francsit . . . Érted? . . . háromszáz francsit . . . Nesze itt az órám — csatolta le ügyel-bajjal a csuklójáról. A telepvezető hasonlóan részeg volt. Baljával rátámaszkodott Lajos vállára, hogy szilárdan megállhasson, jobb kezével pedig egy csomó pénzt markolt ki a zsebéből.

— Nesze pajtikám! — szólt s beleszórta Pista ölébe.

— Háromszázötven kérlek — konstátálta egyből Lajos, s a bankjegyeket belegyúrte Vidák zsebébe.

— Ne, itt az órám . . . Doxa . . . kérlek alásan — tukmálta rá a zálogot a gebines, de a telepvezető nem vette el.

— Nagyon klassz srác vagy . . . Puszi! — lelkenedett Vidák.

Mind a négyen összeölelkeztek, aztán Lajos elindította a motort.

— Puszi! — üvöltött vissza a nyitott kocsiból Pista a kanyarhoz érve, a telepvezető pedig visszament az ivóba.

Gusztinyomban asztalához telepedett.

— Kik voltak ezek? — kíváncsiskodott.

— Ezek, kérlek? — tegezte le a csapot. — Prima, elsőosztályú gyerekek . . . Az a köpcös szőke az én legkedvesebb barátom . . . Tröszt igazgató kérlek . . . Ajser gyerek . . .

— És a másik kettő?

— Mit kíváncsiskodol . . . kérlek. Hozz inkább egy prima butéliát!

— Nyolcvan forint — jegyezte meg Gusztinyóvatosságból.

— Hozd, ha mondom!

A CSAPOS

pillanatok alatt ott termett az itallal. Nem tanulta a pincérséget, de a bontás elég jól sikerült. Az üvegből távozó dugó nagyot pukkant, alig ment mellé a drága nedűből.

— Magadnak is tölts . . . nem vagyok én ökör!

— Tisztelem, Jani bátyám!

A csapos még kettőt bontott, s megilletődve rakta vastag pénztárcájába a három darab százast.

— Megbocsát, Jani bátyám! — állt fel az asztaltól szabadkozva, mert egy nagyobb társaság tódult be az ajtón.

Néhány perccel később Csekey is megjelent. Idegesen hordozta körül tekintetét a vendégeken. Meglátva a telepvezetőt, valósággal leroskadtt az asztalnál.

— Jani bátyám, szörnyű baj van!

— He? . . . Mi van? . . .

— Mondom, baj van. Délután kint járt a diri meg a revizor . . . keresték magát . . .

— A fenét! . . . Aztán elmentek . . .

— El. Lezárták a raktárt, elvitték a könyveket meg az átvételi naplókat . . . Reggel különben visszajönnek . . . rovancs lesz.

— Hát aztán! . . . Ahogy lesz, úgy lesz . . . Sej, de ahogy lesz, úgy lesz — énekelte hangját rezegtetve.

Csekeynek nem volt kedve vele énekelni. Megrázta főnöke vállát.

— Az ég szerelmére, Jani bátyám! . . . Hát nem érti, hogy rovancs lesz?! . . . Cirka száz mázsa hiányom van — magyarázta visszafojtott hangon, kétségbeesetten.

— Rá se ránts, pajtilkám. . . Megmondjuk szépen, hogy madárkár és punktum. . .

A raktáros nem bírta idegekkel.

— Örült! — csikorgatta erős fogait. — Nem érti? Ha valamit nem csinálunk, mindkettőnket lesíttelnek . . .

— Mit beszélsz? . . .

— Lesíttelnek . . . Száz mázsa hiányunk van . . .

A telepvezető értelméhez végre eljutottak Csekey szavai. Egy darabig még bambán bámult a verejtékező férfi arcába, aztán megrázta deres üstökét. Ettől azonban nem lett józan.

— Szóljon valamit, Jani bátyám! Mit csináljunk? . . .

Amaz csak a vállát vonogatta.

— Jani bátyám . . . gondoljon a családjára! . . . A két apró gyermekre . . . Veronka asszonyra . . .

A TELEPVEZETŐT

egy szédülési hullám megint elkapta. Annyit azonban értett, hogy bajba kerültek. de pontosan nem tudta felfogni, miről beszél Csekey.

A raktáros izmos markával megragadta főnöke kabátját, s mint aki segíteni akar a leitasodottnak, különösebb feltűnés nélkül kivezette a zajos kocsmából. Ott kint aztán alaposan megdögönyözte, hogy magához térjen.

— Ember! Mindkettőnket le fognak csukni, ha ki nem találunk valami okosat. . .

— Az fuksz! — motyogta a telepvezető, akit a friss levegő csak jobban elkábított.

— Barom! . . . Itt csak egyet lehet csinálni . . .

— Csak egyet . . . hehe . . .

— Mégpedig — folytatta Csekey, verejtékező homlokát törölgetve, — ha most szépen elsétálunk a kertek alatt a telepre . . . és mondjuk . . . véletlenül kigyullad ott valami . . .

A telepvezető meresztgette a szemét, előre-hátra hintázó testtel kereste az egyensúlyt, de nem válaszolt.

— Hát akkor induljunk! — szólt a raktáros és belekarolt főnökébe. Az egy darabig hagyta vonszolni magát, aztán kikarolva Csekeyből, megvetette a lábát.

— Nem megyek!

— Nem-e?! . . .

— Nem! . . .

— Nesze!

Csekey ökle meglendült és a telepvezető hang nélkül a földre rogyott. A raktáros futó léptekkel eliramlott a templomkert irányába. Az Árvácska utcába érhetett talán, amikor a telepvezető magához tért. Bódultan feltápáskodott, majd bizonytalanul lépegetve, Csekey után indult. Homályosan emlékezett rá, hogy a raktáros a telepre invitálta, de hogy miért, arról nem tudott számot adni.

— Csekey kartárs! . . . Kartársam . . . — kiabálta a sötét utcán, de senki sem felelt. vissza.

— Én velem nem babrálsz ki . . . Kartársam . . .

Kilencet ütött a toronyóra, mire a telephez érkezett. Ködfátyolos szemmel úgy látta, hogy odabent ég a villany. Megindult a viláosság irányába.

— Hé, Csekey kartárs . . . Engedjen be! — dörömbölt a vaspántos deszka ajtón. — Kartár-saam! . . .

Néhány másodpercre elszállt fejéből az alkoholgőz. Csípős füstöt szimatolt, majd meghallotta az égő termény ropogását. Kétségbeesetten cibálta a vaspántot, amely előre-hátra zötyögött a lakat és a deszkaajtó között. A nagy fizikai erőlkifejtés már-már teljesen kijózanította. Felfogta, mi történt, s még vadabbul rángatta a súlyos raktár ajtót.

— Emberek! . . . Tűz van! . . . Emberek! . . .

A VASPÁNT

megreccsent, engedett. Kivágódott az ajtó, s vele olyan füsttömeg, mint amilyen a gyárkéményekből szokott a magasba bodorodni. De ez a füst nem fekete volt, olyan inkább, mint egy lilába játszó hatalmas vörös legyező. A rémülettől lába odaragadt a földhöz. Ziháló tüdeje mélyen beszívta a forró füstködöt, s arccal bukott be a kitárt ajtón. A léghuzat a tűzfolyamként égő termény pernyéjét csapta arcába.

De ezt már nem érezte.



Farkas András: PIHENŐ

TÓTH ELEMÉR:

A Variete Orfeumban

A Variete Orfeumban

táncol,
fekete

felhők
repülnek

hűs
hajából,
óceán

tükre
villog

a szeméből,
a fogai

szikráznak

a fénytől,
a combja

rózsaszín

lepke

a lány

a tánca

varázs,

ahogy csapong
és ing a fényben —
ha anyja

látná,

ha apja

látná,

A nézőtéren
mit sem tudunk

gyermekkoráról,

mit sem tud ő

gyermekkoráról.

egy őszi

csatagos

úgy találta meg

hajnalon

a padon

a cseh portás,
mint egy csomagot
mellén

a zsidó-csillag

helye volt,
amit

egy gondos kéz

még letépett,
mielőtt

a szálló elé értek,

úgy bizta

jel nélkül

a padra,

nézte,
nézte

a portás

vacogva —

és hazavitte

a gyereket,

hol van az anya,

nem kérdezte meg.

Mondom

erről mit sem tud

a bár,

csak száll

a füst

és csak táncol

a lány,

senki se tudja

az anya

hova lett,

senki se tudja

az apa

hova lett,

a sárgás-barna füst

hova lett,

a rút pokol-füst

hova szállt —

a bár

bámulja a lányt.

Ha egyszer

megállna a táncban

mit sem törődve
a bárral,
nemzetközi
közönségével,
s beszélni kezdene
eképpen:
hova tettétek
az anyámat?
— a szavai
csikorognának —
az apámat
hova űztétek?
aki űzte
hol van a féreg?
hol van
a gyilkos?!— a sikoly
szállna —
és hirtelen
kihúnyna a lámpa,
mind, mind, ami
addig égett,
a bár
hallgatná a beszédet,
a vádat —
A poharak
vacognának,
pezsgős üvegek
felrobbannának,
a dobok
megdöndülnének,
mintha fegyverek
kelepelnének,
az ablakok
hullanának,
az emberek
sápadnának —
és nem puccosan,
mintha egy bálon...
végéigvonulnának a báron
a halottak
kopp
kopp
a menet,
a halottak
kopp
kopp
gyermekek,

ők,
a halottak
lengő szakállá vének,
riadt
madarak repülénének,
a halottak
kopp
kopp
üszkös utakon
kopp
kopp
vonulna a sor,
a halottak
kopp
kopp
a menet —
És mondanák:
nem múllanak el,
ha zöldelltek
a fák,
nem múlik el
nyomtalanul,
ki egyszer
élt,
pórusaiba
gyűjtötte
a fényt
aki a szállónál
kilépett a sorból,
az az anya sem
múlott el akkor
többé nem múlik el
az az anya sem,
tovább él
gyermeké sejtjeiben,
s itt ring
ő is,
ha ring,
mozdul
a lány,
akinek tapsol
ez a bár,
s akiért felelnek
most már mind, akik
élnek —
kopognák
fapapucsaik.
Ha egyszer megállna

a táncban —
 de nem áll meg
 a lány,
 csak táncol,
 hűs felhők repülnek
 fogai
 szikráznak
 a hajából,
 óceán tükre villog
 a fénytől,
 ártatlanul
 és könnyű szívvvel
 táncol,
 nem tudja még,
 hogy mozdulatában
 ők támadnak fel,
 a halottak,
 s estéenként
 a halk báron
 atvonulnának

hogy őbenne én
 már őket is látom,
 miközben
 atvonulnak
 a báron,
 hogy ily módon
 figyelmeztessenek,
 ezért a lányért
 én is felelek —
 velük így
 ismétlődnek
 az esték,
 hogy a múlt
 meg ne ismétlődjék!
 Ő meg csak
 táncol,
 táncol
 napra-nap,
 hajából
 fényes
 felhők
 bomlanak.

TAMÁS ISTVÁN:

Sokszor

nagyon
 egyedül érzem magam

Oly egyedül
 miként a cédrus
 mit sohasem láttam
 csak képeken

Oly egyedül
 miként a tenger
 melynek csak törvényei vannak
 és szabályai nem

Sokszor
 nagyon
 egyedül érzem magam.

Oly egyedül
 hogy
 hiába rakjátok körém
 figyelmességtek kedves perceit
 a tehetetlen keserűségtől
 meg tudnám ölni magam
 bár rettenetesen félem a halált

Sokszor
 nagyon
 egyedül érzem magam

Oly egyedül
 hogy
 szeretnék öletekbe bújni

Pettyes

álmodik a nyár
mit eléd guritana
parttalan kedvem
sárga homokjáról
S szavaim
fehér vitorláit
küldené érted
a nyár

Am
szemed kékjében
messzire úsztunk
és

kagylópikkelyű
halak ívelnek
hol mosolyunk összetalálkozik
és sirályok röpte
lebbenti a csendet
arcod elé
mig markomból
kihull egy csillag
mit neked iartogattam

És újra indulnak
a fehér vitorlások

Most már biztosan

TÓTH ELEMÉR:

Emberek szaladgálnak

Emberek szaladgálnak a város sikátorain

Az ős kőd-pamacsait lóbálva

vén plakátragasztóként ténfereg a hidakon

S a víz fölé néha — ki tudja honnan —

sirályokat sodor a szél

Majd keresünk valami olcsó szórakozóhelyet

ahol záróráig csak el leszünk valahogy, ne búsulj pajtás

Most az igazi nőre gondolok, akivel

még nem találkoztam, de majd összefutok egyszer

Ő jól érzi magát nálam

Hát maradj itt éjszakára is — mondom neki

kint amúgyis egyre hidegebb van

tudom hogy dideregnél

Járkálunk hajnalonként

Járkálunk hajnalonként
párolgó kenyerekkel.
Vergődve ezer zajban
ér bennünket a reggel.

Huzatos tereinken
lót-futunk szaladgálunk.
Páraként ablakokra
rakódott le az álmunk.

Nappali dolgainkkal
teherben jár a reggel.
Harmatcseppek gurulnak
repülőtereinken.



M. Kolocsányi Anna: CSILLÉK

VINCZE GYÖRGY:

ÚJRA BESZÉLNI

1.

— Jöhét a malter! De hig legyen, mert az előbb olyan kemény volt, hogy azzai nem lehet vakolni.

— Vagyis lehet — szolt közbe Tábori —, csak te nem tudsz vakolni. Mert a vakolás nem másodpercmutató. Azt ráteszed a tengelyre, aztán forog, de a maltert hipnotizálni kell, csak akkor marad a falon.

Mindannyian nevettek.

Tábori a sikeren fellelkesülve, hunyorított szemével, aztán megtoldta mondókáját:

— A cigány nem szokta a búzavetést, te meg órás vagy és nem szoktad a vakolást.

Az újabb megjegyzést pillanatnyi csend követte.

— A kulák főzi az ebédet, érzem a szagát — terelte újabb témára a többiek figyelmét Gereben. S amint lélegzetet vett, téglaporos arcáról néhány csepp verejtek gurult a szájába.

— Tényleg jó a szimatod — válaszolta egy hang a téglafal túloldaláról, elismerően.

A nap egyre magasabbra kúszott. A rezgő júliusi levegő fáradtan cirkulált az épülő ház ajtó- és ablaktokjain. Nem messze az építkezéstől, a bokorrengeteg mögüi hozta a szél az ebéd szagát. T. L. szakács keverte a krumplifőzeléket. A kondér elviselhetetlen meleget árasztott. A posztó nadrág alatt sós izzadság marta lábaszárát. Rosszabb volt, mint lefolyástalan sós tóban fürödni órákhosszat. T. L. sorsa minden nap ez volt. Pedig szívesebben dolgozott volna a többiekkel, azok derékig levetközhettek az építkezésnél, meg sokan együtt, jobban telik az idő. Így egyedül akár mosogatott, vagy főzött, mindig volt ideje gondolkodni. Pedig nem szeretett gondolkodni. Gondolatait láthatatlan vezérlőberendezés szüntelenül egyetlen fókuszba terelte össze. S ez a fókusz nemegyszer fényesült tíz hónap óta T. L. felnőtt könnyeivel.

Tábori jött vizet inni a konyhára, amelynek bokrok képezték az oldalait és a végtelen ég emelt fölé tetőt.

— Mikor lesz ebéd kulák — szolt T. L.-hez Tábori, közben nagyokat kortyantott a friss vízből.

— Tizenkettőre jöhettek.

— Pörköltet főzöl?

— Bevenné a lavor beled, mi?

Tábori a kondérba nézett. Babérlevél szag ütötte meg az orrát;

— Megint krumpli főzelék? Pedig azt írta az újság, hogy rossz volt a krumplitermés — mormolta.

— Ez szárított krumpli! Semmi köze a tavalyi terméshez, van belőle elég.

A galagonyabokor ága megmozdult. A bokor a tábor gyalogútjainak egyikét takarta. Magas, sovány tejképű aladnagy lépett el.. A két beszélgető katona elhall-

gatott, és ügyetlenül, reflex szerűen vigyázz forma állásba rándultak lábai.

— Az elvtársak . . . illetve . . . — mondta az alhadnagy, mert nem tudta hogyan szólítsa őket, miután a szögre akasztott zubbony hajtókáján megpillantotta a „dombelhárítók” fegyvernemi jelzését. — Mit csinálnak itt? — fejezte be végülis a kérdést.

— Jelentem, ebédet főzök. — válaszolta T. L.

— Önök nem az ezred konyháján étkeznek?

— Nem.

— Miért?

— Nem tudom, de nem az ezred konyhán. Mi önellátók vagyunk.

— Maguk vásárolnak?

— Nem. Az ezredhadtáp ad anyagot és mi főzzük meg.

Tábori észrevétel nélkül elpárolgott a beszélgetés színhelyéről. T. L. is szívesen ezt tette volna, de nem lehetett. Kurtán, minden szót megrágva válaszolt a kérdésekre.

Maguk miért munkaszolgálatosok? — kérdezte az alhadnagy.

T. L. bizalmatlanul odanézett, de rögtön el is kapta tekintetét. Csak magában gondolta: mit mondjon? Értelmetlen lenne mindazt elmondani, amit tíz hónap óta már néhányszor elpanaszolt, minden eredmény nélkül.

— Ezért, azért — bökte oda. — Ki miért . . . Van akinek az apja nyilas volt. a másiké fűszeres. Szóval különböző . . .

— És maga? — az alhadnagy arcán és hangjában volt valami gyerekes, az akkori időkben eléggé különös: emberi hangon beszélt. — Maga miért van itt? — kérdezte újra, mivel az imént nem kapott választ.

— Én . . . kulák vagyok — vörösödött el majd hirtelen fehéredett, gyors színváltozással T. L.

— Kulák?

— Igen! Törvénytelen kulák!

— Törvénytelen, hogy érti?

2.

A falusi tanácselnökök körül ülték a barnára pul'turozott asztalt. Öltözékük igen vegyes volt. Legtöbben csizimában jöttek, de volt közöttük két félcipős is. A járási tanácselnök szavait figyelték.

— Kevés a mi községekben a kulák — szónokolt nagy pátosszal. — Miért szépítgetitek a falut elvtársak? Több kárt csinálnak, mint hasznot! Ugyebár ráfogják a kulákokra, hogy középparasztok. Ezért nincs meg a járásban a megfelelő „mennyiségű” kulák. Mit gondolnak, hova vezet ez? Oda, hogy a szomszéd járásban tizenkét százalék kulák van, nálunk meg semmivel sem több, mint nyolc százalék!

A falusi tanácselnökök lehorgasztották fejüket, mint az iskolás diákok, ha a tanító csínytevés miatt megrója őket. Aléltan hallgatták a járási tanácselnök beszédét. s várták, hogy végeszakadjon.

— Elvtársak! Befejezésül annyit, hogy éberem kell minden jelre figyelni, mert ahogy haladunk előre, úgy erősíti támadását a kulákság. S ezeket a támadásokat nekünk ki kell védeni, de nem passzívan, hanem nagyonis aktívan. Védelmünk pedig akkor lesz aktív, ha lehetetlenné tesszük a kulákok akcióit. Ennek pedig az abc-jéhez tartozik, hogy felismerjük őket. Tehát bátran végre kell hajtani a feladatot! Óvintézkedés ez, nehogy a középparasztoknak vélt kulákok hátszúrjanak bennünket.

Zsoldos Géza községi tanácselnök kinézett a terem ablakán, s gondolkozott. Lehunyta szemét, hogy nagyobb figyelemmel vehesse sorra a falu minden gazdáját.

Azt latolgatta, kiket lehetne leginkább kuláknak minősíteni. Tisztában volt azzal, hogy az értekezlet végén úgyszólván utasítást kap: egy héten belül jelentse, kik lettek újonnan kulákok. Amikor mindezt végig gondolta összerendezte. Alig tudta palástolni idegességét, amelyet újabb cigarettával igyekezett levezetni.

A járási tanácselnök még mindig a falusi osztályharcról beszélt, de Zsoldos már egy szót sem hallott belőle. Csak nyelte és fújta a füstöt. Lehúnyta, majd mire kinyitotta szemét már sötét volt odakint. Az utcán a villanylámpa himbálta saját árnyékát. A fény, a kristály-fehér havat csillogtatta. A téli kép kissé megnyugtatta Zsoldost. Ábrándozni kezdett. Nem törte tovább fejét, hiszen reggel óta már alaposan megfájdult. Arról ábrándozott, milyen jó is lenne most otthon a faluban.

A faluban . . . ?

A falusi korcsmához görbeágú, csillagformára kitaposott gyalogutak vezettek mindenfelől. A hóhavajt utak térképéhez hasonlítottak. A falu hangulatának térképe volt ez. A megfigyelés pontosabb, mint a nagy gonddal, vagy akár a kozmetikai ügyességgel készített statisztikai rafináció.

Tél volt. Mindent megdermesztő tél. Olyan, amely megsüketíti és megvakítja a falut.

Bent a korcsmában a petróleum-lámpa éppen hogy szemetelt valami csekély, tompa fényt. Annyit, hogy kirajzolta a hordókon ülő parasztemberek borotvátlan ábrázatját.

— Megint kivetették a pótbeadást — dörögte golyvás torkából az egyik ember.

— Nekem már a harmadik tüzöt nem sikerült felnevelnem — kontrázott a másik. — Mindig akkor kell megválnom tőle, amikor hasznát vehetném. Dehát ki az isten győzi a beadást kielégíteni?! Olyan az, mint a bélpoklos! Elnyelne a falu végéről a Szent Vendel szobrot is, ha nem kőből lenne . . . Igaz-e Laci?

T. L. megvonta a vállát.

— Azért nem egészen így van, mert meg kell érteni, hogy amit lehet, azt adni kell . . . mert . . .

— Az anyád szerelmes térdekalácsát! Igazad van, de miből? A gatyámból is tudok hasítani egy darabot . . . Azt is oda adhatom, de rendjén van ez?!

Így ment minden este. Beszélgettek, aztán begyulladt a hangulat és a korcsmárosné alig győzte a szitkozódó, trágár beszédet hallgatni.

— Jó estét — lépett havas csizmával a korcsmába Zsoldosné, a tanácselnök felesége.

— Adjon isen — mormogták az emberek és a beszélgetés egyszerre megszakadt.

Zsoldosné a pulthoz ment és a kapukulccsal megkocogtatott egy butellás üveget. Erre előjött a konyhából a korcsmárosné.

— Egy deci rum kellene. Úgy összefáztam . . . Teát akarok inni . . . — beszélt összefüggéstelenül a fiatalasszony.

T. L. a pult végében a kecskelábú sörapparáttra támaszkodott. Az érésben lévő fiatalember nagy mohósággal, mérte végig a csinos menyecskét. Meg már volt is köztük valami. Az egyik mulatság alkalmával, amikor vele táncolt úgy odalapult T. L.-hez, mint nyúl a mező színéhez. S azóta is, ahányszor csak a legénnyel találkozott, mindig tett valamilyen megjegyzést. Hogy: „maga mindig egyedül jár . . .”, meg „na csavargatja-e már az asszonyok fejét?”, „gyáva maga Lacika . . .” És jelentőségteljesen tudott a szemével is bánni. Beszélni tudott velük. Úgy forgatta őket, hogy belőlük kegyetlen kéj sugárzott, amely felforralja és eszelőssé teszi a férfi agyát. Most sem volt különben. Bár a korcsmárosnéhoz beszélt, de úgy, hogy T. L. is értsen belőle.

— Elment az ember megint a járáshoz, három napra értekezletre.

— Mára ment? — kérdezte a korcsmárosné.

— Tegnap. Kevesebbet van itthon, mint a járásnál meg a megyénél. Citalgatják jobbra-balra, akár a drótrakötött verebet.

T. L. zavartan hallgatta a menyecske beszédjét. Értett belőle. Izgatottan ivott a fröccsből, aztán beszélgető társaihoz szolt: — Itt lesznek holnap is? — kérdezte a hordókon ülő parasztembereket.

— Lehet — hangzott szétszórtan a válasz.

Zsoldosné a korcsmárosnéval pletykált. Egyik szeme a bőbeszédű asszonyon volt, a másikkal pedig a legényt csiklandozta. S amikor az asszony kacsintott, T. L. mindent megértett.

— Hát akkor jó éjszakát — köszönt el a legény és ügyetlenül biccentett, a tanácselnök feleségéhez.

— Jó éjszakát — válaszoltak a parasztok, csak Zsoldosné köszönt viszontlátással.

T. L. berántotta magaután a korcsma ajtót. Nem ment messze, az egyik ház kapujába húzódott, mert a metsző szél bele-belekavart a frissen hullott hóba. Szíve fent a nyakában kalapált ütemesen. Nem volt ideje gondolkodni. És nem is akart. Melegség oszlott el testében egyenletesen. Hamarosan nyikorogva lépkedett Zsoldosné. Tíz lépésre volt, aztán márcsak hatra, négyre és . . . A legény megszólalt.

— Jó estét Tera. Hazatart?

— Hát nem is sétálok, ilyen fürgetegben . . .

— Nem fél egyedül Tera?

— Tudja fene? — hangja tele volt kihívással. — Maga merre megy?

— Gondoltam, elkisérem, hogy ne féljen.

Zsoldosné, mint ahogy az asszonyok szokták, élvezte T. L. ügyetlen közeledését.

— Azt hiszik otthon, hogy elveszett — mondta.

— Nem hiszik azt, tudják, hogy én nem veszek el . . .

A kapuhoz értek. A koromsötét éjszakában a hó is csak néhány centiméterre világított.

— Hát akkor . . . nyújtotta hosszan a szót T. L. — Hát akkor megyek . . .

— Nem! — mondta Zsoldosné, és a fiatalember nyakára hurkolta kezét. Asszonyi szenvedélye végigremegett egész testén. — És most csendesen! — utasította a fiút. T. L. nem válaszolt. Hangtalanul kísérte Zsoldosné be a kapun és át az udvaron. A pitvárnál félelem markolta meg, de csak egy villanásnyi ideig. A konyhában meleg volt. A tűzhely ajtó két piros szeme, gömbölyű fényeket vetett a konyha téglájára. Egy szót sem szóltak. T. L. örült is, meg fogságban is érezte magát.

— Jó meleg van ugye Laci? — szólalt meg végül is az asszony, és megfogta a fiú kezét.

— Bizony jó — felelte és saját hangjától bátorabb lett.

— Tegye a fogásra a téli kabátot — mutatott a falra szerelt vaskampó felé Zsoldosné, miközben pokrócot akasztott az ablakra és meggyújtotta a lámpát. Néhány szótlán másodperc telt el. Tea-vizet öntött egy kormosfenekű fazékba. Levetette báránybekecsét, csizmáját is lehúzta és papucsba lépett. — Na . . . — nézett mosolygva — ugye egészen jó itten? — s közelebb lépett a legényhez.

T. L. testében kóbor áram futkosott. Elkapta az asszony derekát. Annyira magához szorította, hogy Zsoldosné duzzadt mellei kinyitották blúzának patentjeit és előbujtak meztelenül.

— Ne Laci, ne olyan erősen — mondta az asszony. — Hangjából nem annyira tiltakozás, mint inkább az ágaskodó izgalom könyörgött. Finom mozdulattal kiszabadul a szorításból. A lámpa kanócat alább csavarta. Teát, majd rumot öntött két pohárba.

— Igyunk — mondta.

A legény csak most vette tudomásul mindazt, ami történt. Már győzelmet érzett, mint a hadvezér. A harc ugyan még nem is ért véget, de a végkimenetele már világos. Hangjában a győztes fölényével és egyben melegséggel kérdezte:

— Nem baj, hogy rád néztem a korcsmában? Meg hogy idejöttem . . .

A szavai nyomán támadt némaságot csak a tűz dala bontotta meg halk patogással. T. L. végig simította az asszony karját, kezével megnyugtatva azon a megriadt pelyheket.

— Rajtam múlott — felelte Zsoldosné annyira határozottan, hogy ezzel elejét vette minden további tépelődésnek.

A konyha egyik falának hosszában kerevet volt. A lámpát eloltották. A konyhában homály volt, csak a tűzhely két apró szeme világított és tüzes csíkot vetett az asszony combjára.

Éjszaka fél kettőkor nyikorgott a kapu, amikor T. L. kilépett rajta. A hold akkor gurult elő egy ásóforma felhő mögül. Nyúl István éjjeliőr öregesen lépkedett a porban. A legény későn vette észre. Mire megpillantotta az éjjeliőrt addigra őt is a felismerésig bevilágította a hold kekes-sárga fénye, amely a tiszta, hideg levegőt erőlködés nélkül törte át.



Zsoldos Géza ingerülten tért haza a járási tanácstól. A faluban elsőnek Nyúl Istvánnal találkozott. Az öreg éjjeliőr elébe állt és zavartan, de jó szolgálatot sejtve elhebegte, hogy T. L. tegnapelőtt éjjel náluk járt.

— Mit akar ezzel mondani?! — förmedt rá a tanácselnök.

— Hát, hát . . . — hángott az öreg és nyakán rezgett a ráncos bőr.

— Idefigyeljen Pista bácsi! Erről még csak ketten tudunk?

— Igenis!

— Akkor azt tanácsolom, hogy ezután se többen . . . mert azért jó kis pénzt jelent magának az éjjeliőrség! Igaz-e?

— Igaz.

— Érti mit mondok . . . Ja?

— Értem, igen . . .

— A többi az én dolgom. Na, szabadság Pista bácsi.

— Istenvele, szabadság. — köszönt vissza az éjjeliőr.

A tanácselnök a feleségét ütlegette otthon. Minden pofonban benne volt a három napos értekezleten összegyülemlett idegesség is . . .

— Tagadsz mindent!? Bolond vagyok én? Most pakolj, és menj a jó . . . anyádhoz.

— Megyek! — sírta az asszony. Orrából bugyogott a vér. A legszükségesebbeket pakolta egy fonott utazókösárba. Az ura csak nézte és elszánt arccal gondolkodott. Amikor az asszony indulni akart, felugrott a tanácselnök, bezárta az ajtót és visszapöndörítette a kerevetre.

— Nem mész, itt maradsz! De csak azért, hogy ne legyek világcsőfja. — S aztán végkielégülésként két hatalmas pofonnal lezárta az ügyet.

Másnap a tanácselnök szobájában T. L. apja állt. Frissen borotvált ráncos ar-

cán a kétségbeesés remegett.

— Miért vagyok én kulák? — kérdezte Zsoldost. — Nem ismer engem az elnök elvtárs. Két éve helyezték ide tanácsválasztáskor, nem tudja ki vagyok én . . .

— Tudom bizony, hiába vitatkozik . . .

— Akkor azt is tudja, hogy a testvérem vöröskatona volt, a Tisza partján halt meg tizenkilencben, amikor a kommünt fojtogatták! Ezt is tudja? . . . — Az öreg T. keserősége sirásba torkollott s úgy folytatta. — Azt is tudja, hogy még harmincnégyben béres voltam? Azt is tudja, hogy korgó gyomorral vettem össze a tizennégy holdat . . . Repedjen ketté az ég, ha nem így van!

Hiába volt a kérelés és hiába volt az átkozódás is, a tanácselnök hajthatatlan maradt. T. L. apja köszönés nélkül becsapta maga után az ajtót. Olyan fejjel indult haza, mintha sokat ivott volna. Úgy érezte, kiszikkadt minden porcikája. Eszelőser, merevült tekintettel nézte, amint a februári bárányfelhős ég a földre hajlik, aztán megtámaszkodott a pucér, dermedező akácfa törzsében.

3.

A T. család élete máról-holnapra megváltozott. Napirendre kerültek és egymás után következtek a pótbeadási felszólítások. Küszködtek a mindennapokkal, de olyan küzdelem volt ez, amely nem megtermékenyíti, hanem megfélemlíti az életet. Elviselhetetlenné válik a sors, amikor a küzdelem nem ígér semmi mást, mint a napok gyors múlását.

S a napok múltak . . .

Ősz volt. A postás behívókat hordott szét a faluban. T. L. is sorra került. Amikor kézbevette, búslakodott is, de örült is. Titkon arra gondolt, hogy ez menekülést jelent. Végre kiszabadulhat az otthoni pokolból.

Sokan vonultak be a faluból. A kulákoknak nyilvánított parasztok fiai mindannyian azonos városba mentek.

Az első nap délelőttjén beszélgetésre hívta a bordó parolinos törzsőrmester, a civilruhás újoncokat, akik sok kérdésükkel túllícitálták a három éves tanulékony gyerekeket is. Annyi mindent kérdeztek, hogy a törzsőrmester nem győzött válaszolni.

— Mikor kapunk fegyvert — kérdezte egy előre kopaszra nyiratkozott kesekéjú legény.

— Micsodát? — ismételte meg a kérdést a törzsőrmester.

— Fegyvert!

— Azt sohasem! Azaz, kapnak csákányt meg lapátot, mert ugye ha a természetfelelős akarja, a lapátnyel is elsül. Igaz? — Vigyorgott a törzsőrmester.

— Milyen fegyvernemhez kerülünk, ha nem kapunk fegyvert? — kérdezte T. L.

— Fegyvernélkülihez . . . Más szóval maguk dombelhárítók lesznek. Értik? Muszosok!

T. L. szeme előtt karikák vibráltak, s amikor olyan nagyok lettek a karikák, mint a terem, hirtelen fogyni kezdtek egészen addig, amíg a gyűrűnyi két karika is a semmibe oszlott. Csak később vette észre, hogy a karikák láthatatlan fonalat vetéltek és beszótták egész mindenségét. Végül a torkában óriási csomót kötöttek. Aztán többé nem tudott kérdezni, csak válaszolni.

Amikor az alhadnagy ott a bokrok között a kondér mellett kérdezgette, akkor is ezt a nagy csomót érezte torkában. S azóta is mindig érzi. Hiába szerelt le már régen,

több mint egy esztendeje. A csornó görcsösen feszíti torkát. Kivetettnek és megaláztattnak érzi magát, olyannak, akinek becsülete örökre semmibe vezett. Pedig apja már rég lekerült a kulák listáról. Igaz, ez csak egy hétig tartott, utána amolyan listánélküli kulák lett. Ugyanúgy ment minden, mint kulák korában, de már nem büntették meg, ha éjszaka ugatott a kutyája.

T. L. már újra megszokott otthon mindent. A ház, előtte a körtefa, éppen olyan, amilyennek emlékezete óta ismeri. Ismerős és mégis ismeretlen, megszokott és mégis szokatlan. Kedves, de szomorúan kedves.

A körtefán szomjasan haldoklott a sok levél. A nap tűzvörösre mázolta fényes klorofil színüket. T. L.-nek feltűnt, hogy máskor így őszön már rég elhullatta leveleit az öreg körtefa, most pedig az erősödő szél sem tudta letépni őket. A természetnek ezt a roppant erejét, a falevelek ragaszkodását fürkészte. Egy fatuskóra ült, s onnan figyelte a körtefákat. Az apja is előjött az istállóból és fia mellé telepedett. Derekát pihentette.

Gyönyörű őszi nap volt. Másodszor virágzott az orgona. Tejszínhabos fürjteit ellepték a hosszú alvásra készülők méhek, utolsót kóstolgatva a sárga himporból.

— Mit akarnak? — Kérdezte a fiától az öreg.

T. L. nem válaszolt. Belül azonban nem volt nyugalma. Mit is akarhatnak vele a kiegészítő parancsnokságon. Elővette a zsebébe gyűrt idézést. „A katonakönyvét hozza magával . . .” — olvasta újra. Végig gondolt mindent, de nem tudta mire vélni az idézést.

Reggel, amikor a járáshoz gyalogolt akkor is ezen gondolkodott. A kiegészítő parancsnokság folyosóján sokan várakoztak. Az egyik sarokban Táborit és Gerebent pillantotta meg. Örültek egymásnak, a találkozásnak és régi emlékeiket a muszos életet idézgették.

T. L.-t szólították az egyik ajtónál.

Bement az irodába.

— A katonakönyvét kérem — mondta a hadnagy, aki az asztalnál ült és felemelkedve székéről kezet fogott T. L.-lél.

— Tessék — nyújtotta a kicsi könyvecskét.

— Szóval . . . tudja miért hívtuk?

— Nem.

— Más szakmai számot kap. A műszakiakhoz kerül. Nem muszos lesz . . . Érti?

— Igen — felelte T. L., bár nem értette pontosan mi is történik.

Amikor hazafelé lépkedett a mezei úton, akkor kezdett derengeni benne, hogy mit jelent az a kis javítás katonakönyvében.

Tűzött az őszi nap. Kabátját levetette, de így is nagyon melege volt. Szemei előtt két karika kezdett ugrálni. Nőttön-nőttek. Egy pillanatra elsötétedett előtte a mező, aztán újra kivilágosodott. Megszédült. Úgy érezte beszélnie kell. De kihez beszéljen, senki sincs a közelben. Szavak helyett nagy sóhaj tört fel melléből. Nem olyan, amelyik kifárasztja az embert, hanem amelyik könnyebbülést hoz.

Először a fejét érezte könnyebbnek, aztán a torkát, amelyből kioldódott a görcs.

Lépteit sietősre fogta. S már egész testét könnyűnek érezte. Gyorsan haladt. Sehol nem volt egy lélek sem. Csak néhány ürge szaladt előtte át az úton büntudattal, pofazacskójukban hordva télire az elemózsiát.

TAMÁS ISTVÁN:

Fák

Fák a sétányokon
Fák — miket
legjobban szeretek

Csókokat rejtő fák
Fák a sóhajok tövén
Fák az esték kövei között
Fák az életek küszöbén
Fák az első és utolsó napon

Fák
mi mellett szóltan elmegyünk
Fák
miket sajnálni tudunk

Fák fák fák
Évek évek évek

Utak és madarak
madarak és utak

Madarak szállnak a fényre
madarak leégett
szárnyukkal zuhannak vissza
És mégis énekelnek
És mégis szállnak a fényre

Utak és Madarak

Utak a városba
és utak a sivatagba
Törve és töretlenül
Utak az emberekhez
és utak az úttalanba

Óh
Utra kész Madarak

KEMÉNY ERZSÉBET:

Talán

A hegyre fel magányos út vezet...
Voltam ott veled
egy nyári éjszakán.
Talán...

Láttad? —
Oly furcsa volt,
hogy fönnakadt a fán a Hold
és csipketestű folt
hullt elénk az útra.

Szeretnék ott lenni újra...

Elsuhanó táj

Szobám mélyén, mely hótól sugáros
csipkét horgolnék omló fényeset
s elbabrálnék egy gondolat felett
a lényeket keresve.

Szikrázó villamosságot fésűlnék
a gyermekünk hajába míg eljő az este
és kályhánk felizzított parázsa
feléd fényesedve várná jöttödöt.
Süteményt sütnék lágy aranykrémmel
cukor porától hamvasat,
mely édességét pazarlóan hintené széjjel
Porcelánjaink langyos húsáról
finom újakkal törölném a port
s fehérre súrolt
padlónk megvidámítaná lépted.
Házunk ablaka virággal lenne ékes
s a szekrényed polcán
sok újjá keményített
inged várná, hogy felvedd.

De mindig sietek...

És a csipkéket elkészítik mások.
Nem érek rá villamosságot
fésűlni a gyermekünk hajába
s a kályhánk lángja
nem kezemtől lobban
és süteményt a boltban
vásárolok mindig.
És por lepi néha Karinthyt
meg a többi kedves könyvet.
S az inged? — Van hogy
hiányzik róla a gomb.

Mert nem tudok elég korán kelni
az autóbust is rohanva érem el.

Egész nap szaladok
és arcod is a drága
úgy villan fel előttem,
mint gyorsvonat ablakából ha fájva
nézek egy elsuhanó tájra.

Háború van

A fa lombja fekete.
Fekete a torony égrependülő éle is.
Mily magányosak a kémények.
A torony még magányosabb.

A bokrok egymás felé nyújtják
fekete karjukat.
Mozdulatlan sóvárgással magasodnak
a kerítés közömbös lécei fölé.

Felhők átlátszó karéja rajzolódik
a világító égre.
A csillagok nem ragyognak
csak vannak.

A szél sokezer kilométert
futott be ma.
Elébem áll,
hogy nagyot lélegezzem.
A vér szaga idáig érzik.
Háború van.



Radics István: KONFLISOK

MEDGYESI JÁNOS

H A Z A T É R É S

A vigasztalanul fülledt éjszakában, nyomasztó csendben magányos teherhajó szeli az óceán mozdulatlan vizét és kéményének lusta füstje, melybe rövidéletű szikrák vegyülnek, messze a hajó mögött, a végtelenbe vész el. Hugó, a kormányos összevont szempillái mögött figyeli a bizonytalan világításban elterülő tengert és hosszú évek alatt beidegzett kézmozdulattal forgatja a karcsú kormánykereket a szükségesnél mindig kissé tovább, hogy egy visszaigazítással helyes legyen az irány. Bőrét fél évszázad viharai cserezték meg, hosszú orrát egy árnyalattal sötétebbre. Hunyorítva, hatalmas kezével végigtörli izzadt arcát, megigazítja sapkáját, azután vállát és törzsét rángatva elkezd dörmögni:

— Átkozott vörös kutya! — (Tropikus bőrbetegség) — Ezer ördögöt ebbe a dicsőséges slamasztikába, még csak az hiányzik, hogy elgennyedjen!

Hugó német lévén németül káromkodott és meg volt győződve, hogy nagyszámú „ördögei” és „mennydörgős mennykövei” a természet rendjét képesek megbolygatni és hasonlóra más nációnak nem képes. Egyszer valami szerb matróz, akinek egyébként más is volt a rovásán, megpróbálta ingatni Hugónak ezt a hitét és akkor a szóváltás folyamán akkora pofont kapott tőle, hogy az emelődarutól a mentőcsónakig csúszott és percekig csuklott. Ilyen kézzelfogható dialektikával aztán nem sikerült eldönteni, hogy a „Barbarossa” teherhajón melyik nemzetet illesse a káromkodás vándorzászlaja. Abban hallgatólagosan megegyeztek, mégpedig Balogh, a fűtő, Mussolas, gépész, Luigi segédkormányos és Ósnyál, a szakács, hogy káromkodás dolgában a német vérszegény árvagyerek. A tarragonai Mussolas úgy vélekedett, hogy mivel a spanyol a legtokéletesebb az összes nyelv között, nyilvánvaló, hogy káromkodás terén is övé a pálma. Csak ez kellett az olasz Luiginak. Ha azt állították volna, hogy az öreganyja boszorkány volt, anyja pedig tízlírás örömlány, még valahogy szemet húnyt volna, mert volt is a dologban valami, de hogy a spanyol az első! Hát az elvetemültségnek is vannak határai! Hisz mindenki tudja, hogy mikor az ő ősei, a római légiók meghódították Spanyolországot, ott éppen, hogy már nem jártak négy lábon. Próbálták megtanulni a nemes római nyelvet és megtanulták képességeik arányában, ami egyáltalában nem hízog ezekre a képességeikre és ez az a híres spanyol nyelv. Ellenben az olasz! Köztudomású, hogy ez az egész botfűlű világ akkor tanult meg énekelni, mikor a maestroktól megtanult olaszul, és azok a népek, melyek az olaszt még nem sajátították el, ének helyett olyan bőfögést visznek véghez, mint mikor a tehén ellik. Balogh volt az, aki nagynehezen lecsendesítette őket. „Figyeljete csak”, és megtanította őket egy rövid, precíz és egyáltalán nem kétértelmű magyar szólásra. És habár sem a spanyol, sem az olasz a világért nem adta volna fel álláspontját, titokban érezték, hogy a magyar túlesz rajtuk.

Hugó húzott egyet a rumosüvegből és öntudatlanul regisztrálta a gép egyenletes, mély és kissé csengő kopogását.

— Igen, a gép határozottan cseng, ki kell javítani, együtt az excenterrel és az

egyik daruval, de nem Pireusban, ahol rakodunk is, mert amit ott elkérnek, az tengeri rablás, hanem majd Hamburgban Voss & Blohmnál. Barbarossa, öreg lány, elviszünk anyádhoz, amennyiben az is csődbe ment és ott tisztába tesznek, felruháznak és megint riszálhatod magad a tengeren. Habár egyszer meg kell halni és talán nem érhet senkit nagyobb baj annál, hogy nem halt meg idejében. A fene siratja az öreglányokat. De az meg milyen véres veszekedett bűbáj ott észak, északnyugaton, hengeralakú fényes felhő, csillog, vibrál, nem nagyobbodik, nem oszlik és két órája lesem? — A hajó fara felől csobogás hallatszik és Hugó fülel. Cápá lehet mely örökké éhesen az ellátását szeretné pótolni. — Várjál anygalkám — morog Hugó — attól hízzál meg, amit tőlünk kapsz.

— Az a fénytümemény mozdulatlanul ott lebeg. Egy ilyen tűzoszlop vezette Mózeset és népét Egyiptomból való menekülésük után a sivatagban: így mondta Pastor Henneke, a hamburgi Nikolai-kerche ezüsthajú lelkésze, abban az időben, mikor a Barbarossát vízrebocsájtották és én szőke nyurga legény voltam. Csodáltak bennünket. A Barbarossa láttára minden valamirevaló kormányosnak, matrónak, tutajosnak csurgott a nyála, rám meg a lányok mosolyogtak. Nem Sankt Pauli örömházainak leányai, illetve azok is, hanem Ilze-Márie, aki oly soká integetett, mikor a Barbarossa feléle úszott az Elbán, érzéketlenül, kérlelhetetlenül. Hol van már Pastor Henneke?

— Manapság persze már nincs szükség ilyen útravezető tűzoszlopra, megteszi a tájoló és a szikratávíró, habár mozdulatlanságát tekintve nyugodtan rá vehetném az irányt. Mózes negyven évig vándoroltatta népét a pusztában és egyáltalában nem csodálható, hogy ez nem ment morgás és bálványimádás nélkül. Csak az isteni segítségnek tudható be, hogy étlen-szomjan nem veszték. — Hugó megtörölte arcát és tovább figyelte a fénytümeményt. — Arról minden esetre nem hallottam — folytatta Hugó eszmefuttatását — hogy valamelyik friez ősómnak nyilatkozott volna az Ūristen, avagy Thor, hogy az hajót építsen és tengerre szálljon, pedig a tengert nem cserélném el sem a sivatagért, sem a legtermőbb Kanaánért. Túl merev a szárazföld, rugalmatlan aztán a por és a kimondhatatlan sár! Jó, a tengereket elcsúfítja az a sok undok cápa, de ez még tűrhető a szárazföld légy- és szúnyograjaival szemben, azt sem lehet pontosan tudni, melyik napon teremtette őket az Ūristen. De ami felháborító, sőt egyenesen kibírhatatlan, az a szárazföldiek anarchiája — igen, anarchia a találó kifejezés a szárazföldiek viselkedésére. Ott van az ősi náddal fedett háza az Elba mellett, melyben felesége és húsz éves lánya lakik, akiket ő igazán szeret. De alig hogy átlépte háza küszöbét, kezdődik a sáskajárás, sok beszéd és kérdezetés. Itt a hajón rend van, vagy annak kellene lennie. Most meg a hajó orra felől hallatszik a csobogás, ez azért már túlzás, a levegő is kezd kibírhatatlan forró lenni. Hugó figyel — Itt valami nincs rendben, valami készül. Ilyen érzése volt, mielőtt a skagerraki tengeri csatában telitalálat érte torpedórombolóját, és Cap Finisterre-nél, mielőtt zátonyra futottak.

A hajó kabinjaiból egy kétségbeesett ordítás hallatszik: így csak az ordít, akinek életosztone szemben találja magát a halállal és már nem vár segítséget. Valaki felrohan a lépcsőn, megbotlik, a hajó farához fut és a tengerbe veti magát. Hugó lekiabál a gépházba: — Maschine stop! Mann über Bord! Rettungsalarm! — A mentőcsoporth pillanatok alatt akcióképes de nincs rá szükség, hogy a mentőcsónakot vízrebocsássák: arra a látványra, melyet a fényoszóró megvilágít, a rémület dermeszti meg Hugót és társait. Néhány cápa vadul csapkodja, korbácsolja a véres hullámokat és osztozik egy bajtársuk testén.



Halálfélelmet már a fejlettebb állatok is nyilvánítanak és igen kevés az az ember, aki a halállal szemben olyan nyugalmat tanúsít, mint Szokratész: barátaim, ideje, hogy menjünk, és kiitta a méregpoharat. Hogy kire milyen formában vár a halál, azt a sors intézi és talán más sötét hatalmak. „Hirtelen haláltól ments meg Uram minket” Igen sok vallásnak hívei erre kérik istenüket, valószínűleg avval az alapgondolattal, hogy a halált is meg kell érdemelni. Azt a szerencsétlent pedig, aki önkezével vetett véget életének a keresztény felekezetek, nemcsak, hogy pokolra juttatták, de szentelt földbe való eltemetését sem engedték meg; környezete még a hozzátartozóit is ferde szemekkel méregette és a jobb indulatúak abban egyeztek hogy pillanatnyi elmezavarban követte el szegény a tettét. — „Az élet Isten ajándéka és ezt magától eldobni senkinek nincs joga” — Azonban a szülők bűneiért sokszor a dédunokák bűnhődnek és az ajándékban nincs köszönet.



A forró égöv tengereiben a kazánházak poklánál nagyobb büntetés sem ezen, sem a másvilágon nincs: egy szegény fűtő vízbe vetette magát és felfalták a cápák. Nem nagy eset, sokszor előfordul. De Hugó ismerte kapitányát és lelkében valami lázadozott egy ilyen céltalannak látszó szörnyű halál ellen. — Az utolsó kenet nélkül szállott alá poklokra, vagy ha van valami a lélekvándorlásban . . . , de ezt még elképzelni is borzalom! — Aztán meg a mérreg öntötte el Hugót — Ez a fiataltság! Nem ismer sem istent, sem mestert, késsel hadonászik, és gyerünk a cápákhoz.



— Ki volt? — kérdezte Hugótól Janssen kapitány, aki hosszú volt és sovány, mint a Mancha-beli Don Quichote és akinek az volt a meggyőződése, hogy aki negyed-óránál tovább beszél, hazudik, egyenes arányban az idők mennyiségével. Néha napokig nem szólt, amire nem is volt szükség, mert Hugó a jelekből értett.

— Rum. — Hugó töltött a kapitánynak is ezt lehajtották és Hugó a következőket jelentette:

— Reggeli három óra után kiáltást hallottam a kabinból. Barabás segédmatróz leszúrta a fiatalabb fűtőt, Tamást és elmenekült. Papucsát a fedélzeten hagyta.

— La Paloma? — kérdezte Janssen.

— Igen, őneki volt kedvenc dala. Gyönyörű hangjáért kár.

— Magyar?

— Mint a sérült Tamás és a másik, Balogh nevű fűtő. Itt az útlevél.

Sötétzöld útlevél a magyar koronával, magyar és francia nyelven. Keskeny, hosszú arc, vékony bajusz, színészarc, amilyenről fiatal lányok álmódoznak, aláírás balra döntött betűkkel: Barabás István. Foglalkozása: százados. A kiállítás helye és kelte: Párizs, 1931. július 15.

Janssen kapitány jólelkű volt és bajtársias, ha egy berúgott matrózának mulasztását kellett elnéznie, de kegyetlen, ha valamelyik józanul rendetlenkedett. Parancsolni tudott, és mint sok honfitársa, a parancsot nagybetűsen képzelte el, melyet tömjénezni kell, mint az oltári szentséget. Mikor annak idején az öreg Kant a kategorikus imperativusszal hozakodott elő, evvel a germánságnak egy évezredes szívügyét öntötte formába: hogy ez a parancs kissé ködös volt, annál jobb. Sok esetben Janssennek is olyan volt az okfejtése, mint annak a kakasnak, amelyik jó étvágygal kebelezte be a cserebogarakat és így morfondírozott magában: ha ti tudnátok, mennyi fáradságomba kerül, míg lenyellek benneteket!

— Magyar volt — ismételte Hugó. — Talán betyár.

Erre Janssen: — a betyár már nem jellemző a magyarokra. Kár! Jelenlegi összetételük: gróf, mandarin és rabszolga, a jellemző pedig, hogy mindegyik másnak akar látszani. A gróf angolnak, a mandarin grófnak, a rabszolga pedig magyarnak. Ez a Barabás biztos menekült. Mit szólnak hozzá honfitársai?

Hugó a száját tátotta afeletti meglepetésében, hogy a kapitány egyszerre ilyen hosszú mondatokat ereszt, aztán felhajtotta a rumot és indulni készült, mikor éppen szembetalálta magát a sérült Tamással, akit a spanyol Mussolas és Balogh támogatott.

— Capitano — pergett Mussolas nyelve — itt a sérült hombre. Mikor ordítottak, látom, hogy Tamás uno sangre, tiszta vér. Madre de dios az egyedüli reményem, sola speranza, hogy megsegíti. De ha élesebb a kés, a tizenkét apostol sem gyógyítja meg.

— A sérülés? — kérdezte Janssen kapitány.

Mussolas megforgatta Tamást, akinek a háta ragtapasszal volt borítva. — A vendaje mortal, én csináltam a kötést verdad, állatorvos akartam lenni.

A kapitány felkelt és a legénység nagy érdeklődése között levette a kötést. A kés a jobb lapockába ütközött és így csak jelentéktelen sérülést okozott

— Ezért kár volt kiabálni — dörmögte Hugó.

— De hiszen nem én ordítottam. Én is Barabás ordítására ébredtem fel és a sérülést nem is éreztem.

Akkor Balogh lépett az asztalhoz, letett egy kis dobozt, félig finom fehér porral és egy borítékot — kkk-kapitányom, ezeket találtam Barabás rekeszében.

Hugó hatalmas karjaival félretolva társait, megszagolta a port, majd ujja hegyére téve egy szemcsényit, megkóstolta. Nagy szemeket meresztett, kérdőleg körülnézett — de hiszen ez cox! — Kokain volt.



Három nappal a történetek előtt Laurencio Marquez kikötőjében horgonyozott a Barbarossa és a legénység egy igen nehéz rakodás befejeztével a hajó tatján gyülekezett, hogy kissé kifújja magát. De szombat délután is volt és ilyenkor mindenki várta a fél év óta bevezetett programot, Tamás „prédikációját”. Tamás múltját három évi theologia is tarkította, és a szeminárium pater spiritualisa, aki Tamást atheismussal vádolva távolította el az intézetből, legmerészebb álmaiban sem gondolta volna, hogy Tamás mint jövődöbéli hajókapitány Szent Ágostont idézve fog könnyíteni sorsán. Ez valótlannak látszik, de a tengernek ezek a durva vándorai nem törődtek sokat a valószínűséggel. Tamás aranysárga egyiptomi csempészdohányból megsodort egy cigarettát, élvezettel meggyújtotta és ott folytatta a szöveget, ahol elhagyta az elmúlt szombatot:

— Tarzusi Pál tengerészársunk elég nehéz körülmények között utazott abban az időben. Azt hiszik, hogy selyempapucsban járkált és annyi konzervet zabált, mint ti? Fészkes fenét! Mezítláb járt és szárított bogyóra esővizet ivott.

— Azt gondoljátok talán, hogy reggelenként végtagjai nyújtogatva nagyokat ásított és úgy szállt le a priccsről. Nyavalyát! Éjjel imádkozott, reggel megdörzsölte szemét és járt a két lábán. Nappal sem a napot lopta csak a hátsó fedélzeten, hanem ledolgozta az utiköltséget.

— El tudjátok-e képzelni, hogy abban az időben mit jelentett egy tengeri út? Nem volt ám akkor ti-tá-ti-tá; a rádiós ütügeti a billentyűt ha bugyborékol a csónak, és huhu, sülyedünk, kérünk segítséget. És máris jön a mentőhajó. Akkor a carthágói

Hannibál dédunokái járták a nagy vizet és gyerünk csak! A kincseket elrabolták, aki eldugta, azt megkínozták és ezeknek a kínszásoknak legtréfásabb részeit rendszerint nem éltek túl, a szép lányoknak semmi kézcsók, hanem más, az egész közönseget pedig eladták. Rabszolgának persze.

— Azt várnátok, hogy fárasztó útjaiért nagy zsoldot kapott és ha nem fizettek, sztrájkolt? Nada! Tarzusi Pál mesterének parancsát teljesítette, hogy a Törvényre tanítsa az elvetemült világot, mely különben akkor sem volt rosszabb mint ma.

Feszült figyelmekkel hallgatták. Hugónak mindig kialudt a pipája, Mussolas és Luigi a száját tátotta, Balogh borostás állát símogatva hümmögött, Barabás a megszeseget nézte és időnként feltűnt a lépcsőről Ósnyálnak, a szakácsnak kissé sötétfehér sapkával borított feje. Akkor Hugó megnézte zsebóráját, felpattant és csak annyit dörmögött: — Diego. Schluss mit Jubel! — A prédikációt kiadós sörözés szokta követni és Hugó különösképpen Diegotól várt sokat. Régi barátság fűzte ehhez a rablóvezérképű portugálhoz, aki állítólag a rabszolgakereskedést sem tartotta méltóságán alulinak, de aki aztán elbúcsúzott a tengertől, mert megtalálta boldogságát a szép Elvirának, egy özvegy korcsmárosnének személyében. De már az odamenetel sem volt balesetmentes. Ósnyál elcsúszott valami barackon és leült, aztán látta is, tapintotta is, hogy odavan az egyedüli szép fehér nadrágja. Balogh avval vigasztalta, hogy ez is csak úgy történhetett meg, mert folyton bámulja ezeket a fff-flancos nőket. Mussolas Luigit szidalmazta, hogy ilyen desperadot még nem is látott, ilyen brávót, aki másnak a fogkeféjét használja, de megnyugodott, mert nála volt még a Luigitól kölcsönkért bicska. Közben, Ósnyál megnyugvására néhány perc alatt besötétedett, de azért csak sajnálta fehér nadrágját.

Diegó széles mosollyal fogadta Hugót és társait, exelenciának címezte és egy sarokasztalhoz vezette őket. A falat képek díszítették, elsősorban a szent család menekülése Egyiptomba, alatta szenteltvíztartó néhány keresztberakott palmaággal, ott fügtek továbbá Lia de Putti, Virginia Cheryll, Dolores del Río és Marlene Dietrich kevésbé szentebb képei. Lehajtották az első küldemény sört, természetesen rummal, aztán körülnéztek: a gyér világításban fehér, sárga és fekete arcokat lehetett látni hasonló színű lányok társaságában, akiknek vékony szoknyáit a ventilátor szele lengette. A terem másik végében nagy csörömpöléssel egy zenekar kezdett játszani egy igen gyors ritmusú táncot, és a dobos úgy ugrált a székén nagy grimaszolgatva, mint egy majom. — Ejnye — dörmögte Hugó. — Hát az öreg Blanchard hova lett, aki ezelőtt itt zongorázott? — Választ sem kapott még, mikor egy terebélyes hölgy törtetett feléjük, félre tolva a táncosokat és nagy hangon üdvözölte Hugót: — exellencia o piloto, de milyen örömet okozott látogatásával! De iganak senhores! Intézkedem is már. Garçon! — Elvira el volt hívva, de szeme most is ragyogott még és arcvonásai elárulták, hogy valamikor nagyon szép lehetett. Mindig a jó erkölcs lebegett előtte fiatal korában is, és elve volt, hogy kormányoson alul csak semmi ismeretséget. Mozgalmas fiatalsága elmúltával szülei ráhagyták, a Matrózhoz címzett vendéglőt és szíve vágya teljesült, mikor megismerkedett Diegó kormányossal, akivel egyesítettett a házasság szentsége által. Elvira Hugó karjára tette kezét és mézédess mosollyal — maga mindig fiatalodik, kedves piloto. — Hugó dörmögött valamit, aztán Blanchard után érdeklődött. — Hova lett? — Elvira szeme könnybe lábadt. — Szegény Blanchard szomorú véget ért, pedig minden szentek a tanúim, hogy menyit fáradoztam érte. Közel járt az éhhalálhoz, mikor mint a művészek pártolója az utcáról szedtem fel. Mindenki bámuta tehetségét. Fél évvel ezelőtt megváltozott.

Külsejét elhanyagolta, játékaival nem törődött és fogyni kezdett. Aztán együtt láttam Jaqueline-val, az egyik lánnyal, pedig csak ezt az egyet tiltottam legszigorúbban: hogy a ház lányaihoz ne nyuljon, vagy azokkal ne mutatkozzék. Próbáltam aztán az értelméhez szólni, de semmi razao, nem használt. Egy hónapja, hogy megtalálták mindkettőt, holtan. Cocainnal mérgezték meg magukat, amit a kínai Charlietól szereztek be. Ez a Charlie pedig rövid időn belül aos infernos, a poklokra fog alászállani, ebben semmi kétség nincs, mégpedig nemis azért, mert coxot árul, hanem mert hamisítja és így senki sínes tisztában az adagjával. — Barabás szokatlan érdeklődéssel, feltűnően hallgatta Elvira szavait, de aztán másfelé fordította fejet és az angolokat rézte.

— Aztán vannak-e szszsz-szép lányai, — kérdezte Balogh, csakúgy illemből, de kapott is Hugótól egy olyant a bordái közé, hogy majd leszédült a zsöllyéről.

— Micsoda kérdés? Lourenco Marqueznak madame Elvira a legszebb hölgye. — Hugó avval próbált magánánál okosabb színben feltűnni, hogy franciával keverte mondanivalóját. A női szépség eszményképe nála legalább 80 kilóval nyomta az anyaföldet.

— Lányaim — folytatta Elvira — szépek és könnyelműek. Itt volt például ez a Marcelle: szép lány és a megtestesült józanság, 50,000 milreis a bankban, mikor megismerkedik egy blouzon noir-ral, nem mondom, csinos fiú volt és hasonlított első, megboldogult férjemre, akit csempészés közben lőttek agyon, és mit gondolnak, mire jutott szegény Marcelle? A fiú chéri így, chéri úgy, ámitotta, kicsalta a pénzét és eltűnt valami erkölcstelen nőszemélyvel. Marcelle először inni kezdett, azután köhögni, utána pedig minden keresetét semmi másra, csak kokainra fordította. Aos infernos evvel a Charlieval, túl sok van már a rovasán. Meg fogják etetni saját porával akkor aztán pisloghat. De most már escusa senhores, megbocsátanak. Még visszajövök. — És Elvira nagy méltósággal visszavonult trónusához a terem másik oldalán. Elképzelhetetlenül többre tartotta magát környezeténél és királynői gögjét csak veleszületett kíváncsisága tompította. valamint az a körülmény, hogy mindenekfelett szerette a pletykát. Így végeredményben mindenkivel szóbaállt. Ez a Hugó mégis csak öregszik, — gondolta magában.

Hugó éppen sört rendelt tarsainak, rummal természetesen, mikor váratlan dolog történt. Egy fiatal, nagyon sápadt lány otthagyta matróztáncosát, odarohant Barabáshoz, néhányszor arculütötte és valami ismeretlen nyelven szidalmazta. Barabás védekezett, de mindjárt olyan ütést kapott a lány táncosától, hogy összeesett. Hugó védelmére kelt társának, de csak nagy mancsainak és társai bátorságának köszönhették, hogy nagyobb sérülés nélkül elmenekülhettek. Ósnyál megint vesztett: nem elég, hogy az a barackfolt éktelenkedett a nadrágján, most még el is szakították. Újdonatúj fehér nadrágját! Hugó nem szidta az angolokat: tudta, hogy összetartanak.

— Ilyen fiatal lányban ekkora bbb-bestiát még nem láttam. — Jelentette ki Balogh a hajó felé menet.

— De mi dolga volt Barabással? — kérdezte Hugó.

— Ez a számla régebb óta esedékes és még egyáltalában nincs rendezve, — mondta Tamás. — Ha igaz amit a leány mondott akkor Barabás társunk szörnyeteg.

Barabás agyrázkódást kapott az ütésektől és eszméletlen volt. Luigi és Mussolas cipelték a Barbarossára és sem Tamás, sem Balogh nem nyúlt hozzá. Másnap reggel még ezernyi csillag ragyogott az égen, mikor Barbarossa felszedte horgonyát és elindult észak felé.



— Ez bizony cocain — ismételte Hugó, kerek szemeket meresztve társaira, mintha ezek lennének a csempészek.

— Lill-lehet, hogy Barabás attól a nőtől vette el. — tételizte fel Balogh.

— A nő a sátán eszköze, — ezt Luther mondta már, — szólt Janssen kapitány.

— De csak a sovány! Mert itt van például a feleségem, aki sovány, mint egy ruhafogas és a nyugtalanságot, az idegességet méterekről sugározza, mint egy gyengébb rádióállomás. A lányom kövérebb és földreszállt angyal. Mindenki csodálkozik, hogy nincs szárnya. Avagy ott van Juanita Rio de Janeiróban. Legalább kilencven kilós . . .

— Annak sincs szárnya? — kérdezte közbe Ósnyál.

— Te hallgass! Szóval Juanitának egy a fogyatékosága, hogy vizes pohárból issza a pálinkát, de csak a curacaot, viszont senki sem tökéletes.

— Milyen felvilágosítást adott Barabás a lányról? — kérdezte a kapitány.

— Barabás egész nap aludt, nagyon nyugtalanul és folyton nyögött. Éjjel felébredt, kést látott az asztalon, nagy ordítással rácsapta Tamásra és aztán vége lett.

— Balogh, ön milyen viszonyban volt vele? — Kérdezte Janssen kapitány.

— Kapitányom, én Barabás társunkat uuuu-utáltam.

— Utálta, és miért?

— Barabás ur volt, én paraszt. És akkor is úrnak képzeite magát, mikor együtt ffff . . . lapátoltuk a szenet. Caballero volt, de nagyon beképzelt. Valga me dios, — egészítette ki Mussolas.

— És mit szól Tamás, az áldozat? És mi van a levélben, illetve borítékban, mivel az iratok magyarul vannak megfogalmazva?

— Kapitányom, — szólt Tamás — Barabás barátom volt, tavaly én hoztam a Barbarossára, mikor Marseille-ben véletlenül találkoztam vele és nem volt egy sou-ja sem. Hogy miért akart megölni, nem tudom. A borítékban van azonban egy fizetési felszólítás és néhány nyugta, angol nyelven és Charlie aláírással. A Diégónál történt verekedésre ez sem vet fényt, a leány szerepe homályos. Tole másnap többet tudtunk volna meg. de mi örültünk, hogy Laurencó Marquest ott hagyhattuk. Ami engem illet, én Marseille-ben kiszállok és visszatérek hazámba. Lehet, hogy Barabás hozzátartozói többet tudnak.



Tamás alig várta, hogy magyar határra érjen: hiszen hosszú távollét után végeredményben hazatér. Ami mindjárt kellemetlenül érintette, a tisztviselők szemrehányó, kissé fennhéjázó hanghordozása volt, és az az úr, ami közönséges halandónak szóló „jó napot” és az első osztályos utasnak járó „alászolgája” között tátongott.

Ellenben jólesett magyar szótól elszokott fülének két öreg magyar társalgása. A szárazságot nehezményezték, a nagy adókat, és megjövendölték, hogy a boletta-rendszer a végleges csödbe juttatja majd a parasztságot. A kormányt nem szidták: mitől jó az? — Madár, az madár. Az egyik jön, a másik megy, elég gondja van annak is. Hallotta-e sógor, hogy felrobbant a biatorbágyi vasúti híd? El is fogtak valami nazarenut, vagy kommunisztát, akit külföldön megbíztak evvel a robbantással.

Budapest előtt egy úr igazoltatta Tamást és ennek megint kissé túl barátságos volt a modora. Mikor ment külföldre és miért? Dolgozott-e és tagja volt-e valamilyen politikai pártnak? Hozott-e magával valami újságot, könyvet? Tamás azt válaszolta, hogy egyedüli tevékenysége a Barbarossa teherhajó fűtéséből állott, politikával nem:

ért rá foglalkozni, olvasásra pedig Ossendovszki Lenin című regényét hozta magával. Bécsben vette használat, igen olcsón. Magyarul valószínűleg sokkal drágább. Ezután az illető elbúcsúzott.

Otthon megörültek hazajövetelének, hogyne örültek volna, de az anyja nem tudta eltitkolni azt a véleményét, hogy mennyivel jobb lett volna, ha befejezi a teológiát. Már plébános lehetne valahol és nem lenne semmi gondja. Avval vigasztalta, hogy beiratkozik az egyetemre, csak fejeződjék be az első félév. Elhatározta magában, hogy mézédés lesz a tisztviselőkkel szemben, ha hivatalos ügye akad, és annál szebben robbant ki, mikor egy közjegyzőtől valami iratot kért, amit az pökhendi módon visszautasított. Ez soknak nagyon tetszett, mert senki sem merte megmondani véleményét, de sokan a fejüket rázták. Valami iskolai találkozóán a választások kerültek szóba és a közéleti tisztaság, egy miniszteri titkár abban az időben nem tudott elszámolni vagy szazezer pengőről, akkor azt a nézetét találta nyilvánítani Tamás, hogy azért jó egy komoly ellenzék. Franciaországban például a kommunista párt az, mely a visszaélésekre megfelelő lármával reagál és avval a bátorsággal, amit az eszme, és néha a rövidlátás ad. Azután inni kezdtek, és lehet, hogy Tamás egyebeket is mondott még.



Egyik este becsengetett Tamás Barabásék lakásán, mert valahogy húzta-halasztotta ezt a látogatást, maga sem tudta, miért, . . . Talán mert a rossz hír soha nem sürgős. Pedig várták, hiszen Janssen kapitány hivatalosan értesítette őket a halálesetről. Egy feltűnően szép lány nyitott ajtót, akinek szépségét a gyászruha még kiemelte. Barabásnak Magda nevű huga volt, Tamásnak diákkori szerelme, melynek több körülmény vetett véget. — Talán nem is ismer már? — kérdezte Magda. Tamás válaszolt valamit, belépett a szobába és letett egy kis csomagot az asztalra, melyben Barabásnak volt néhány emléktárgya, mikor egy idősebb hölgy felkelt a székről és Tamásra mutatva elkiáltotta magát. — Ó az! Fiam gyilkosa! Kommunista és istentelen. Oka minden balszerencsénknök — Tamás, de Magda is megdermedt a csodállattól és meglepetéstől.

— De anyám, hogy mondhat ilyent, hiszen Tamás barátja volt Pistának és most tőle hozott néhány emléket.

— Jaj bocsásson meg és foglaljon helyet. Bátyám halála óta olyan ideges szegény anyám.

Tamás leült és hebegni kezdett — igazán restellem és nem értem ezt a felindulást. El hajón teljesítettünk szolgálatot és a baleset után néhány emléktárgyat hoztam el. — Tessék felbontani: a jegyzéket a kapitány hitelesítette.

— De hiszen a fiam volt a kapitány, — mondta erre Barabásné.

Magda hunyorított Tamásnak, amit az nem akart észrevenni, mert utált minden komédiát.

— Nagyságos asszonyom, a Barbarossa kapitányút Janssennek hívták és kedves fia velem együtt mint fűtő dolgozott a hajón, Marseilletől az Indiai óceánig, ahol halálos baleset érte, izé . . . füstmérgezés. Az óceánba temették. Fogadja mégegyszer őszinte részvéteimet. — És eltávozott.

Az utca sarkán sietős lépteket hallott maga mögött és szólították — Tamás, Tamás. — Magda volt. — Könnyes szemekkel rimánkodott, nagyon fontos ügyben várjon meg kilenc órakor a nyárfák alatt. Sietek vissza, mert anyám rosszul van.

Két testvér, — gondolta magában Tamás. — Az egyik gátlástalan egoista, a lelkiismeretnek legcsekélyebb nyoma nélkül, a másik földreszállt angyal. Amennyiben a látszat nem csal, illetve, ha a lélek megtestesülhet.

A nyárfák nyílegyenes utat szegélyeztek kétoldalt, egészen a látóhatárig, a folyó melletti malomig, melyet este csak az látott meg, aki tudta, hogy a malom ott van. Ebben az országban sok minden sejtelmes, és sok mindent úgy látnak, ahogy szeretnék, hogy legyen.

A félhomályban feltűnt Magda karcsú alakja. Kissé lihegett, mert sietett, aztán szótlanul haladtak egymás mellett. Magda megszólalt:

— Sokat gondoltam Magára.

— Mikor?

— Különösen az utolsó évben. És nem is tudja: Védelmére keltem anyával szemben is.

Őszinték lehetünk. Az az érzésem, hogy többé nem találkozhatunk. Persze ez nem tőlem függ.

Tamás nyelt egyet.

Nem mintha személyem lenne fontos, — folytatta Magda — egyáltalán nem. De magával kapcsolatban az „urak” veszélyt szagolnak, és mivel általánosítanak, már engem is gyanúsítanak.

— És egyáltalán mivel vádolnak?

— Hogy ateista és kommunista.

Csendesen lépkedtek. A hold megvilágította a folyóból felszálló ködöt, melyből kibontakozott a malom, tücsök szólt, majd egy szélfuvallat megremegettette a nyárfák leveleit.

— Tudja, hogy halt meg édesapám?

— Nem. — Felelte Tamás.

Én is hallomásból tudom, mert soha sem láttam, illetve egy éves voltam mikor meghalt. Mint tanító, nemcsak a tanulókkal törődött, hanem a dolgozókkal is. 1918-ban megkérte a pártvezetőség, hogy tartson néhány előadást az állam szerepéről. Nem lázított senki ellen, hiszen Platonról és Morus Tamásról beszélt. Mikor bejöttek a fehérek, egy tolvaj, elbocsátott cselédünk beárulta. Szétverték a veséjét. Szegény anyám látta és azóta is ideges. Aztán az is bántja szegény anyámat, hogy annak idején apám kedvéért tért át a katolikusról a református vallásra. Én reformátusnak születtem, de mennyit imádkoztam már a Boldogságos Szűz Máriához!

Tamás nem kérdezte kiért.

— Aztán jöttek a bajok, bátyámmal, Bandival kapcsolatban. Őt sikerült felvetetni a Ludovikára, de tulajdonképpen ott változott meg, nem előnyére. Gyönyörű hangja volt, szeretett mulatni és sokat költött nőkre. De olyan is volt, akitől kapott Pénzt tudni illik. Soron kívül léptették elő. Akkor megismerkedett egy grófnővel — talán nem is volt grófnő — és az ezred kasszájába nyúlt. Mikor kitudódott, őrnagya egy pisztollyal magára hagyta lakásán: mintha neki nem lett volna pisztolya. A pisztolyt megtalálták épségben, de Bandi eltűnt. Néhány hónap múlva hírt kaptunk róla, hogy jól van, egy hajón szolgál tisztii beosztásban. Később azt írta, hogy megnősült. Az igazság az volt, hogy O. Lenkét, aki mint táncosnő Franciaországban járt, leánykereskedő kezére juttatta.

Most már tudta Tamás, ki volt az a nő, aki Barabást Diego kocsmájában inzultálta. De nem szólt róla.

Tamás megcsókolta Magda kezét. Aztán hallgattak. De ez nem idegre menő, feszült, tanácstalan hallgatás volt, hanem harmónia, mint mikor két nagyon különböző, de egymásnak teremtett lélek simogatja egymást.

Tamás boldognak érezte magát, terveket szőtt és rózsaszínből látta a világot. Még nem aludhatott alig néhány órát, amikor erőlesen kopogtak az ajtaján.

— Nyissák ki az ajtót! — hallatszott egy parancsoló, durva férfihang. Tamás kinyitotta az ajtót és nagy meglepetésére két csendőrt látott a szobába lépni.

— Parancsunk van, hogy kövessen bennünket. — Tamás tudta, hogy itt kárba veszett minden dialektika. felöltözött és még annak örült, hogy éjjel lévén, legalább nem bámulják. A csendőrök átadták a fogházőrnek, aki rövid intézkedés után végig vezette egy hosszú folyosón, kinyitott egy rozsdás vasajtót és azt mondta Tamásnak, hogy itt helyezkedjék el, holnap kihallgatják. Vaksötét volt a helyiségben. Ez bizony nem tengeri levegő, konstatalta Tamás, felkattintotta öngyújtóját és két borotvátlan, betörőképű egyént látott a priccsen. Az egyik nem zavartatta magát a horkolásban, a másik megdörzsölte szemét, ásított egy nagyot és azt mondta: á, utánpótlás. — Mondja kollega, magát is a birkák miatt csípték el? — Tamás azt mondta, hogy neki eddig birkákkal nem sok dolga akadt, de ha így megy tovább, erre a szakmára adja magát.

Másnap kihallgatásra vitték Tamást, a szolgabíró elé, akiben Tamás egykori kedvenc osztálytársát ismerte fel. Órák hosszat tartott ez a kihallgatás és Tamás már szédült az éhségtől. Aztán négy szemközt beszélt vele a főszolgabíró. Nem tegezte.

— Mi valaha barátok voltunk, ennek vége. Többé nem ismerjük egymást és a legokosabb az volna, ha többé nem is találkoznánk. Ebben az országban iskolába többé fel nem veszik, képzettségének megfelelő állást soha nem kaphat, de fizikai munkát is csak talán. Egyetlen szívességet tehetek: telefonálok a határőrparancsnoknak, aki nekem megteszi, hogy az örök nem látják, ha éjjeli 12—1 óráig elhagyja az országot.



És Magdának igaza volt: többé nem látták egymást.



Hamburgig nagyon hosszú volt az út és ezalatt Tamás sokat éhezett és néha rettenetesen fázott. A Reeper Bahn-nál kiszállt, de ez is csak annak való, akinek sok a pénze. Elvánszorgott a kikötőbe és a hármas számú hídnál leült egy kötélcsomóra. Behúzott nyakkal és leeresztett vállal ült a kötélcsomón és mindenre gondolt. Kezdett esteledni. Előtte az ezüstszürke „Hessen” csatahajó himbálta alig észrevehetően hatalmas testét, és gomolygó füstje lefelé húzódott az Elbán Cuxhaven felé. A Lombard-hídon túl felvillantak a reklámok és szikráztak kimondhatatlan sok színben. A Boccaccio, melyben teljesen ruhátlan lányok vidítják fel azokat, akik valamilyen okból szomorúak. És akiknek pénzüik is van. Alatta meg az Elba csacsog, csobog ös-idők óta és már sokan eltűntek benne. De nincs szörnyűbb a vízből kihalászott hullánál, akár megvan a szeme, akár nincs. Jótékony álom szállt le Tamásra, melyben a reklámok karácsonyfává változtak és a messzeségből valami végtelenül lágy orgonaszó hallatszott. Csak ne rontaná az áhitatot a kántor dörögő basszusa. Tamás még nem tudta hol van, mikor alaposan hátbavágták és egy ismerős hang túlkibálja a lármázókat — caballeros siéntate! Hallgassatok! Ez itt Tamás! — Ez tágramereszti szemét és Mussolast látja maga előtt, és Hugót aki csak egy pohárral ivott többet a kelleténél, és majd megfullad nevében, még pedig azon, hogy Ósnýál északi részén

akarta megrúgni, de elcsúszott valami héjon, és most a szemétben ülve csuklik. Tamás — bömbölte Hugó olyan hangon, hogy megijedtek a sirályok, — Ósnyál is feltápáskodott, megnézni mi az. aztán megjelent Balogh Luigivel, és mindjárt azt kérdezte Tamástól, hogy otthon még mindig akkora-é a fff-flanc mint régen. Körülvették, vállát veregették és egyszerre kérdezték, honnan jössz, hova mész. Aztán Balogh beszélt: — gyere vissza a Barbarossára. Éppen múltkor mondta az öreg, hogy mi mind hhh-hülyék vagyunk és mióta elmentél, senkitől nem hallott egy értelmes szót. —

Húzták, tölték Tamást a hajó felé, sőt Ósnyál leverte kabátjáról a port és megakarta fésülni. Rettenetesen be lehetett rúgva, mert józan állapotban egyáltalában nem volt mániás a tisztaságra. Janssen kapitány csak annyit mondott Tamásnak — eggyel kevesebb csalódás — és evvel az értette, hogy hazájával kapcsolatban ezentúl már nem fog csalódní.



Másnap a reggeli szürkületben a Barbarossa felszedte horgonyát és elindult lefelé az Elbán, hogy elérje a tengert, ahol a nap lenyugszik és ahonnan minden élet eredt, a szép és hatalmas, a kegyetlen és irgalmatlan tengert.

GARA JÁNOS

A s z t a l t e t e j é n

Laczko Zsolt úgy emlékezett, a műtő sokkal nagyobb, világos helyiség. Gyakran átsétált a folyosó itteni szakaszán, néha beteget toltak be a műtőbe, e röpke alkalmakkor alakult ki elképzelése. Világos, tágas terem, a falakat csempe borítja, nikkal fényű műszerek gépek, csövek, kis oxigénpalackok, kerek asztalkák, s közepén a lapos viaszosvászonnal bevont asztal amely fölé ernyőformájú, hatalmas lámpa borul. Most, hogy itt feküdt a betegszállító kocsin, ebben a fura vászonbölcsőben, klóros illatú, vékony lepedő fedte meztelen testét, a falak szorongató közelségben álltak körül, horzongás hullámzott végig rajta e hűvös, homályos csendben. Hallani vélte a félelem hogyan dübörög át erein. E pillanatban mélységesen megbánta, hogy hátran szembenézett a tényekkel és nem kereste a lehetőségek egyéb útjait. Hiszen egyáltalán nem biztos, hogy úgy van, ahogy a helyzetet számára beállították! Egyetlen lehetőség? . . . Hónapok óta nem vérzett a tüdeje, azt a szerencsétlen esetet régen elfelejtette, akkori félelmeit, amely az elszántságát szülte, elkoptatta az idő és hízott is néhány kilót. Akkor hát minek fekszik itt!

Nem nézte tovább a mennyezet szegletében a repedezett vakolatot. Behunyta szemét, engedett a kába érzéseknek, amelyek alattomosan kúsztak szét testében. Eszébe jutott, amióta betolták meg se moccan. Szeretett volna megmozdulni, mégse tette. A műtős tette át a kocsira. Ágyból a kocsira. Neveléses! Valahogy férfiatlanul találta ezt a megoldást! Eredetileg úgy képzelte a saját lábán, határozott léptekkel besétál a műtőbe, ledobja pizsamáját és fölfekszik az asztalra. Tessék uraim, lehet kezdeni! . . . Mégis hagyta, hogy az idős, bajúszos műtős könnyedén átröpítse a kocsira. A műtős bajúszát nem láthatta, mert maszk takarta fél arcát. Ettől kevésbé volt neveléses . . . És reggel hatkor, még ennek előtte, az éjszakás nővér hozta

a nagy fehér tablettát, bevette egy kevéske vízzel, azután kiment a fürdőszobába. A lompos öreg nő szertatásosan követte. Apáca lehetett valamikor. Az irrigátor vékony gumicsövét két ujjával összecsiszte és aggódva nézte a zománczott edény tartalmát. Attól félt kilötyögteti. Az arcára volt írva a félelem. Ha akkor visszafordul. . . széttárt könyökkel, a zománczott edény csörömpölvé hullott volna a kövezetre. . . És akkor most nem feküdne itt? Kilugozva, sterilen, megfosztva mindattól az idegen anyagtól, ami testének nem elszakíthatatlan része?

Időközben megeléknült körülötte a műtő. Már nem volt egyedül. Vöröslő gyenge fény világított, nem tudta felfedezni a forrását. A műtősnő fehér lepedőket teregetett szét az asztal köré rendezett tolokocsikra, az idős műtős a nagy, kerek nikkel dobozokat rakosgatta. Oldalt valamelyest átlátott egy csempézelt helyiségbe, látta a mosdó szélét, hallotta a víz csobogását a körömkefék sziszegését, s az ismerős hangokat. Izgalmas bridzs-partit részleteztek odaát. A látszólagos közömbösség felháborította. Ez embertelenség! A genfi konvenció intézkedéseiről társalognak miközben ő itt fekszik. . . Azután a beszélgetés más területre csapott át és ez sokkal rosszabb volt! . . . Megcsináljuk lokálisan. . . nem kockáztatunk. . . persze, persze. . .

Figyelmét szerette volna elszakítani, de képtelen volt rá! Az érthetetlen szak kifejezések félelmetesen lebegtek felé. . . A műtőstre akart gondolni. Erőszakosan másra koncentrált. Elképzelte, hogy a bajúszos műtős Monoron, vagy Rákospalotán lakik egy kertes házban és szabad idejében angoranyulat tenyészít. Leteszi a fehér uniformist, amely a szolgálat végére titokzatos barna foltoktól tarkállik, leteszi a hetyke csákót, gyűröttszélű kalapot illeszt a helyébe. . . Otthon ül a kertben, vizsla szemmel figyeli a drótkerítés mögött nyüzsgő állatokat. A lompos éjszakásnővér a felesége, nagy zománczott bögrében tejeskávét visz neki, mielőtt éjszakai szolgálatba indulna. . .

Ekkor Margó hajolt fölé. A fiatal asszisztensnő. Csak a szemét látta. Ő is maszkot viselt. Bátorítóan mosolygott.

— Nagyon fél Zsolt?

— Ó, nem is tudom. . .

— Egy-kettőre készen leszünk. Semmi az egész. Meglátja. . .

Közben felhajtotta lepedőt, Zsolt karját megfelelő szögbe állította és injekciót nyomott belé. Gyorsan, ügyesen. Zsolt közömbösen szemlélte. Az injekció különös lebegést eredményezett. Egy kicsit rossz volt, idegen, de valamelyest kiszakította a valóságos létezés síkjából. Az álom és az ébrenlét különös keveréke volt ez az érzés. Mindazonáltal nyugtalanságától már nem sikerült megszabadulnia.

Kisvártatva a műtős lépett hozzá. A silány lepedő elrepült róla. Hosszú pillanatokig kitakarva feküdt, de úgy tűnt ennek nincs semmi jelentősége: anélkül, hogy egyetlen pillantást is pazaroltak volna a látványra, mindenki serényen végezte a dolgát. Zsolt tehát felhagyott tiltakozási szándékával. Akkor már a műtőasztalon feküdt, ugyanaz a könnyed, határozott erő repítette át, amely jóval előbb az ágyról a kocsira téve útjára indította. Azután a félbehajtott lepedő is visszakerült ágyékára. A műtőasztal elejét ferde szögben megemelték, Zsolt féloldalra feküdt, a műtős azt kérdezte kényelmes-e azután hozzá tette még: igyekezzen kényelmesen elhelyezkedni. Zsolt kissé lejjebb csúszott és felhúzta a térdét. Azt kérdezte lehete- így? A műtős azt válaszolta, igen. Főlemelt bal karja alá, pontosan a könyökhajlatba allvány került, csuklóját vékony gézzel hozzá erősítették. Jobb karját előrehúzták egy tálcaszerű lapra, feje alá kispárnát helyeztek. Kemény kis szalmapárnát. Az asztal végére volt erősítve.

Az előkészület többnyire a hátamögött zajlott, ami arra készítette, hogy a fantázia segítségével próbálja követni az eseményeket. Lankadatlanul figyelt, zajokból, félszavakból, elégedett és elégedetlen morgásokból próbált következtetéseket levonni. Tudta, mindez csak előkészület és iszonyatossá sűrűsödött benne a várakozás! Újabb lepedő került az alsó felére. Azt gyanította ezzel leplezik el, hogy tulajdonképpen megkötötték s bár később meggyőződhetett róla, hogy szó sincs erről, mégis fokozta nyugtalanságát. Időközben bekapcsolták a műtőlámpát. Valami folyadékkal mosni kezdték a hátát. A vattacsornó könyörtelen pontossággal sétált végig vállától a derekáig, a lámpa meleg fényében bizsergő párolgás érzetét hagyva maga után. És Zsolt megértette, hogy immár fogoly, elvágták a menekülés útját, gúzsbakötötték az események, mindaz, amit eddig tettek már érte, s amit tenni fognak, a szándékok regimentje, amelyek ugrásra készen várakoznak a cselekvés kapujában.

Szerette volna megállítani az eseményeket, vagy legalább késleltetni, bár nem tudta pontosan miért, nem félelemből, a válságos pillanatokot maga alá gyűrte, így hát sirva átkozódni, szétrúgni a bénító köteléket, asztalokból, műszeres tálcákból emelt akadályokat — hiábavaló lett volna. Akkor hát miért? Miért kellene várni? És mire? Tán elfelejtett valamit? Valami fontosat? Halaszthatatlan maradt elintézetlenül? Létezik halaszthatatlanabb dolog, mint az, hogy túljusson mindazon ami vár rá! . . . Hátha azután késő lesz! Miután? Veszélybe lenne az élete?! . . . Azután késő lehet! . . . Ez itt klinika. Itt a halottat is feltámasztják! Azután különben sincs semmi . . . Közbe jöhet valami és akkor . . . Valami speciális dolog, ami az ő testi és lelki összességére szabott! Lehetséges . . . Annál inkább oka lenne tisztába jönni vele, mit hagyott elvégezetlenül . . . persze a levél ott van. Egy hete az éjjeliszekrény terítője alatt lapul. Abban mindenkitől elbúcsúzott. Gondolatai között felbukkant a címzés. „Anyámnak és Feleségemnek” . . . Úgyesen került meg a dolgokat. Senki sem akart megbántani ezzel az utolsó üzenettel . . .

Azt mondták a hátamögött: ez egy kicsit fájni fog. Ezidáig megúsza fájdalom nélkül. Felkészült a fájdalom fogadására. Érezte, hogy egy tárgy lágyan tapogatja a gerincét. Középtájon. Majd parányi tűszúrás után valami hideg kúszott fölfelé a gerincén. Emlékezett, társai azt mondták, elsőnek a gerincbe adnak injekciót. Az a legfájdalmasabb. A többit nem érzi azután. Láttá is azokat a hosszú, hajlékony acél-tűket. Közben minden megszűnt. Szeretett volna bepillantani abba, amit csináltak vele, fájdalomcsillapítóra gondolt, de nem merte megmozdítani akárcsak a legparányibb izmát sem. Az volt az érzése, a hosszú tű még mindig a gerincében rostokol. Legalább nem is érezte, hogy kihúzták volna. Egy újabb szúrás következett. A gerinc mellett. Egészen valószínűtlen fájdalommal. Azután egy második, harmadik, negyedik . . . körben a lapockája mentén. Azokat már nem érezte. Babráltak a hátán. Legpontosabban ez a kifejezés fedte a valóságot. Pusztán annyit érzett, egyre mélyebben járnak a tűkkel. Rogogva vágódtak a hátába, a körömvágáshoz hasonlított. A köröm is testéhez tartozik, mégse fáj mikor vágja. Ez jutott eszébe. S ha nem halotta volna hogyan csörrentek az elhasznált tűk a porcelántálban, azt hitte volna a hátában hagyják. Kis acéltuskókként mereven álltak körben, jelzik a műtéti terület határait.

Ezután kis szünet következett. Kivehetetlen suttogással. Valamivel betakarják a hátát. Miért hagyták abba!? Most ez nyugtalanította.

— Hogy érzi magát, Zsolt? — Megismerte a tanársegéd hangját. Gömbös tanársegéd csinálja a műtétet. Ezt tudta. Mikor jöhetett be? Ezekkel az átkozott lepedőkkel

mindent eltakarnak előle! Haragot érzett. Mintha sátor alatt volna. Mindössze egy kecskeny résen látott ki. Üveges szekrény állt vele szemközt. A polcokon oldalukra döntött fűrészfogas szerszámok heverték. Szinte hallotta, hogyan recseg a csont, ha ezek munkába állnak. Alvó vadállatok! Időnként elsuhant valaki a szekrény előtt. Személytelenül, fehéren. Legalább a cipőjükről megismerné. De nem! Mindnyájan egyforma fehér kalocsnit viselnek. Szemgödredben izzadságcseppek gyűltek. Akadályozta a látást. Egész teste verejtékben fürdött. Tenyere öblében tócsává gyűlt.

— Izzadok — mondta válaszul, egyáltalán nem törődött azzal, mennyi idő telt el, miközben válaszon töprengett. Ekkor kéz nyúlt be hozzá. Valószínű női kéz lehetett. Alaposan szemügyre venni nem volt ideje. Meg gumikesztyű fedte. A mozdulat gyors volt és szakszerű. Jólesett a gondolat, hogy Margó, a fiatal asszisztensnő törli meg, ezért hajlamos volt elhiteni magával, hogy senki más nem lehetett. Margót a fehér valószínűtlen titkok hangulata lengi körül, amint a folyosón ruganyos léptekkel végig suhan, arcán mindentudó szelíd csodálkozás dereng, azt suttojják a betegek a tanársegéd szeretője, az éjszakai vizitek után, amikor a tanársegéd szemügyre vette az aznapi frissen operáltakat, hozzá betér, Margó a legfelső emeleten lakik, vajon milyen lehet, mikor ledobja magáról a magasán záródó fehér köppenyt, milyen lehet ruhátlanul, nyúlánk acélos termet, hervadhatatlan formákkal, vajon ma éjszaka . . .

— Törlést.

Kurtán hangzott, nem túl hangosan, az általános neszezésből mégis élesen választotta ki elméje, s Zsolt rádöbben, hogy valamit elmulasztott. A kezdetet.

Tompa fájdalom lepte meg, amely testének meghatározatlan részében fészkelt. Elmulasztott az operáció kezdetére figyelni! Pedig hányszor elképzelte! Az éles szerszámot, amint határozott gyorsasággal végigszántja testét, s a vérző árokban vergődő ereket hagy maga után . . . — Húzd végig a körmödet a bőröd felületén — mondták neki. — Ezt fogod érezni. — Hitte is meg nem is! Titokban többször megpróbálta különböző helyeken, gyengéden vagy erősebben, s még álmodott is róla. Most elmulasztotta. Veszni hagyta mint annyi mást!

Tompán dobogott a szíve. Fokozódó gyorsasággal. Apró remegések futottak végig a fején átvett lepedőn. — Fáj . . . — mondta, pedig egyáltalán nem volt biztos benne, hogy úgy van, hiszen csak azt a meghatározhatatlan babrálást érezte a hátában, de meg akart győződni valamiről, talán arról, hogy ha fájna, készen állnának-e azok ott a hátamögött, tenni valamit ellene.

— Most is? — kérdezte vissza a tanársegéd.

— Már nem.

Hogy érzi magát?

— Szomjas vagyok . . .

Ez igaz volt. Arca verejtékben úszott, szája kiszáradt, duzzadt nyelvével ügyetlenül formálta a hangokat.

Az volt az érzése elfelejtett beszélni. A kéz benyúlt hozzá, nedves gézzel végig törölte arcát, nyakát. Jó hűvös volt.

Váratlanul sziszegő hangot hallott. Mint mikor elpattan egy vékonyka tömlő. Valami folyadék spriccellt a lábát takaró lepedőre. Izgalom támadt mögötte. Megértette a kurta szavakból és a csoszogásból. — Nem látom! — Várj, majd én . . . — Ez nem a tanársegéd hangja volt. Azután egymásután többször: törlést! Meg is mozdították. Elég durván.

Átvágtak valami vastag eret! A vére spriccelt záporozva! — Törlést . . . Diatermia . . . Törlést! Az isten . . . Egyszer látott operációt. Pár pillanatra. Sosem felejtí el a képet. A kifordított nyílason úgy lógtak az érszorító csipeszek mint a fém-piócák . . . Valami kiszámíthatatlan történt! Mindig közbe jönnek kiszámíthatatlan dolgok. És miért fáj! Gyenge villamosáram rázza . . . Kétségkívül az égett hús illata . . . A hajszálerek könnyen trombocitálnak. Diatermiával vasalják a hajszálereket . . . Az előbbi kattanás az átvágott vastag ér fala volt . . . A kisebbeknek rugalmas fala lehet a vastag porcos, kemény . . .

Fokozatosan besötétült körülötte a világ. Kezdetben zöldessárga árnyalatokkal, azután egyre gyorsabban Mint a gyorsított alkonyi felvételeken. Egy ideig néhány tárgyat képes volt megkülönböztetni, azután már semmit. Nem látott, nem hallott, nem érezte a szagokat, testrészeit.

Később időtlen sötétségben ébredt ismét tudatára. Fűzdött valami megmagyarázhatatlan érzés ellen, valami erő ellen, ami szűkítette a létezés határait. Parányi pontnak érezte már magát, kiterjedés nélküli létezés volt ez. Ilyen lehet a halál! Némi csodálkozással fogadta a gondolatot. Nem félt tőle. Talán a szívem működése is megszakadt már . . . Tudata élesen működött. Úgy tűnt pontosabban, mint bármikor. De hasztalan fülelt. Néma sötétség vette körül anyagtalanságát. Ilyen lehet a halál! Az érzékszervek fokozatosan szüntetik be működésüket. Azután már nincs semmi! Ha hagyáná, nála is bekövetkezne! Egy ideig közömbösen viselte ezt az állapotot. Tudatában homályosan felbukkant a tanársegéd alakja, Margó, meg a többiek odakint . . . Kétségbeejtő hajsza folyhat! Az idős mütös bizonyára tehetetlenül áll, várja a parancsokat. A tanársegéd arcán átnedvesedik a maszk, zubbonyán nagy izzadságfoltok törnek át . . . Nevetséges! Közben ő itt kuksol, csak éppen annyi erőfeszítést tesz, amennyivel ezt az állapotot fenntarthatja. Úgy gondolta nála van a döntés lehetőségé!

Ettől a gondolattól megrémült. Hátha már késő! Ha máris elmulasztotta a kedvező lehetőséget. A kelletténél tovább várt! Elúszott, mint már annyiszor az életben. Az elodázott tettek, megkerült feladatok, a sok kiegyezési szándék, bizonytalanság, menekülés, óvatosság meghatározatlan börtönként zárta körül. Lám a műtét elején is az az érzése támadt, hogy valamit elfelejtett, valami fontosat, s nem járt a végére . . . Mindent a levélre bízott. „Anyámnak és Feleségemnek” . . . A levél már egy hete a terítő alatt lapul, tudta jól, már akkor tudta, érezte, amikor írta, egy szava sem igaz, csak kerülni akarta az összeütközéseket, azóta tán megtalálták, hiszen lehetséges, hogy már nem is él! . . . mindez gépies utórezgése a létnek, miként a haj és a köröm is tovább növekszik a halál után, az energia utolsó fellobbanása ez, lemondtak róla, teteme elhagyottan fekszik a kiürült mütő asztalán elszállítását várva, s az orvosok forró feketével öblítik le a kudarc felett érzett szomorúságukat . . .! — Nem! — Üvöltött hangtalanul. Forró tiltakozás lobogott fel benne. —Nem! Mindennek a végére akarok járni! Adjanak rá időt! — Ki akart törni börtönéből. Az anyját, a feleségét hívta segítségül, a hitét, amelyet oly sokszor cserbenhagyott.

Iszonyatos erőfeszítéseket tett. Anélkül, hogy módjában lett volna ellenőrizni, úgy van-e miként szeretné, görcsösen megfeszítette izmait. Erőt préselt testébe. Érezni akarta kezét, lábát, hallani akarta mi történik körülötte. Látni akart! Mint aki lebegve súlytalanul, nemlétező roppant terhet készül emelni, minden erejét összeszedte.

Akkor megrándult a lába. Pontosan érezte, hogy a lábát érte gyenge áramütés.

Diatermia! Boldoggá tette a tudat. Azután világosodni kezdett. Lassan végigjárta visszafelé az utat. Azután már hallott is. Nagy sürgés-forgás volt a műtőben. Az idős mütős állt vele szemközt. Döbrent arccal nézte őt. Majd megjelent a tanársegéd. Maszkja a nyakában lógott. — Hogy érzi magát? — Azután eltűnt a látómezőből. Helyét Margó foglalta el. Nedves gézzel törölgette arcát. Ki tudja mennyi idő telt el, miközben ő a sötétségben kuksolt . . .

— Most . . . már . . . valahogyan . . . — válaszolta az előbbi kérdésre pihegve és megpróbált mosolyogni. — Készen vagyunk? . . . — Amint kimondta, már meg is bánta. Ő most már sohasem akarja megúszni a dolgokat! Ennek vége. Nem is azért mondta . . .

A gondolattal elkésett. — Nem — mondta a tanársegéd. — Még nem vagyunk készen. Most kezdjük a műtétet. Mostanáig lártuk fel a műtési területet. A java hátra van!



KUNSZABÓ FERENC:

SZEPTEMBER 1944

Nem vették észre, mikor állt el a hó. S körülbelül mindegy is volt. A hegyoldalon egy szem se nagyon maradt meg belőle: az orkánná erősödő szél elsodorta, valahová Dél-nyugatnak. Ha igaz, arra van Magyarország is.

A hátul haladó egyszerre csak megszólalt:

— Te Géza! Te feszt rugdosod a fejemet.

Forgács Géza megállt, felegyenesegett, majd megfordult óvatosan, nehogy a szél fellökje ezen a meredek lejtőn.

— Rugdosom?!

Pécs Imre szintén megállt karikaláiban és nevetett a szőrös képével:

— Hát nem látod?

S lemutatott. Fejének árnyéka most is érte Géza bakancsát. Felnéztek: a Nap betegvörös színű, s mintha ólomlemez függne előtte, de mégiscsak ő az.

— Hé! — kiáltott rájuk az elől haladó Bognár Sándor. — Ne álljatok

meg, mert nem tudtok elindulni! Még három kilométer és fönt vagyunk a tetőn. — S nem fordult előre, míg emez kettő tovább nem indult.

A szél jobbkéz felől támadott. Úgy bele kellett dőlni, hogy Pécs Imre lefelé fordított karabélycsöve kis híján vonalat húzott a földön. Sose szokta meg, hogy szabályosan tegye a nyakába a fegyvert.

Három kilométer, az háromezer méter, s ha minden jól megy, akkor hetezer lépés.

— Tízezer nullaszáztizethét — mondta hangosan Fogács Géza és fejével előre elbukott.

A kis Pécs odaugrott, elkapta átforduló testét:

— Sanyi! . . . Sanyiii! Sándor!!

Végre meghallotta. Nadrágfékkel jött vissza.

— A betyár úristenit! — mondta.

Tartották egy darabig, térdeltek, néztek egymásra, majd vissza, amerőről jöttek: a rézsú alja ködbeveszett...

— Mennyi még, Sanyi?

— Nem tudom... Egyszer jártam erre életemben, mikor kifelé mentünk.

— Akkor is minek — mondta Pécs Imre, s kigombolta a zubbonyát. Derékáról vékony kötelet oldott le. Két karabély bemért távolságra összeerősítették, aztán rákötötték a fiút. Felálltak, belekapaszkodtak a gyepőnek hagyott kötélvégebe és megindultak.

A Nap még a lejtőn hagyta őket, de nem volt egészen sötét, mikor fölértek a tetőre. Méteres hó fogadta őket.

Húztak még egyet bajtársukon, aztán belefeküdtek a hóba. Arccal. „Ki látott már szeptemberben havat” — akarta mondani Pécs Imre. De csak akarta. Mire a gondolat a nyelvéig jutott, már aludt.

Vidám tűzpattogásra ébredt. Feje fölött szépen összeillesztett gerendák voltak, s ahogy megmozdult, vastag levréteg zörrent meg alatta. A bunker közepén Forgács Géza egy nagy konzerves dobozban vizet melegített. Bognár Sanyi a másik padkán aludt.

— Van még itt valaki? — ült fel Pécs.

— Senki — mondta Géza. — Csak magyar géppuskahevederek, román lábszárvédők meg német húskonzervek.

— Egy kis hottentotta kenyér nincsen? — nézett föl Bognár Sanyi.

— Az nincsen.

— Hát mit csináljunk — állt fel Imre —, eszünk húst. Ha az ides látná, a fülem közé csördítene a pazarlásért.

Nem számolták, hány negyedkilós konzervet bontottak föl fejenként... Idő múlva Forgács Géza egy újjal benyúlt a szájába. Bólintott.

— Eléred? — kérdezte Bognár.

— El, hálistennek. Most pedig én is durmolog egyet.

Forgács pesti volt, erzsébeti, neki mindig voltak ilyen szavai, amin a

két parasztfiú nevetni tudott. Most azonban nem mertek, féltek, megindul kifelé a hús... Imre négykőzláb másszot visszsa a fekvőhelyéhez:

— Nem hagyunk egyedül aludni, mert félni fogsz.

Mikor fölbredtek, a tűz végképp elhamvadt. Újat gyújtottak. Ettek.

Aztán Forgács a fegyverét kezdte tisztítani, szétszedni:

— Kinyílt a sebem.

— A rossebnek nem mentél a kötőzőhelyre — mondta Bognár Sanyi. — Azóta már lazaretben feksznél.

— Azóta már bárisnya-nővér cserélné a combomon a kötést.

— Na és — mondta Pécs. — Te volnál közülünk a szerencsésebb.

Forgács gondosan megvizsgálta, **és a rohamosztag!?**

— Alezredes úrnak alázatosan jelentem, részben hősi halált haltak, részben eltűntek!

Botond előtt nem lehetett kiejteni, hogy „fogságba esett”. Szerinte a hős magyar katona nem eshet fogságba. „Esetleg nem láttuk, mikor hősi halált halt, s ezért az eltűntek listájára kell fölvenni!”

Sorba megvizsgálta a fegyverüket. Pécs és Bognáré holtkoszos volt.

— Ezt megkeserülük! — mondta. — Tizedes, fegyverezze le őket!

Géza elvette tőlük a karabélyt.

— Hátra arc! — vezényelt Botond a kettőnek. — Mars!

Aztán Forgácshoz fordult:

— Jól van, fiam. Te magyar katona vagy! Foglald el a tüzelőállást a géppuska mögött, s ha parancsot adok, tüzelj! Nyugodtan löjj, van töltény elég.

Bognár Sanyi a legnehezebb zalai káromkodásra fakadt:

— A radei rosseb egye ki a belit! Akármerre tekeredünk, ettől nem szabadulunk?

— Minek adtad oda a fegyveredet?
— mondta Pécs.

— Te minek adtad oda!?

— Én Gézára bízom az ügyet.

Odaérték a patak partján tanyázó csoporthoz. Valaha magyar katonák voltak, most egy megvert, szétzúllóten futó hadsereg darabjai. Voltak vagy ötvenen. Egy üres benzineshordó tetején huszárezredes ült. Meggyszín lovassági nadrág, daróc ruszinkabát, német rohamsisak volt az öltözete. Lábán a rossz gyalogsági bakancsot piros tűzérzsinórral fűzte be. Szónokolt:

— Mert kérem, nehogy azt higgye valaki, én nem ismerem a Magyar Királyi Hadsereg szabályait. Persze, könnyű itt, a hátszágban...

— Nyugodjon meg — mondta Imre, ahogy leült és kezdte bakancsát kifűzni —, Botond nem magafajtája. Én láttam, mikor Kolomeánál rohamra vezetett egy ezredet. Ő ment elől. — Benyúlt a bakancsába, hogy áll-e ki van-e a záron mindenütt olaj, majd visszatette a karabélyba. Csak aztán felelt:

— Haza akarok jutni.

— Erre közelebb, arra hamarabb.

— Talán.

— Talán... A foglyoknak csak adnak enni és nem kell nekik rohamra menni. Aztán...

— Aztán her főhererek beadják a kulcsot, őfőméltóságáék szintén, de a foglyokat nem engedik mindjárt haza.

— Téged igen, te kommunista vagy.

— Nincs a homlokomra írva. Én otthon akarok lenni, mindjárt az elejétől fogva.

— Hát te? — nézett Imre a haligatag Bognárra.

Az felhúzta a vállát, kifordította tenyerrel.

Kint változatlanul süttött a nap, a hó megroskadt, de nem tűnt el.

— Megvárja az utánpótlást — mondta Géza. — Merre jöttek ősapáink?

Bognár tájékozódott, aztán Délkelet felé mutatott, le a hegytetőről.

Elindultak Délnyugatnak.

Harmadnap kis ruszin falu keveredett eléjük. Egy lélek, de egy macska

— Itt németek jártak — mondta Imre. — A magyarok nem csinálják ilyen forsriftosan.

— Kivéve Botond alezredest — felelte Sanyi.

— De Mayer se kutya — bólintott Pécs.

— Úgy van! — emelte fel az újját Forgács. — Ne feledkezzünk el drága parancsnok urainkról.

Ha akartak, se tudtak volna.

A falun túl egy fahídon géppuska várta őket. Mögötte hasalt Botond alezredes. Elrejtőzni már késő volt, fedezék sehol, tiszta esztelenség lett volna a harcot felvenni egy jópozíciójú géppuska ellen.

— Előre hátrálunk — mondta Géza csendesen, aztán vigyázzmenetben elvált társaitól, magállt, s fegyverét keményen csapta a földhöz:

— Alezredes úrnak alázatosan jelentem, Fogács Géza, a harmadik rohamosztag tizedese, jelentkezem!

Botond szabályosan fogadta a jelentést.

— Milyen rohamosztag? — kérdezte aztán.

sem volt benne. Csak üszkös gerendák.

— A kettes, egyesített gyorsdandárból.

Botond többek között arról is hirhedt volt, hogy a tajtékozó dühön kívül semmilyen érzelmet nem engedett az arcára futni. Az ámulatot sem::

— Hol vannak a többiek?!

— Alezredes úrnak alázatosan jelentem, itt állnak a hátam mögött! Maga ment már elől rohamban, ezredes úr?

Az ezredes tokája feszes-kék lett:

— Node, kérem... örvezető...

— Ne hápoj — szólt valaki hátul-

ról —, jössz velünk te is a büntetősza-
zadba.

Az ezredes elhallgatott. A hordóról
azonban nem szállt le: ez volt az
egyetlen ülőalkalmatosság.

— Nézzétek — mondta Sanyi mel-
lett egy forradásos arcú harcokcsi-
zó —, megint egy veréb.

A faluból éles kanyarral kiforduló
úton előírásosan öltözködő, rohamsisa-
kos hadnagy közeledett. Kerékpáron.
A küllök fényesre csiszoltan villogtak
a napfényben. Nyakába géppisztoly
lógott.

A felszólalásra megállt, leszállt a
gépről:

— Alezredes úrnak alázatosan je-
lentem, Mayer hadnagy, a harmadik
rohamosztag parancsnoka, jelentke-
zem!

— Pihenj! — mondta Botond és
ment oda:

— Hadnagy úr, hát te is életben
maradtál? Igazán örülök.

Kezefogtak, átölelték egymást.

— Hogy-hogy én is, alezredes úr,
kérlek?

— Az előbb érkezett három kato-
nád — fordult hátra az, hogy Forgács-
ra mutasson.

Az első rövidsorozat a belét fordí-
totta ki. A hadnagy is felbukott. Géza
tüzelt, míg csak egy cafatot látott a
két tisztből. Nyugodtan lőtt, volt töl-
tény elég...

Aztán felállt, leporolta a ruháját,
megigazította a derékszíját és oda-
ment a csoporthoz. Csak közelről vet-
te észre, hogy a huszárezredes a hor-
dó mögé bújt. A többiek úgy marad-
tak, ahogy az első lövés pillanatában
voltak.

Géza leült Pécs Imre mellé:

— Add már ide a dóznit.

Mikor rágyújtott, egy öreg vonatosz-

tagos állt elébe, balkezevel nagy bajú-
szát babrálta:

— Most hogy leszünk, tizedes úr?

— Honnan tudjam én azt, bátyám?
Az Isten messze van, Botond meg hőst
halált halt.

— Nodehát, éppen azért...

— Nadehát, éppen azért — állt föl
Géza. — Most már meg lehetne pró-
bálni, hogy mindenki használja az
eszét!

Szívott egyet a cigarettából, s nyíl-
ván elfeledkezve róla, hogy most gyűj-
totta meg, eldobta:

— Elmondom, amivel én többet tu-
dok maguknál: Este erős őrség ékc-
zik ide, holnap pedig ellenlökő csapa-
tok vonulnak a hágóhoz... Botond
sose beszélt a levegőbe.

Levette válláról a karabélyt, ellen-
őrizte, csőre van-e töltve, aztán vissza-
dobta:

— Én megyek haza.

Kilencen követték. A hidnál Géza
megállt:

— Mindenki azt csinál, amit akar.
Ez a főméltóságú úr külön kitüntetésé.
De aki velem jön, az puskát vesz föl
— a csomóbadobált fegyverekre mu-
tatott — és kitisztítja.

Négyen mozdultak a halom felé.

Pécs Imre befejezte a bakancs gon-
dos befűzését, felállt, s figyelő mozdu-
latokkal próbálta, jól áll-e a kapca.
Megelégedetten bólintott:

— Na — mondta —, és kíváncsi va-
gyok az oroszok káposztalevesére.

S megindult vissza, Északkeletnek.

Hárman eredtek a nyomába.

A többi ülve vagy félkényéken néz-
te a leszálló Napot, meg a víz kény-
szeredett ugrándozását a meder kö-
vein. Bognár Sándor hanyatt feküdt,
két keze a feje alatt: néhány kósza
felhő tétlenkedett az égen. Nem moz-
dultak se té, se tova.

III. Hagományaink

AZ UTOLSÓ BOSZORKÁNY

Bölcs királyunk, Könyves Kálmán alighanem korán mondta ki a szentenciát:
— Boszorkányok pedig nincsenek . . .

Nem is olyan régen halt meg az utolsó boszorkány. A Börzsöny, ez a büszke ifjú fejedelemasszony még jól emlékszik rá. Szoknyájának Ipoly felé libegő fodrában szerényen bújik meg egy kis hegyifalu, szülőfalum.

A XII—XIII. századtól szolgálja hű jobbágyként éltetőjét, a Csóványos-koszorúzta megbékélt vulkánt.

A hegyek örökké élnek. És az emberek?

A hazajáró lelkek, a reménytelenül vergődő kísértetek. a nép képzeletének e régi szülöttei talán a rövidre méretezett emberi élet ellen lázadoznak.

— Ki tudja?

Nem mentünk messzire a térben. Az időben sem kell. Csak nagyanyám koráig merészkedjünk vissza!

Véresen lebukott 1848 napja. A kiegyezés vértelen holdat lopott a sötét magyar égre. Csönd van, halotti béke. A sivár nyomorúság talajában mégis életerős virágok készülnek bimbót nyitni. Napfény nélkül nehéz.



Luca-este van. Pereg az orsó, reszket a szó. A legények ugyan lesik a lánykezekből véletlenül ki-kiszökő zálogot, hiszen csók jár érte.

Mégis inkább éjfélel temető ez. Kinn vigasztalan, fojtogató sötét, benn körmos petróleumlámpa . . .

— Hallottátok? Víziéket nyomják. Minden éjjel kísértetek járnak náluk. Már a pap is megszentelte a házat, nem ér semmit. A kéményen jönnek be. Olyankor füst szikra és hamu csap ki a kemencéből. Mozdulni sem tudnak a vackon, míg nem szól a kakas.

— Mestrának a kanásznak kellene szólni. Tud az hozzá. Mindnyájan táncoltunk dudájára, mely akkor is szólt, amikor falra akasztotta és elment.

— Tudjátok —, azon a farsangon, amikor falra akasztott dudájára vígan jártuk a frisset, miközben őt a hatodik faluban, a nógrádi vár csonka tornyán látták. Úgy mászott fel a tetejére, hogy — Isten bizony — szédültek, akik felnéztek rá a szürke hajnali völgyből.

— Marisunknak pedig egy valóságos düglött patkányt húzott ki a melléből, mikor két esztendeje megrontották szegényt.

Remeg az öregasszonyok ajka. A lányok izgatottan mocorognak. A legények tancstalanul bámulják egymást. A hosszú lócán, éppen a mohával betömött ablak előtt egy gyík szemű barna lányka különösen élénk.

Mozdul a szél . . . Kívülről fájdalmas nyöszörgés hallik. A meg nem keresztelt gyermekek lelkei sirnak így, akiket a temetőárokba ásnak el.

Élesen megcsikordul a kerekeskút láncá.

— Jaj, halálmadár! Itt kuvikol!

Hirtelen megzördül az ablak. Réműlt emberek buknak le a földes padlóra. A kormos lámpaüveg elpattan. A friss trágyával becsapott föld zöldes, nyirkos és erős szaga van. De ki érzi most ezt?

Az ablak előtt még egy pillanatig a padon marad a lány. Szeme ijesztően csillog. Ő is levágódik a földre. Halálos feszültség. Végre lehúzza az a lány a vadul imbolygó lámpa kanócát.

Panni ángyi, az előimádkozó miatyánkba kezd. Torz hangok buknak elő az összeszorult torkokból.

A halálsápadt gazda meggyújtja a viharlámpást, kitántorog a konyhába. Idegekbe markol az asztalfia száraz csikorgása. Fokhagymagerezd kerül elő. Misa bátya térde beteges táncot jár, míg gémberedett ujjakkal keresztet rajzol a verejtékkel kivert homlokokra, az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében . . .

Oszlik a réműlet

— Látjátok? Megmondtam . . .

— El kellene menni az emberekért!

A legények szégyenlős feszengéssel szegik le fejüket. Nagy csuklások, kínos hallgatás.

Feláll a lány. Barna arca lázas tűzben ég. — Majd én.

— Jaj, Márikám! Nem félsz, nagyon vigyázz!

Nyikorogva felsír a pitvarajtó.

— Nahát, ez a lány . . .

Panni nene halottsirató hangján megszólal: — Jézus, Máriám! Láttam, láttam. Viski Rozi volt. Mindig mondtam, hogy ő az utolsó boszorkány. Emlékeztek arra a vaksi szemére? Az ördög húzta rá a hályogot. Jaj, hogy bámult be vele az ablakon! Már rothadt róla le a hús. Fehér lepedőben volt. Nem is ér meg száz évet olyan, aki nem az ördöggel cimborál. Nem is mentem én még a temetésére sem. Jaj, csak meg ne kísértsen, meg ne nyomjon!

No, persze vénasszonyok . . . Bátor, szitkozódó férfihangok. Határozott lábak katonás cuppogása. Görbe-bot, fokos, fejsze. Menekülj, boszorkány! Jönnek az emberek.

— Majd mi megmutatjuk!

— Hitvány asszonynépség.

— És azok a híres legények! Szép dolog, mondhatom.

— Itt van-e mindenki?

Felszabadult zsvajvágás. Megered a lányok nyelve, vidám hegyipatak, itt-ott a legények még szégyenkezve pusmorognak.

— Gyerünk, emberek!

— Úgy-úgy sógor, menjen csak előre, maga mögött a kisbárány is farkasnak érzi magát.

Hol van itt már a félsz? Erő, ész, no, meg az a sok lámpás. Bár az utóbbi inkább árt, nem világít az igazában, sőt, még el is vakít.

— Csak itt a Szoroskán érvünk ki!

Egy-egy csapzott szőrű fehér kutya félenk osonása riogatja még a nyúl szívűeket, de ezek sem mutatják.

Igen jó lenne már az ágyban, egy kicsit összébb bújnának, legjobb lenne persze a tyúkokat etetni . . . Hogy az az átkozott kakas!

— Jaj! — Gyuri sógor a leszúrt bika rémületével belebödül a lucaesti éjszakába. Mindenki megdermed a vér. Nincs egy sikoltás, egy Jézus-Mária. Több ez már mint rémület.

A Szoroska vége felől fehér lepedő lebeg. Jön — s ezt most mindenki látja —, az utolsó boszorkány.

Eszelős rohanás. Tépik a gyengét. Ajtóstul zuhannak a rémséges fonóba. Még az sem nyikkan meg, akit eltiportak. Ezen éjjelen nem aludt a falu.

Egyszer aztán szent Luca éjszakája is elmúlik, s megszólal a kakas . . .

Az ölfavágók tovább döntötték az erdőt. A fahúzók megláncolt talpú román-szánkójukon lekinlődták a hegy kincseit a völgybe. Egyet-egyet néha szétzúzott egy vén tölgy, vagy letepert a szánkó.

Néhány bakancsbal kevesebb zörgött a templomi kórus falépcsőjén, egy-két féldecivel kevesebb törköly fogyott Mizelnél, és néhány családban a száraz kenyér után elgurult az apró krumpli is az éhes szájak előtt.

Márika Mári lett. Rendes embert kapott. Született ezermestert. Kutakat ásott, vizet fakasztva a sziklából, pincéket vájt a hegyoldal fanyar borának, az észvesztő „fehérotellónak”.

Feltépte a bércek földlepte oldalát, meszet égetett. A halottaknak sírkövet faragott, később, miután jobbkezéről három ízt géppuskájával együtt Galiciában felejtett, megfaragta a Hősök-szobrát is azoknak, akik magukat is ottfelejtették valahol a messze idegenben.

De közben egyszer még jelentkezett az utolsó boszorkány. Akkor volt ez, mikor a nehezen meghódított hegyoldalak sovány földjéről véggépp elűzte a nemes szőlőt a filoxérát követő n o v a .

A fehér-othello hálás volt a föld mélyén rejtőző pokolnak, mely kiokádta haragját a látát. Bőven ontotta haragoszöld bogyóit, és sátáni levével pokollá tette számtalan család életét. Talán sohasem volt még ennyi sírás Börzsöny völgyeiben.

Húvós késő-őszi estéken sötét árnyak lopóztak a szelíd hegyoldalak sziklapincéi felé, a pokol kapuiba. Jót soseslított emberek részeg önkívületben estéről-estére itt segítették korábbi győzelemre a tüdőbajt.

Még messzebbre gurult az apró krumli, még gyakrabban kísérték ki fehér korporsócskákat a hegytetőre.

És akkor történt valami. Borzongató szelek indultak éjjeli útjukra a Nagy-Hídeghegy felől. A sovány Hold is fázott. El-elbújt a kísérteties ezüstfelhők közé. A temető alá vésett pincékből vért köpő részeket kurjongatása hangzott a lapuló zsúptetők felé. Az éhezésben megfáradt gyerekek összelábmód szenderegtek a régkihült hitvesi ágyban. A koravén asszonyok rettegve foltozták a rongyos ingeket. (Bizony, az a kemény vázson is csak elnyúvódik egyszer.)

Szegény megnyomorított lelkek . . . Riadtan fülelnek a pincék felé. Nem gondolnak másra, csak a tegnapi kék foltokra, a ma veréseire és a holnap borzalmakra.

De ezen az éjszakán késett az ember.

— Istenem, csak nincs valami baja? Már éjjél is lehet . . . No, ez már ő. Hála Istennek! Jaj, most megint mi lesz! Szegény kis árváim . . .

Betámolyog az ember.

— Jézusom! Joso, mi van veled? Csupa vér az arcod! Várj, hozom a lavórt. Az ember üveges szemekkel, értetlen rémülettel leroskad a sámlira . . . Ott is marad reggelig. Azon az éjszakán szemernyit sem aludt az asszony, de a gyerekek szeptember vége óta először jól aludtak.

Másnap hajnalban, mielőtt vállára vette Joso bácsi a nagyfejszét, odaszólt az anyjuknak: — Örzi, ha akarod, délután hozhatnál haza egy kis bort. De délután, érted-e?

Dehogy értette szegény, soha még így nem reszketett emberéért. Át is szaladt a szomszédba Máriához. Csak a muskátlival telezsúfolt ablakon át kiáltott be: — Komasszony, beteg az emberem!

Egy-két héten belül azonban furcsa hírek kaptak lábra. A pincegádorba egyre több ember verte be a fejét. Arról is suttogni kezdtek, hogy boszorka veri meg súkkal a férfiakat. Igen, ezek a vénasszonyok mindig kitalálnak valamit. Az ugyan különös, hogy mindenkor a legduhajabb veri szét a fejét, dehát talán természetes is. A legrészegebb tud legkevésbé vigyázni magára.

Mindenesetre, azon az őszön kevesebb volt a vígság a pincékben, de mintha a sírás is kevesebb lett volna.

Régi dolgok ezek. Ki tudja, igaz-e? Sokmindent beszéltek a régiek. . . . No, itt le is tesszük a bazárkát. Hiába, csak nehéz ez a fa, ha mégolyan vékony és száraz is. Nézd csak milyen szépen piroslik már a som! Keress csak, biztosan lelsz ott az avarban is, az már jó puha, édes. Csak nehéz megtalálni a veres levelek között.

Mégis megtaláltam. És amíg pihentünk, kedves szokása szerint mesélni kezdett nagyanyám.

— Látod, fiam, ott azt a szakadékot? Úgy hívják, hogy Vérpatak. Szomorú története van annak. Régen történt, nagyon régen. De már a vízőzön után. Árpád apánk vezetett ide bennünket. Éltünk is itt csendesesen, de egyszer csak jött a kutyafejű tatár. Mindenkit legyilkoltak, lángban állt akkor ott lenn az egész falu. Ide menekültünk a szurdokba. Nem is találtak volna meg itt bennünket, de egy hitvány ember borért elárulta a tatároknak. Kegyetlenül levágtak minden élőt, még a pólyásoknak sem irgalmaztak . . . Attól olyan veresek ott a kövek, a vértől. De azt a senki embert is felkoncolták ám!

— Hát azt én is megtettem volna, de maga hogy maradt meg mányikám?

— Óh, te csacsi, nem éltem én még akkor, ezt még az én tatám mesélte, gyerekkorában lehetett. Sok mindent látott az!

— Egyszer meg jöttek a törökök! Ott voltak Drégelyben. Volt nálunk valamikor egy hóbortos pap. Az azt találta ki, hogy a törökök ide házasodtak, és azért van nálunk sok olyan gömbölyű fejű kisgyerek, mint te vagy. De hazudott pap létére az az istentelen! Hogy is lehetne már egy töröknek olyan szép, okos gyereke, mint te? Azért, mert fekete vagy? Hát, ha egyszer lesütött a nap. Nem bújhatunk mi nyáron a vén hársfák alá mint ő a parokján.

— Ne ríj már, te csacsi, persze, hogy nem vagy török. Ne félj, el is zavartuk azt a bolond papot. Kossuth apánk fia vagy te. Ő kergette ki innen az ellenséget.

— Az ellenséget? Ki az ellenség?

— Az az ellenség, fiacskám, aki rosszat akar a szegénynek.

— De mi a rossz, mányi?

— Az, hogy az apád a fronton van, hogy Pista sógorod odaveszett, hogy a bátyád Erdélyben veszjei magát. Az a rossz, aki háborúba küldte tizennégyben nagyapád, most meg édesapád.

Nem értettem sehogy, talán nagyanyám sem értette egészen. Úgy láttam, mélyen eltűnődik, bár az is lehet, hogy azért hallgatott el, mert elindultunk, és komiszul húzta sovány, öreg, de még mindig egyenes hátát a bazárka, s ügyelnie kellett nagyon, hová lépjen a meg-megugró kövek között, a hirtelenlejtő hegyoldalon.

Az én mezitlábás talpamat is harapdálták kegyetlenül az éles kövek, de bőrtönbezárt gyerekegyam, még jobban rágták a kínzó gondolatok.

Mindegy. A fát cipelni kellett.

Sajnos, nagyanyám már nem sokáig cipelhette. Örökké fürge lábai — melyekkel szinte repült a sokévszázados ősi ösvényeken — ,hirtelen elnehezültek. Maguk is elszégyellték talán már csúfolni az örök rendet, a rohanást csillapító öregkor törvényét. Vagy talán megsajnálta nagyanyám az agyontaposott gyalogutakat, amelyeket — tudj' Isent miért — , mindig véresnek látott.

Vízparton lakott, vízbetegségbe esett. Sasróptű lelke azonban vidáman szárnyalt még. Tatám már nem fejtett követ. Puhább anyaggal bírkózott. Szakajtót kötött szalmából, filkosarat font nyuszolyagból.

Nagyanyám kedves öreg madárként gubbasztott a pirosszíves ládán, sovány párnafészekben. Feje felett barátságosan pislákolta a falilámpa fénye. Olvasott, olvasott, mindent. Friss Újságot, Új Nemzedéket, kalendáriumot, olcsó regényeket, kopott bibliát. Szájtátva hallgattam. Azóta soha senki így nem olvasott nekem. Gyíkszemei még akkor is tiszta fényben égtek, vagy éppen akkor ragyogtak legékesebben. Lehet, hogy szemüvege — melyet ócska madzaggal erősített zuzmarásodó fete kontyára, okozta ezt a különös csillogást. Máig sem tudom, honnan vette azokat a ríkatóan szép és okos történeteket, amelyek annyi vidámságot szereztek nekünk, s annyira igazak voltak. Úgy sejtem, azok a történetek csak nagyanyámban éltek, s vele együtt meg is haltak.

Átböngészttem később régi újságait, a kalendáriumot; a bibliát, de azokban egészen mást találtam.

Egyébként nagyapám mongolos képe is feloldódott, ha meséit hallgatta. Mesolyogni nem mert. Nem férfidolog az. De nagyanyám beavatott a titokba. Tatám széles orrcimpái árulkodóan remegtek ilyenkor. Haragudott is rájuk, de nem bírta velük. Bosszúból aztán ő is figyelt engem, bár márarra is gondoltam, hogy cinkos volt a két drága öreg, és tatám is tudta, hogy nagyanyám édes meséi nem léteznek azokban az újságokban, amelyek mögé a mesélő elrejtőzik.

Nagyapám azonban szemének sem bírta akkor parancsolni. (Pedig de büszke volt rá! Sasszem volt az még nyolcvankét éves korában is. A Vereshegyről is azonnal meglátta vele a távoli Oszmotrin-tetőn legelésző szarvast, még akkor is, mikor nekem hiába mutogatta. Ne is beszéljünk a Mál-oldali tinórkagombáról.) De most gyanúsan keresgélte melleskötényében és zsebeiben a rég kialudt pipát, melyet — legnagyobb mulatságunkra — véletlenül megmaradt két felsőfogával egyensúlyozott furán csücsörített szájában. Majd elúnta azt is, és ott a sámclin, ölében a félig-kész szakajtóval elnyomta az álmot.

Nagyanyám, akiről én még nem tudtam, hogy a halállal viaskodik menyaszszonyládáján, fürge kópésággal parancsokat osztogatott.

— Hozzál be egy vasat! A faragott kanalasból hozz be kanalakat! Értetlenül füleltem, de ügyesen kisurrantam a konyhába.

Ami mányikám akart és csinált, az mindig-mindig jó volt . . . Máris készen minden. Most kicsit erőlködve előrehajolt a ládán, kezében a tepsit, telve kanalakkal. Már le is dobta. Nagyapám felhőrdült, felugrott. Pénájához kapott, és magunk is alig hittük, de majdnem nevetett. Közben pipája mögül ezeket mormogta:

— Óh, te gyegyepógyes, no, te vén boszorka . . .

Nagyanyám tűszemén gyöngyeső patakozott, én csak úgy gurultam a nevetéstől,

ő is élesen felkacagott, majd sok-sok huncutsággal szemembe kacsintott. Most, egy ici-picit én is pajkos boszorkánynak láttam, gyorsan mellékuporodtam, öleltem, csókoltam.

Alig telt el egy-két hét. Engem akkoriban mindig korán feludni küldtek. Az nagyon nyugtalanított, hogy nagyanyám nappal is ágyban maradt. Édesanyám vigyázott rá. Azon az éjszakán sokan voltak körülötte. Egyszer aztán erőtlenül, el-elhaló suttogással, de határozottan kiparancsolt mindenkit. Csak édesanyámat nem. Már a szíve felé lopakodott a víz.

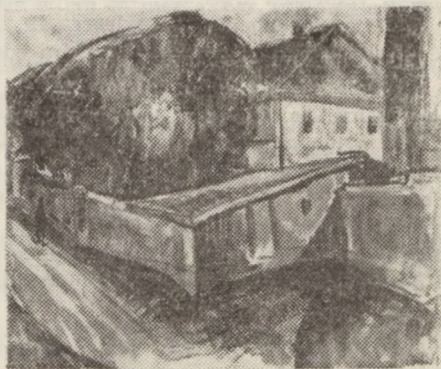
— Figyelj ide most jól, édeslányom! Amit most hallasz, azt ne tudja meg soha senki! Azon a régi-régi lucaestén az én orsóm zörgette meg az ablakot. Én kergettem meg lepedővel az embereket, az én karom volt a kemény pincegádor . . . Másnap egész környék siratta az utolsó boszorkányt.

Én nem tudtam sírni. Minden könnyemet kiegészítette az ijedt fájdalom. Először találkoztam a halállal, és éppen az én mányikámat ragadta el.



Édes nagyanyám! Ügye nem, haragszol, hogy felfedtem titkodat? Én csak azt tettem most, amit te is cselekedtél egész életedben. Egy kicsit segítettem, hogy mielőbb megszülessék az az igaz világ, amelyről annyit meséltél . . . A tudás világa . . . Tudod, a lepedővel most már nem sokat lehetne tenni. Te is megjárnál vele, mert a Szoroskában villany ég. Kevés még, de te tanítottál arra, hogy egyre több lesz a fény.

TÓTH IMRE



IVÁNYI ÖDÖN:

Adalékok az 1929-es salgótarjáni bányászsztrájk történetéből

(MEGEMLEKEZÉS A SZTRÁJK 35. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL)

A világ haladó közvéleménye 1929 nyarán a Kommunista Internacionálé felhívása felé fordult. A nagyjelentőségű dokumentum szerint augusztus 1-ét háborúellenes nappá kell nyilvánítani. A burzsoá kormányok, köztük a magyar hatóságok is felléptek az antimilitarista nappal kapcsolatos készülődések ellen.

A Belügyminiszter 1929. július 10-i körlevelében utasítja a főispánokat és a kerületi főkapitányokat, hogy készüljenek fel a várható augusztus 1-i demonstrációkra. A körlevél felhívja a figyelmet, hogy az előkészületeket kísérje figyelemmel „minden gyanús jelenség”-ről tegyenek jelentést. Figyelmezteti a határmenti közbiztonsági szerveket, hogy a határközi személyforgalmat kísérjék figyelemmel, mert Ausztriából és Csehszlovákiából illegális határatlépések várhatók.

A Salgótarjáni Járási Kapitányság vezetője július 26-i jelentésében már arról tájékoztatja Issekutz Aurél helyettes államtitkárt, hogy a Járás területén Szánas, Sára aknából, valamint Géza tárón az ott dolgozó kommunisták munkája következtében egy órás leállásra készülnek a háború elleni tiltakozásul.¹

A Magyar Királyi budapest I Csendőrkerület parancsnoksága megerősíti a hírt és hozzáteszi, hogy „a mozgalom irányítói és szervezői Hován, Eppich és Pothornik baglyasaljai elbocsátott munkások.”

Hován József, Eppich Albert, Pothornik József és társai tevékenysége nem volt hiábavaló. 1929. augusztus 1-én a kommunisták irányításával gyűlésre került sor Baglyasalján Szénás lejtakna előtt. A reggel munkába érkező bányászok megvárták az éjjeli műszakban dolgozók kiszállását.

Amikor ők is felszínre kerültek Eppich Albert felállt egy felborított csillére és beszédet intézett az elégedetlen bányászokhoz. Beszédében a bányászok nyomorát vázolta, követelte a 8 órás munkaidő bevezetését, a csilletörlések megszüntetését.

A SZTRÁJK OKA

A munkások harcos gyűlése hamarosan a csendőrök fülébe jutott. Néhány perccel később 12 csendőr érkezett a helyszínre, Szatai csendőrőrsparancsnok vezetésével. A gyűlést ugyan sikerült megzavarniok, de a tömeg felszólításuk ellenére sem oszlott szét.

Egységesen megtagadták a bányába való leszállást, csákányt, baltát ragadva elindultak a bányagazgatóság épülete felé. A csendőrség a tömeg elé állt, de végülis hátrálva az igazgatóság épületéhez szorult. Ekkor Szatai őrsparancsnok a felbőszült tömeg láttán lábhoz vezényelte a puskákat és nem lövetett, amire a bányászok behatoltak az igazgatósági épületbe. Az urak akkorra már eltűntek. Hült helyük volt.² Elsner százados 1929 augusztus 11-én 8 óra 40 perckor leadott 167/K. T. 1929. sz. távmondatában arról számol be, hogy a bányamunkásság a baglyasaljai szénkörzet kivételével munkába állt. Baglyason azonban 366 bányász nem állt munkába. A sztrájk okát abban látja, hogy a főok az augusztus 1-i politikai jellegű célkitűzés

a háború elleni fellépés, a többi indok — a csillebírások leszállítása, a két elbocsájtott munkás visszavétele és a betegpénz újbóli felemelése — csak ürügy.³

Másnap a salgótarjáni csendőrszárny-parancsnok jelentésében arról tájékoztatja az államtitkár helyett, hogy Sára, Szánas, Géza bányákban a munkát felvették de „ugyanazon szénkerülethez tartozó Rau-akna 236 bányász ma lépett 6 óraker sztrájkba.” A sztrájk oka: a csillebírásolás magas százaléka, továbbá, hogy az igazgatóság nem engedélyezte az üdülési szabadságot, valamint a Szánas akna légvezetékének kifogásolása, hogy az alkalmatlan a célra.⁴

Néhány nap múlva a csendőrség megpróbálta a bányászok közül kiemelni a hangadókat. Így tartóztatták le Kákukkk József, Furák András, Eppich Ede, Pot-hornik József munkásokat.

Amikor a dolgozók tudomására jutott a vezetők letartóztatása, egységesen a csendőrlaktanya elé vonultak és az Internacionálé eléneklése után követelték a négy bányász szabadon bocsájtását.

A csendőrség először tévőzött, de a dolgozók elszánt fellépésére kénytelenek voltak a négy vezetőt szabadon bocsátani. A Népszava így emlékezik meg az eseményekről:

„A salgótarjáni bányamedencében Baglyasalja bányatelepen 350 munkás lépett sztrájkba, nem bevallottan augusztus 1-i tüntetés célzattal, hanem a sztrájk okául a csillebüntetés- pénzek magasságát és a betegsegély-pénzek alacsony voltát, továbbá két bányamunkás elbocsátását jelölve meg. Valószínű azonban, hogy ez a baglyasaljai sztrájk kommunista eredetű és a felhozott indokok az eredeti cél leplezésére irányultak.”

A munkásosztályt eláruló jobboldali szociáldemokraták nem jó szemmel nézték a kommunisták elretörését a salgótarjáni iparmedencében. A kongresszus előkészítésének időszakában mindent elkövettek, hogy biztosítsák a jobboldali vezetést a szakszervezetekben. Kiadványokat és röplapokat adtak ki, a Népszavában megtevesztő cikkeket közöltek. Peyerék segítségére sietett a bányakapitalizmus is. A salgótarjáni körletben két embert az üzemvezetőség hosszabb időre szabadságot, hogy Peyer érdekében agítaljanak. A salgótarjáni Forgács- telepről Princz Ferenc, a nagybányai üzemtől Orosz Márton kapott szabadságot.

A kommunisták sem ültek tétlenül. Amikor sikerült bejárniuk az ország bányakerületeit, néhány nappal a kongresszus előtt Budapestre utaztak. A helyi szakszervezeti vezetők helyett is nagyrészen illegális kommunisták mentek a fővárosba. A nógrádi szénmedencében is nagy várakozással tekintettek a kongresszus elé.

1929 október 1-én Budapestről Baglyasaljára érkeztek Eppich Albert és Kerdi István, hogy átadják a kongresszussal kapcsolatos helyi utasításokat. Ezek a sztrájk megszervezésének részletkérdéseit tartalmazták. Az itthonmaradt illegális kommunisták és ifjúmunkások az utasításnak megfelelően mindjárt munkához is láttak. A november 1-^é mindenszentek napját leleményesen felhasználva, megszervezték a tüntető jellegű felvonulást.

Elsején a „körmenet” nem a szokásos helyről indult, hanem a baglyasaljai Sára-lejtésakna bejáratától, ahol 1926-ban 7 bányászt ért halálos baleset. Már az indulás előtt nagyszámú tömeg tolongott a bánya bejárata előtt, hogy tanújelét adja munkásszolidaritásának és kifejezésre juttassa a munkásosztály akaratának egységét. Egy bányászasszony, Szabó Ferencné kötényében piros szegfűt vitt a felvonuláson. Ezeket szétosztották egymás között. Amikor a menet elindult a baglyasaljai őrs valamennyi csendőre ott ólálkodott a felvonulók körül.

A csendes tüntetés résztvevői között lévő kommunisták és KIMSZ-isták, baloldaliak és szimpatizánsok menetközben megszervezték a csoportvezetők értesítését. E szerint 2.-án le kell állítani a salgótarjáni szénmedence valamennyi bányáját.

A felvonulók a temetőbe érve piros szalagokkal díszített koszorúkat helyeztek el a 7 bányász sírjára és a sírhantokra piros szegfű százait helyezték el. A csendőrség éjnek idején levágatta a piros szalagokat.

Másnap november 2.-án a kora reggeli órákban először a baglyasaljai bányászok léptek sztrájkba, néhány órán belül az egész nógrádi szénmedencében leállt a munka. 23 bányában hamarosan 5000 ember sztrájkolt.

A feladat sikeres végrehajtása után egy levéllel azonnal Budapestre küldték Petesházi Józsefet. A nógrádi bányászok általános sztrájkáról írtak és követelték annak kiterjesztését az ország valamennyi bányamedencéjére.

A BÁNYÁSZ KONGRESSZUS

A bányász kongresszust 1929 november 1.-én és 2.-án tartották. Az áruoló szociáldemokraták a kongresszuson is folytatták az aknamunkát Peyer kijelentette, hogy „elegünk van a véres szájú kommunistákból, az Eppich és Pothornik féle társaságból”. „Ezeknek nincs itt helyük, ezeket mind Moszkvába kell szállítani.” Peyer kijelentésére a baloldali küldöttek részéről nagy felháborodás támadt. Peyert elmondák mindenféle munkásáruolóknak. A vita olyan heves fordulatot vett, hogy Horváth József salgótarjáni küldött két széket ragadott és ezzel akart nekimenni az áruoló munkásvezérnek.

Erre a rendőrség nyomban eltávolított 13 baloldali küldöttet a kongresszus színhelyéről. A feszültség még csak fokozódott, amikor Salgótarjából távirat érkezett, amelyben közölték, hogy Salgótarján és környéke bányamunkássága sztrájkba lépett, és követelik a küldöttektől az országos bányász-sztrájk kimondását. Ezután a közgyűlés elnöke felolvasta a Petesházi által hozott levelet is. A baloldal követelésére a kongresszus megszavazta az országos bányász-sztrájkot. A jobboldali szociáldemokraták több baloldali küldöttet különböző mesterkedéssel próbáltak eredeti álláspontjától eltéríteni. Peyer Károly pedig rendőrtisztek kíséretében jelent meg és ismét szavaztatott az országos bányászsztrájk ellen. Ez az aknamunka megtörte a baloldali küldöttek egységét, s így az általános bányászsztrájk nem sikerült.⁵ Ha országosan nem is tudták megszervezni a sztrájkot, a salgótarjáni iparmedencében négy hétig tartott. A legélénkebb megmozdulások Baglyasalján, Kazáron Somlyó bányán voltak. A Népszava rendszeresen tudósította olvasóit a sztrájk állásáról.

Néhány kiemelés a lap idevonatkozó cikkei tartalmából:

- November 6: „A salgótarjáni medencében 3000 bányamunkás sztrájkol. A sztrájk oka: nem kaptak választ benyújtott kérelmeikre.”
- November 7: „Változatlanul tovább terjed a sztrájk a salgótarjáni medencében. Az igazgatóság eddig még nem tett kísérletet a tárgyalásra.”
- November 8: „Változás annyiban van, hogy csütörtökön a kisterenyei bányatelep munkásai csatlakoztak a sztrájkhoz.”
- November 12: „A salgótarjáni medencében hétfőn újabb esemény történt. Ismét 6000 munkás csatlakozott a sztrájkhoz. Ezek a Horthy telep és Inászó bányamunkásai. A harc már olyan éles, hogy a baglyasaljai bányászok vezetőit letartóztatta a csendőrség.”
- November 15: „Letartóztatásokkal, kilakoltatásokkal operál a vállalat . . . 30 munkás-család ellen indítottak eddig kilakoltatási eljárást.”

November 17: „Új helyzet előtt a salgótarjáni bányászsztrájk . . . A salgótarjáni igazgatóság ridegen elutasította a munkásokat . . . A csendőrezredek fenyegetése . . .”

November 18: „ . . . A vállalat elküldte a munkásoknak a leszámolást . . .”

November 19: „hétfőn reggel újabb telepek, így a zagyvai telepek is csatlakoztak a sztrájkolókhoz.”

November 21: „A tárgyalások még mindig nem indultak meg, ehelyett az igazgatóság különböző trükkökkel iparkodik megnehezíteni a sztrájkolók helyzetét.”

November 22: „Hat bányász kivételével, mindenkit szabadon bocsátottak. Ezt a hat bányamunkást is éspedig Salamon Imrét, Eppich Edét, Kakukk Ferencet, Sulyok Andrást, Blaskó Lajos és Földi István a vizsgálóbíró ugyancsak szabadon bocsátásra javasolta, de az ügyész fölfolyamodást jelentett be.”

November 23: „Általános bányászgyűlést akarnak tartani a munkások, de eddig nem kaptak rá engedélyt.”

November 24: „A salgótarjáni bányászokat további harcra kényszeríti a vállalat . . . Nem veszik vissza a leszámolt munkásokat . . . Csóka szereplése ellenállásra bátorítja a vállalatot.”

November 26: „A sztrájk amely november 1.-én kezdődött és még mindig tart . . .”

November 27: „Véget ért a salgótarjáni bányamunkások sztrájkja . . .”⁷

És így látta a helyzetet a rendőrség a sztrájk negyedik hetében: „Momentán csak a salgótarjáni medencében áll a sztrájk. A sztrájkot, amint az megállapítható, az aknabizalmiak csinálták, az aknabizalmiak pedig nem szociáldemokraták, hanem kommunisták, vagy olyan szociáldemokrata párti tagok, akik kommunista beállítottságúak. A sztrájkok itt-ott való felbukkanásának és sikerülésének egyik okát abban lehet látni, hogy a Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetségének, tehát a szociáldemokratáknak a vezetősége meglehetősen legyengült, befolyása a munkásságra már nem az ami volt, s annak ellenére, hogy november 2.-án és 3.-án megtartott rendkívüli közgyűlésen megint a szociáldemokraták nyertek, habár igen csekély 4 szavazat többséggel, a helyzet urainak nem mondhatók.

Nem uralja a munkásokat, a Csóka Vendel gazdasági bányamunkás szövetsége sem, mert ezeknek a száma sem ponderáló. A helyzet most az, hogy a tarjáni medencében Lapujtón kb. 450-500, Baglyasalján kb. 1000, Etesen kb. 100-an, Pálfalván mintegy 600-an állnak sztrájkban, s ezek erősen kitartanak követeléseik mellett, amelyeket kérvény alakjában még november előtt, október utolsó napjaiban beadtak a vállalat igazgatóságánál. Bizonyos dolog, hogy vannak panaszai, amelyek némileg megokoltnak látszanak.”⁸

A salgótarjáni kommunisták szerepét és jelentőségét a burzsoá lapok sem becsülték le. A Magyarország 1929. november 6.-i számában a következőket olvashatjuk:

„A magyarországi vidéki kommunista szervezetek közül legfontosabb szerepe a salgótarjáninak van. Ebben a határmenti városban és környékén elég sok bolsevik van. Mint a vasárnapi számunkban jelentettük ezen a környéken most is van sztrájk, ami kommunista izgatásra vezethető vissza. A salgótarjáni kommunisták látják el a futárszolgálatot. Vasárnaponként turista öltözetben lepik el a határmenti hegyeket, átmennek a cseh területre és visszajövet hátizsákjukban csempészik be a kommunista röplapokat és folyóiratokat.”⁹

A sikertelen bányász kongresszus után elfogató parancsot adtak ki azok ellen.

akik megszervezték a salgótarjáni szénmedencében az általános sztrájkot. A sztrájkmozgalom szervezői Budapestről már haza sem térhettek. Bujdosniok kellett, mert kereste őket a rendőrség. Pothornik József fejére 5 ezer pengő vérdíjat tűztek ki. A szervezők családtagjait kilakoltatták. A munkahelyről még azokat is elbocsátották, akik lakást, vagy támogatást mertek adni a sztrájk vezetőinek. A kommunistáknak és baloldali vezetőiknek vissza kellett vonulniuk.¹⁰ De a naponként megjelenő röpcédulák, amelyek nemcsak Csehszlovákiából, hanem Budapestről is jöttek és terjesztésre kerültek igen nagy gondot okoztak a rendőrségnek és csendőrségnek. A hatóságok az illegális sajtótermékek terjesztését saját embereik beépítésével próbálták megállapítani. A beépített emberek baloldaliaknak, kommunistáknak adták ki magukat és igyekeztek a röpiratot terjesztő elvtársak, vagy párttagok bizalmába férkőzni. Ilyen hivatásos spiclik is voltak, akik jutalmukat rendszeresen csekkszámlán kapták meg.

Molnár Pál



Baán János: SÓSHARTYÁNI RÉSZLET

Egy palóc falu az első világháború és az azt követő forradalmak idején

ADATOK KAZÁR TÖRTÉNETÉBŐL

A címben megjelölt korszak vizsgálatához eddig igen kevés írásos forrás birtokába jutottunk. A közigazgatási iratok közül csak a képviselőtestületi jegyzőkönyvek áttanulmányozására volt módunk, mert a Pest és Nógrád megyei Állami Levéltár ezeknek is csak egy kis részét tudta kezünkbe adni. A képviselőtestületi jegyzőkönyvek nagyobb részét a kazári tanácsháza padlásán olyan lomok között találtuk meg, melyekről a helybeliek már nem is gondolták, hogy azok ilyen „értékes kincseket” rejtnek. A tárgyalt időszakra vonatkozó főszolgabírói és alispáni iratok levéltárunk hányódása idején teljesen megsemmisültek, viszont gazdag néprajzi anyaggal szolgált a balassagyarmati Palóc Múzeum Adattára, ahonnan a Windisch Antal és a Kovács palya István által közölt adatokból használtunk fel néhányat. Hegedűs Mária tanítónő, Zsuffa Kálmán nyug. iskolaigazgató, Szabó bera Péter és Sándor György szíves szóbeli közléseikkel bővítették ismereteinket, Nyári Gyula, a jelenlegi iskolaigazgató pedig az Állami Általános Iskola értékes iratainak rendelkezésünkre bocsátásával tett igen jó szolgálatot. A korabeli nógrádi sajtóból csak a Nógrádi Hírlap egyetlen adatát tudtuk szerény munkánkba beépíteni. Forrásaink között szerepel még Dzsida József bányászati szempontból ma is páratlan könyve.

Hogy az olvasónak e tanulmányrészlettel kapcsolatban jogos hiányérzete ne támadhasson, a szerző annak közlésével is tartozik, hogy kutatásainak még a leg-
elején tart, sőt azt sem titkolhatja el, hogy ebben a műfajban ez az első nyilvános-
ságot látó közleménye.



Miután elhangzott Ferenc József híres „Mindent megfontoltam és meggon-
doltam” szavakat tartalmazó, hadba szólító királyi szózata, az anarchikus állapotok
kitörését drákói szigorral tudták csak megelőzni. Akiket Kazárról nem vittek el
katonának, azokat itthon helyezték katonai regula alá. Egy Amerikát járt, szóki-
mondó bányász vitába keveredett a bányai igazgatóval amiatt, hogy a nagy „hegyre”
hárman alig tudták feltolni a csillét. Az igazgató intézkedett: a bátor embert hat
órára gúzsba köttette, majd két hónapra Kassára internáltatta. A büntetést végre-
hajtó főhadnagy ezekkel a szavakkal vette kézbe áldozatát: „Előbb itt szenvedsz
meg, aztán majd a harctéren.”

A háború elején még csak ilyenfajta tiltakozásokról tudunk a kazári bányászok
között. Később ezek száma egyre szaporodott. 1917-től már a szakszervezet kiépülése
is megindult. A sztrájkoló, munkátmegtágadó bányászokat a csendőrség és a katona-
ság fogdosta össze és kísérte a munkahelyre. Ám az erőszak, a puskák és géppuskák
gyilkos csöve nem tudta könnyen munkára kényszeríteni a „földalatti birodalom”,
vagyontalan „urait”, mindig nyújtani kellett nekik valamit.



A háború előtti években a falu lakói nem tudták, de most már világosan lát-

ható, hogy a véres négy évet megelőző időkből miért volt olyan sürgős a kétségtelenül hasznos posta- és távbeszélő hálózat megszervezése. A technika e vívmányainak segítségével sokkal eredményesebben tudták beépíteni a falu népét a recsegő-ropogó osztrák-magyar háborús gépezetbe, amely 1914 július 28.-án kezdte meg végzetes működését.

A háború kitörésének első írásos nyomát az 1914 augusztus 26.-i jegyzőkönyvben találjuk. Megtudjuk belőle, hogy Kómár Jakabné két kisgyermekével támasz nélkül maradván havi 4 korona segélyt kapott, amíg legkisebb gyermeke 6. életévét el nem érte.

Egy október 12.-én kelt képviselőtestületi jegyzőkönyv már azt rögzítette, hogy mindkét férfi tanító bevonult a község fele adózó férfi lakosságával együtt és 110 tanuló maradt nevelő nélkül.

De kántor nélkül maradt a templom is. A falu kedves emberének távozása valóságos lázadást robbantott ki. Az eset a következőképp játszódott le. A csendes mise alatt felállt a nép szószólója, Kis Jancsi Ferenc és ezekkel a szavakkal fordult az egybegyűltekhez és a miséző paphoz: „Mindenki menjen haza! Főúr, maga meg bejöhet, ha a kántort hazahozatta.” Ezzel a mise résztvevőivel együtt sarkon fordult, bezárta a templom főbejárati ajtaját, a kulcsot pedig magához vette. S valóban senki nem ment addig templomba, amíg Hegedűs Béla kántort táviratilag haza nem hívták a frontra induló menetszázadból.

A mozgósítás, a háború megindulása uniformisba húzta az egész országot. Különbőféle hivatalok és bizottságok alakultak, amelyek állandó gyűjtésekkel és akciókkal tartották háborús hangulatban az ország népét. A hadsegélyző hivatal, a Vöröskereszt, a Népjóléti bizottság és más szervezetek egész sora hol a sebesültek, hol a hadiárvák javára végeztek gyűjtéseket. Különbőféle mozgalmak indultak. Ezek mindegyike Kazárra is kiterjedt. A „reze vasért” mozgalom ugyanúgy, min a hadikölcsönt jegyző biztosok a legkisebb helyet sem kerülték el. A kormányparti lap a hadikölcsön jegyzésének eredményeit méltatva közölte, hogy Kazár a legtöbb kölcsönt jegyző községek között szerepel 60.600 koronával. Ez a „jó” eredmény a már akkor meglévő kétlakiságnak és a háború elején mutatkozó hazafias felbuzdulásnak tulajdonítható.

Az emberfeletti erőfeszítéseket tevő nép anyagi erejét azonban drágaság gyengítette, lelki erejét a különböző izgató hírek ásták alá, az emberek testét pedig a betegségek és járványok roncsolták.

1916-tól fokozatosan ritkultak a képviselőtestületi gyűlések. Ebben az évben még két alkalommal jöttek össze a község vezetői, a következőben már csak egyszer. A háború utolsó évéből egyetlen jegyzőkönyv sem maradt fenn. Az utolsó, 1917-es háborús jegyzőkönyv, amelyen sem hitelesítés, sem bírói aláírás nincs, azt adja tudtunkra, hogy a község tulajdonát képező alapokat és készpénz megtakarításokat a Kazár és Vidéke Hitelszövetkezetenél helyezték el a 14 képviselő egyhangú határozata értelmében. Ez az intézkedés a „mentsük, ami menthető” gondolat jegyében fogant.

A kazári községi clemi népiskolai iratokból hármat választunk ki, hogy ismeretetésük révén érzékeltethessük azt a háború okozta anyagi és szellemi nyomort, melybe a kazáriak legnagyobb része került.

1917 január 26.-án Mcjzes Zsigmond tanító kimutatást készített arról a harminc tanulóról, akiknek szülei szegénység címén az 50 filléres beiratási díj elengedését kérték. Az indokok között ilyeneket olvashatunk: „Az atya hadbavonult”, „teljesen vagyontalanok”, „az atya Amerikában van, de pénzt nem küld”, „szegény erdélyi menekült”.

A következő tanév elején gyászünnepélyt tartottak az iskolában, amelyen Simák Ferenc földbirtokos is megjelent, de a szülők közül csak tizenöten vettek részt a tulajdonképpen gyűjtési céllal megrendezett ünnepségen. Kár, hogy a tanfelügyelőnek szánt jelentés-piszkozatból kimaradt a gyűjtés végeredménye. Pedig nyilván nem lehetett nehéz megszámlálni az összegyűlt garasokat.

Megmaradt az iskola irattárában egy másik jelentés-piszkozat is, amely az 1917—18-as tanév munkáját összegezi. Ebben a tanító arról panaszkodik, hogy a tananyagot egyetlen osztályban sem végezték el, s azt is megtudjuk belőle, hogy 1918-ban összesen csak 1 hónapig volt tanítás, mert nem volt szén és a tanítóknak részt kellett venni a rekvirálásokban is.

A háború utolsó esztendejében a népszerűtlen Csekey Sándor jegyző már egy sort sem örökíthetett meg jegyzőkönyvben, mert a korábban bábként rángatott képviselőtestület, ha hívta, ha nem, nem jött össze. A basáskodó hivatalnok talpa alatt meggyulladt a talaj. Az egyik koraőszi napon lövés dördült a községháza környékén. Az ismeretlen tettes azonban elvétette célpontját, a gyűlölt jegyzőt, aki a népharag újabb megnyilvánulását már nem várta meg, hanem családját hátrahagyva Salgótarjánon át Budapestre távozott. Ekkoriban ment el a faluból Simák Ferenc földbirtokos, a Jankovch-birtok bérlője is.

Mindez az 1918-as őszi rózsás forradalom napjaiban történt, amikor egyszer salgótarjáni munkások jelentek meg a faluban és az ő javaslatukra Sándor György, volt irodaszolgát választották meg jegyzőnek. Sándor György saját elbeszélése szerint csak aláírt, az ügyeket az igen népszerű Dianovszky Szaniszló, orosz fogságból hazatért igazgató-tanító intézte. Sándor György jegyzői hivatalát bányai munkájával párhuzamosan látta el, és egyetlen hasznos intézkedésnek ma is azt tartja, hogy nem engedte széthordani a magtárból a gabonát.

Ilyen előzmények után köszöntött be 1919 márciusa. A kazári munkás-paraszti tanács 1919 április 11-én alakult meg. A község első proletár közigazgatási szervezete május 17-ig, az utolsó jegyzőkönyv keltezésének napjáig négy ülést tartott. Ezek napirendjén 29 ügy szerepelt, melyek közül néhányat röviden ismertetünk.

Dr. Spodos Béla, özv. Jankovich Miklósné földbirtokos örököse, élelmiszer támogatóst kért a tanácstól, s az nem zárkózott el az elől, hogy a volt birtokosnak adjon a termésből, amennyiben hivatalosan igazolja, hogy menekült és családjával együtt ellátatlan.

A tanács intézkedéseiben semmi nyoma nem volt a szervezetlenségnek. Az ügyekben hozott döntéseit határozottság jellemezte. A társadalmi tulajdonba vett földekből csak azután juttatott a bányászoknak és csak abban az esetben járult hozzá az uradalom fakészletének kiárusításához, miután azt a salgótarjáni járási gazdasági biztos engedélyezte.

Domonkos János, a tanács elnöke külön gondot fordított arra, hogy Csekey Sándor, volt jegyző holmiját semmi károsodás ne érje, de szigorú felszólítást küldött neki anak elszállítására.

A tanács határozott felhívással fordult a kecskét tartó gazdákhhoz, hogy ne hágnák át az erdei legeltetési tilalmat, mert különben forradalmi bíróság elé állítják őket. A kecskék száma meghaladta a 300-at a faluban. A kecsketartás elterjedése a háborús állapotok és földaprózódás következménye volt.

A négy tanácsköztársasági jegyzőkönyvben az „elvtárs” szó csak egyszer fordult elő, Dianovszky Szaniszló nevével kapcsolatban, aki az iskola céljaira egy csille szemet kapott.

A harmadik és a negyedik ülésen került sor a művelődési, illetve egészségügyi bizottság megválasztására. Az előbbibe Dianovszky Szaniszlót, Hegedűs Bélát és Sztancsik Ferencet, az utóbbiba pedig Dianovszky Szaniszlót, Tózsér István katonát és Szabó bera Pétert választották meg.

Intézkedés történt a papi földek községi tulajdonba vételéről is, olyképpen, hogy azokat 15 korona haszonbér fizetése ellenében a pap további intézkedésig használhatta.

A Tanácsköztársaság bukása után a visszatérő régi rend három embert vett üldözőbe: Domonkos Jánost, Sándor Jánost és Szabó bera Pétert. Mindhármukat szeptember végén fogták el és kétheti kisterenyei csendőrségi őrizet után Hatvanba szállították őket, hogy „leszámoljanak” velük. Életüket azonban a falu jóérezsű embereinek, köztük Kőmáromy Barnabás intézőnek, sikerült megmenteniök.

A bukást követő egy esztendő leginkább az a tény jellemzi, hogy a képviselőtestületi gyűlést csak 1920 július 31-ére tudták összehívni, ahová csak néhányan jöttek el, hogy meghallgassák Bodó János helyettes körjegyző beszédét, amelyben a nép közügyek iránti „résztelenségéről” panaszkodott. Pedig panaszra nem neki, hanem a népnek lett volna oka.

Befejezésül álljon itt az első világháborút követő forradalmi időszakról egy érdekes értékelő összehasonlítás. Dzsida József bányamérnök szakmai szempontból igen jelentős könyvében elég szűkszavúan így ír a forradalomról: „Forradalmi zűrzavarok, utána kommunizmus. A munkások nem dolgoznak. A termelés a mélypontra zuhan.” Egészen mást őrzött meg viszont az egyszerű bányász emlékezete: A Tanácsköztársaság alatt a munkaidőt 8 órára csökkentették, de a bukás után újra 12 órára emelték fel.

Kovács János



A mátraverebélyi középkori templom és helyreállítása

Nógrád megye változatos tájú vidékén minden kor és minden művészeti stílus építő tevékenységének nyoma maradt. A sok történeti jelentőségű és művészeti értékű régi épület között éppúgy megtaláljuk a kastélyokat, templomokat, városi középületeket és várak romjait, mint díszesebb vagy egyszerű lakónházakat. A sok természeti szépséget nyújtó megye idegenforgalmában komoly szerepe lehetne a műemlékeknek is.

Ma Nógrád műemlékei sajnos még eléggé ismeretlenek. Az idegenforgalom közlekedési, szállás- és étkeztetési problémákkal küzd. Kívánatos lenne ezek mielőbbi megoldása és vele párhuzamosan a mainál nagyobb idegenforgalmi propaganda kibontakozása és ezzel párhuzamosan a műemléki, műemlékvédelmi ismeretterjesztő munka kiterjesztése. Előadások, kiadványok, cikkek közlése lenne szükséges, hogy a megye és az ország kirándulni, látványgő turistái minél jobban megismerjék Nógrád megye egyelőre még rejtett értékeit. Országjáró túrák programjába kellene beiktatni a megye műemlékeit, a helyreállított mátraverebélyi templomot is!

Ezt a célt szolgálná ez a kis ismeretelés is, amelynek keretében a mátraverebélyi templom újjászületésének három évig tartó munkáját szeretnénk vázolni. Az országos Műemléki Felügyelőség általában figyelemmel kíséri a megye műemlékeinek sorsát, közvetlen kapcsolatban áll mindazokkal a hivatalos és társadalmi szervekkel, amelyek Nógrád történeti és művészeti értékeit kutatják és őrzik. Közülük el-

sősorban a Hazafias Népfront keretében működő Megyei Műemléki Albizottságot említjük, mint a műemlék ügy pártfogóját. A közös munka eredménye nemcsak Nógrád megye sok műemlékének számbavétele, hanem a fontosabbak, mint például a szécsényi kastély és a nógrádsápi középkori templom helyreállításának megindítása és nem utolsósorban a mátraverebélyi templom már befejeződött helyreállítása.

A nagyméretű, három-hajós, XVIII. századvégi barokk stílusban átépített templom alaprajzában, tömegében, sőt részleteiben is nagy mértékben középkori; a XIV — XV. század fordulójáról származik. A vele foglalkozó művészettörténeti kutatás is ezt állapította meg róla. Az elmúlt években folyó régészeti feltárás és falkutatás azonban nem várt és meglepő eredményeket hozott. Kiderült ugyanis, hogy a mai templom helyén jóval korábban, már a XII. sz.-ban állt templom. Ez jóval kisebb egy-hajós, íves szentélyű, román stílusú épület volt és szépen faragott kőkockákból épült. Belsejében két pilléren karzat nyugodott. A falu nevét először egy 1227-es oklevélben említik. Az első templomot a XIII. század második felében nyugat felől hosszú hajóval toldották meg, a kis román építményből az új templom szentélye lett. Ez a bővítés már gótikus stílusban készült. Később a XIV. sz. folyamán a szentély két oldalára szárnyépületeket emeltek, majd a románkori falakat átörve, három-hajósra alakították át a templom szentélyét. Mindezeket a régészeti feltárás alkalmával a templomban előkerült alapfalak, burkolatdara-

bok, középkori kőfaragványok, cseréptöredékek és több, bolygatott állapotban megtalált sír bizonyítja. A templomot ma is látható, háromhajós formájára 1380 és 1400 között a falu akkori földesura, Verebi Péter erdélyi alvajda építtette. Az okleveles adatok szerint már a XIII. sz. elején búcsújáró hely volt, amelynek Verebi Péter 1400-ban pápai búcsú engedélyt is szerzett.

A templom a faluval együtt a török hódoltság idején indult pusztulásnak. Már a XVII. sz.-ban történt kísérlet helyreállítására, de elpusztult boltozatait csak a XVIII. sz. második felében és a XIX. sz. elején pótolták. A magas, csúcsíves, középkori boltozatok helyére jóval alacsonyabban nyomott, késő-barokk jellegű boltozatok kerültek, amelyek ma sajnálatos módon teljesen megváltoztatják az egykori templom belső térhatását.

Az 1808-ban beboltozott és új tetőszerkezettel ellátott templomot 1913-ban szélvihar rongálta meg. Ezt követte az első restaurálás, amelyet 1914 és 1916 között Lux Kálmán irányításával a Műemlékek Országos Bizottsága végeztetett. 1928-ban leégett a tetőszerkezet. Ekkor következett a második helyreállítás, amelyet ugyancsak a MOB végeztetett Láczy Fritz Oszkár vezetésével, de amely teljesen a Lux által végzett restaurálást követte. Már ekkor hatalmas vonóvasakkal fogták megrepedt falait, sőt a szentély támpilléreit alá is betonozták. Az azóta eltelt harmincöt év alatt azonban tovább romlott ledőléssel fenyegetett az északi falon hatalmas repedések tátongtak, a déli előcsarnok homlokfala lerepedt a templom testéről, sőt a boltozatok is több helyen megrepedtek. Ezeket a sürgős közbelépést kívánó szerkezeti hibákön túlmenően szükséges volt a templom külsejének és belsejének műemléki helyreállítása. Kívül alig volt

rajta vakolat, faragottkő részei omladoztak, ereszcsontrónái számtalan helyen teljesen tönkrementek. Belsejét az épület történeti és művészeti értékéhez méltatlan kifestés csúfította el.

A helyreállítást, mint mindig, Mátra-verebélyen is mindenre kiterjedő helyszíni kutatás előzte meg. Az ásatás építéstörténeti eredményeiről már előbb beszámoltunk. Az okleveles adatokból, a régészeti feltárásból és a vakolat levréssel megkezdett falkutatásból nemcsak a templom építéstörténete tisztázódott hanem fogalmat alkothattunk a jelenleg álló épület egykori, XV. sz. eleji képéről is. Ennek nyomán alakítottuk ki a helyreállítással kapcsolatos elképzeléseinket. A munkát természetesen a veszélyes állapotban lévő részek megtámasztásával kellett kezdenünk. Első lépésként tehát rendezhottuk a templom tetőszerkezetét és cserépfedését. Aláfalaztuk a súlyosan megrepedt északi oldalfalat. A déli előcsarnok kifelé dőlő homlokfalának tehermentesítésére lebontottuk az előcsarnok múlt századi boltozatát, majd a lerepedt falat rejtett vasbetonszerkezettel kötöttük a templom testéhez. A műemléki szempontokból végzett változtatásokra csak az épület műszaki állapotának biztosítása után kerülhetett sor.

A falkutatás és a régészeti feltárás számos olyan eredményt hozott, amelyet a műemlék helyreállításánál figyelembe kellett vennünk. Olyan eredeti középkori kiegészítések kerültek elő, amelyeket feltétlenül be akartunk mutatni.

A burkolat alatt feltárt legkorábbi templom falmaradványai úgy, ahogy megtaláltuk, nem lehetett fenntartani, de visszatemetés után az új padozatban, alaprajzban legalább érzékeltetni akartuk. A XV. sz.-i templom padozatát a helyreállítás előtti szint alatt kb. 25 cm-rei mindenütt megtaláltuk. A

falakon vakolat leverése után jól láthatóvá vált az eredeti középkori meszelés, a serkestyében bekarcolt napóra, felszentelési kereszték a déli előcsarnokban két gótikus fresko. A középkori templom imponáns méretű kőrácson ablakokon át kapott világítást, ezek az ablakok nagyrészt el voltak falazva, mérműveik megrongálódtak, tönkrementek.

A XVIII. — XIX. sz.-i boltozás a belső térhatást hátrányosan megváltoztatta. A kutatás során megtaláltuk a gótikus boltozat indításait a szentélyben a hajókban, a szentély padlásán. Indokolt volt, hogy amennyire lehet visszaállítsuk a középkori állapotot.

Szándékunk az volt, hogy a helyreállítással minél hitelesebb képet nyújtsunk a templom eredeti, középkori állapotáról.

Ezek után készítettük el a templom műemléki helyreállítási terveit. Ennek alapján a külsőt újravakoltuk, kibontottuk és kiegészítettük az elfalazott kőrácson ablakokat. Bent a középkori szintre szüllyesztettük a padló síkját és téglával újra burkoltuk azt. Ebben a téglaburkolatban eltérő rakásmóddal rajzoltuk ki az első, románkori kis templom alaprajzát. A falakról mindenütt levertük a műtszázadi vakolást és a középkori felületeket mutattuk be természetesen a szükséges kiegészítő vakolással ellátva. Lebontottuk a korus zavaró boltozatait, kibontottuk és helyreállítottuk a kórusra felvezető eredeti középkori csigalépcsőt. A szentély feletti boltozatok lebontásával bemutattuk a középkori boltozatok eddig csak a padlástéren látható szépen faragott indításait.

Az így felmagasított szentélyt vasbeton födémmel zártuk le, amelyet alája függesztett, fából készült álmennyezetel takartunk el. A padlószint lessüllyesztése miatt mindenütt új kapuk és

ajtók készültek, a kőrácson ablakok pedig sárga üvegezést kaptak. Végül a templom belsejét fehérre meszeltük hogy abban a középkori, kőből faragott részek maradéktalanul érvényesülhessenek. A jelenlegi sekrestyében, amely a középkorban mellékkápolna volt szintén bemutattuk a nagymértékben megmaradt középkori falépületeket, és a déli belső falra karcolt napórát, felszentelési kereszteteket. Ezeket szintén a barokk vakolat takarta el eddig. A templom új villanyvilágítást is kapott.

Külön meg kell még említenünk a templomot építtető Verebi Péter 1403-ból származó sírkövét, amely a helyreállítás előtt a szöszék oldalába volt befalazva Az ásátás alkalmával feltárt középkori sírok közül az északi mellékhajóban megtalált sírt sikerült azonosítanunk Verebi Péterével és így szinte természetes, hogy a sírkövet eredeti helyére tettük vissza. A templomban végzett kutató munka során sok olyan kőfaragvány került elő, amelynek egy része a mainál korábbi építkezésekhez tartozott, más részüket pedig eredeti helyükre nem lehetett visszatennünk. Ezek számára az északi mellék-hajónak a templom belső teréből amúgy is kieső nyugati végét új vonalú kovácsoltvas ráccsal zártuk el és itt kőtárat alakítottunk ki. A szentély mögötti kis középkori harangtornyot is bemutattuk.

A templom helyreállításával egyidejűleg megkezdjük környezetének rendezését s, a környező terepet a lehetőségekhez képest a középkori szintre süllyesztettük. Főleg a déli oldalon, ahol a kisebbik kapu előtt feltárt három lépcsősor alá süllyesztettük a szintet, így sokat nyert a templom térhatásban, monumentálisabb lett. A helyreállítás azonban ezzel még nem

mondható befejezettnek. Meg kellene oldali a templom környezetének végleges rendezését. Erre az OMF tervet is készített, de anyagi fedezet hiányában megvalósítása elmaradt. A legfontosabb feladat pedig a templom belső felszerelésének felújítása, mert a

ma is használt berendezés elavult, rossz állapotban van és nem méltó egy olyan épülethez, mint a ma már országos jelentőségű mátraverebélyi műemlék-templom.

**Sz. Czeglédy Ilona
Koppány Tibor**



Radics István: BODROGPART

Cigányok

Danyi Béla és tizennégy tagú családjának az esetéből indulok ki. Az idei tél végén riportot írtam róluk a megyei lapban és a riport megjelenése után több járási és községi vezető emberrel szóbeli beszélgetést is folytattam a cigányság általános helyzetéről, a problémákról melyekkel a cigánykérdés vizsgálata során lépten-nyomon találkozni lehet.

Hadd elevenítsem most fel a már egyszer megírt Ujlak-pusztai élményeimet. Danyi Béla január végén, csonthasogató hideg téli napon melegre fűtött szerkesztőségi szobámban keresett fel. Valahol, talán éppen munkahelyén, a tűzhelygyárban hallott rólam, ahol tizenkét évvel ezelőtt jómagam is dolgoztam és nagyon sok személyes jó ismerősem van.

Panasszal jött, azt mondta el, hogy a sok gyerek állandóan beteg, a felesége családirtással fenyegetőzik mielőtt megfagynak valamennyien. Ugyanis a ponyvasátorban, amelyben laknak, állandó éjjel-nappali tüzelés mellett sem képesek fölmelegedni. Engem megdöbentett a szenttelen hangon, bátortanul elmondott közlés és megígértem, hogy meglátogatom őket s aztán, amiben tudok, segítek.

A látvány siralmasabb volt az elbeszélésnél. A sátor is inkább toldozott-foldozott rongyokból állt, rajta több, tenyérynyi, kikopott és kiégett lyuk s a csúcsnál mintegy méter átmérőjű nyílás volt a belsőtér közepén senyvedő tűzrakás füstjeinek szabad

eltávozására. A sáforon belül lémákról, melyekkel a cigánykérdésről a sok hiányos öltözetű purdó és a hetvenöt éves nagyanyó furcsán nyöszörgő síró-panaszló kórusa fogadott.

Danyi Béla ekkor a tűzhelygyárban, felesége a városi köztisztasági üzem zagyvapálfalvi részlegénél dolgozott. A munkaadók szerint mindketten szorgalmasan, hiányzás, lógás nélkül végezték munkájukat.

A pusztán egy ócska cselédház két különálló szoba-konyhas lakásában még két cigánycsalád lakott szintén megszámlálhatatlan sok gyerekkel. A családfők ugyancsak rendes kereső foglalkozású emberek. Sőt az egyik család nagyfiú férfitagja budapesti építkezésen dolgozott, onnan járt haza kéthetenként s azzal „lázította” Danyiékát, hogy a fővárosban kétszoba összkomfortos új lakásokat építenek a dolgozó cigányoknak.

Mert Danyiék embertelenül lehetetlen helyzete is valami hasonló megoldást követelt volna. A nemzetközi műút építése előtt még a régi út mellett putriban laktak, azt le kellett akkor bontani. A községi tanács a belső réten jelölt ki helyet az újabb építkezésre. Több cigánycsalád emelt ott kőből házat saját erejéből. S alighogy beköltöztek, jött az újabb ukáz: a rétet magasfeszültségű áramvezeték szeli át, annak közelében nem állhat épület. Lebontották félig-meddig erőszakos módon a meglévő házakat, az építkezési anyagokat elkótyavetyéltették velük,

mert ugyanakor, sem újépítésre alkalmas terepet, sem az építkezéshez szükséges anyagi támogatást nem biztosítottak a hajléktalanoknak. Igéret ugyan hangzott, el a tanács részéről, de az csak olyan szenteltvíz maradt — mindmáig.

Nos, így kerültek védenceim a sátorba, ami a nyári, őszi hónapokban még elviselhető volt s gondolatuk szerint annál súlyosabb érv, hogy téltre biztos fedél alá juttatja őket a hatóság. A hatóság viszont ezt az ügyet századrangúnak ítélte, mert amikor én márciusban reklamáltam, még akkor is azzal fizetett ki, hogy a cigányokat nem kell fléteni, azok azelőtt is sátorban laktak, nem is szívesen mennek a házba, még ha lenne is. Mondta a hatóság azt is, hogy a majorban lenne szabad lakás, ahová el tudták volna helyezni a hónapok óta didergő truppot, de hát ott téves tagok laknak, azokat nem lehet megsérteni a cigányok betelepítésével. Végül megoldásként abban egyeztünk meg, hogy ha a járási tanács kiutal ötezer forintot, abból lakhatóvá tesznek Danyiék részére egy disznóolat a pusztán. A járási tanács azonnal intézkedést ígért s én megnyugodtam.

Hat hét múlva zimankós télben arra jártam s mindent úgy találtam, mint legutóbb. Akkor már a járási tanácson is azt a felvilágosítást adták, valahol elakadt az ügy, de megint megígérték, hogy előveszik. Persze, ebből sem lett semmi.

Riportomat ezekkel a sorokkal fejeztem be: „Most, hogy a napokban éles északi szelek sodortak hóport az arcomba, arra jártam. A műúton láttam a sátort, felette a füstcsikot. Képzeli-dni kezdtem... lassan kitavasodik, s a Danyiék ügye még mindig valahol az íróasztalokon kóvályog... A gyárból kimarad egy munkás, az utcán gazdátlanlanná válik egy seprő. A kép így egyre sötétebb. A dűlőúton látom a porbavesző cigánycsaládot, amelynek nyomát

csak hamu, füst s a kertek aljáról elorzott tyúkrok véres, kitépett tolla jelzi majd.”

... Ma keserű iróniával elmondhatom, milyen precíz próféta voltam. Mint ahogy nemrégiben a tarjáni utcán megszólított az egyik odaválási községi vezető: „Lásd, kár lett volna pénzt áldozni rájuk, ahogy megjött a jó idő, elszeleltek. Tudtam előre, hiszen így szokták ezek” Vagyis már Ujlak-pusztán nincs rájuk gond, törődjenek majd ott a csavargó népséggel, ahol éppen utoléri őket az újabb fagyos tél. Illetve, ha ott is előítéletekből indul ki a hatóság, ki tudja meddig tart a szenvedés, a vadságba kényserítő közöny miatt.

Salgótarjánban míg állt a volt katolikus legényegylet, két vagy három éve, pontosan nem emlékszem már, a megyei könyvtár s a városi tanács létrehozta a cigányklubot az épületben. A városnak ezen a részén él a legtöbb cigány. Ezren is talán. Legtöbbjük sárból vert, kéménytelen viskóban lakik. akad ugyan a periferián rendes. „magyar típusú” ház is, de sem e néhány, sem más alkalmas hely nem volt. ahol különösen az iskolából kimaradt s még állás nélküli 14-18 évesek és az egészen idősek, szabadidejükben pedig a dolgozó középkorúak is összejöttek volna, szórakozhattak, művelődhettek volna. Istenáldásként fogadták hát a cigány klubot a Pécskő-utcaiak. Területi KISZ-szervezet alakult. a klub gazdái ők lettek. munkaterv szerint változatos, gazdag élet indult a kezük nyomán.

Akkor a megyei lap is többször írt erről a „vívmányról”, egvből sláger lett a cigányklub könyvtárával, televíziójával, ismeretterjesztő előadásaiival, kultúráltnak mondható táncestjeivel,

népi együttesével. Itt volt a KISZ tagokból álló ifjúgárda és az önkéntes rendőrség cigány tagjainak székhelye, vöröskeresztes, népfront és tanácstagi beszámoló gyűléshelye, a délutáni pénznélküli kártyajátékok, sakk-mérkőzések közkedvelt tanyája.

Volt is hurrázás a klub körül. A tanács, a különböző szervezetek versengve vindikálták maguknak a jogot, hogy ime micsoda nagyszerűt alkottak, milyen áldozatos munkát fejtenek ki az elmaradott rétegek felkarolásában. Ha más megyéből vagy Budapestről hivatalos emberek jártak Salgótarjánban, ezeknek eldicsekedtek a cigányklubbal, elvitték oda az idegeneket, hogy saját szemükkel lássák, mi már itt tartunk.

Aztán megkezdődött a Pécskő utcai építkezés. Sok épületet, a cigányklub helyiségét is le kellett bontani, ami természetes s így vették tudomásul a környék lakói, a klub gazdái is. Hiszen azt a biztatást kapták, hogy az egész csak átmeneti dolog, pár héten belül új helyet kap a klub s a tanácson meg is jelöltek néhány erre alkalmas épületet. A pár hétből hónapok, a hónapokból több mint egy esztendő lett. A fiatalok több küldöttsége, a kerületi tanácstag, jó magam is eredménytelenül jártunk fűhöz, fához: amint e jelentéktelen és meggyőződésem szerint megoldható első akadémia első nehézség közbejött, egyszerre elhallgattak, fontosabb ügyekre hivatkozással lekoptak az addig a klubról dicsekvő, egymással vetélkedő különböző szervezetek és szervek. „Miért kell úgy felfújni a dolgot, azelőtt sem volt cigányklub. Azért még nem dől meg a rendszer, ha a cigányok nem néznek televíziót.” Volt néhány ilyen cinikus megjegyzés is. Egyedül a legérdekeltebbek, a cigányfiatalok és a városi rendőrség nem nyugodott bele a helyzetbe. A rendőrség azért, mert

nála a bűnesetek elharapózásában, a tiltott szerencsejátékok és a titkos kéjelgés gyors újraburjánzásában számokkal kimutathatóan jelentkezett a klub hiánya. De sok egyéb más vonatkozásban bizonyítódott, hogy mindez nem olyan jelentéktelen dolog. Csak azok tartották annak, akik fennállása idején sem a lényegét, a klubban folyó élet tartalmi jelentőségét nézték, hanem kirakatnak, ürügynek tekintették érdemtelen babérok megszerzéséhez.

Mint ahogy most megint ilyesmi zajlik. A klub végre újra él, működik. Jól működik, hasznos szolgálatot tesz az általános társadalom-fejlesztési tervekben, megint máris kézzel fogható eredményei vannak az ott folyó ismeretterjesztő, művelődéspolitikai munkának. S ime, feléledtek a bajos időkben hallgatók, most megint folyik a versengés, melyik szervé a dicsőség az eredményekért.

*

Nos még egy példa. Sok bányai, gyári cigánymunkás költözött az elmúlt 10-15 év alatt OTP kölcsönrel épített saját, vagy üzem által kiutalt állami tulajdonú lakásba. A megyében talán Nagybatony bányaváros új bérutaziba jutott a legtöbb cigány család lakáshoz. Modern, nagyjából két szoba összkomfortos lakásokba költöztek a volt putrilakók, bizony sokan közülük silány, szegényes bútorokkal, rendet, tisztaságot, másokkal együttélést, nem ismerően. Az alkalmazkodásra hajlamosabb többség — hiszen főleg jó keresetű bányászokról van szó — hamarosan beilleszkedett, berendezte a lakását s a többi munkás családdal hasonló életmódot folytat. Egyesek azonban máig sem tudták levetkőzni primitív szokásaikat, durvaságaikat és viselkedésükkel megbotránkoztatják a rendes embereket. Szemét-

tel szórják tele a lépcsőházakat, tűzifát hasítanak a parkettás szobábon, berúgva duhajkodnak és összetörik az ablaküvegeket, nem tisztálkodnak rendszeresen, gyermekeik eltetvesednek. A verekedésekben, lopásokban gyakran ők, a műveletlen cigányok a bűnösök.

Mondom, s hivatalosan is megállapították, a cigányok létszámának töredéke csupán az a réteg, amelyik sorozatosan összeütközésbe kerül a társadalmi együttélés szabályaival. Az ilyeneket a normális életet folytató többi cigány is szégyelli, elítéli s nem azonosítja magát velük. Helyesnek tartották azt is, hogy több figyelmeztetés után egy-két cigánycsaládot eltávolítsanak a modern bérházakból s egyelőre olyant biztosítottak a számukra, amelyben nem zavarhatnak másokat.

Azt azonban az ilyen esetek láttán sem lehet elfogadni, hogy a cigányokról olyan általánosítások kapjanak lábra, hogy képtelenek megváltozni, nem tudják levetni a putri-szemléletet, soha nem lesz belőlük rendes, sőt soha nem lesz belőlük tisztességes ember. Hivatalos személyek is hajlamosak olyan elhamarkodott következtetésre, hogy — mint évszázadokon át — ma is elhatárolt lakótelepeket alakítsunk ki a cigányoknak, szigeteljük el őket a nem cigányoktól. A nagybátányi tapasztalatok alapján ilyen előítéletekből fakadó törekvésekkel találkozunk Salgótarján építésének tervezése során is.

Az elmondottak szélsőséges példák. Sajnos, a megye elég népes cigány lakosságának életéből még sok hasonlót lehetne megemlíteni. Üzemeket, amelyekben némely vezető hallani sem akar cigányok munkába állításáról, mert velük sok a baj. Más üzemekről, ahol az elkülönítésnek olyan eseteivel

találkozhatunk, hogy cigánybrigádokat alakítanak s aztán csodálkoznak, vagy érvelnek, hogy ime a cigány nem tud asszimilálódni. Termelőszövetkezetekről, amelyek munkáshiánnyal bajlódnak, de azért a jelentkező cigányokkal ennek ellenére sem állnak szóba, mondván: „A cigány nem szeret dolgozni s kilopja még a szemünket is” Hivatalokról hallani, amelyekben a cigányok hátrányára megkülönböztetett módon intézik a panaszokat, közügyeket. Egyes helyeket a szociális, egészségügyi ellátás alacsonyabb színvonalú a cigányok részére, mint a lakosság részére általában. S nagyon sokszor megbotránkozik a jóérzésű ember azokon a felelőtlen és ostoba gúnyolódásokon, élcelődésken, amelyek a cigányok önértetét támadják méltatlannul, csupán cigány mivoltuk miatt.

Szerencsére azonban az előítéletekből fakadó szemlélet sem általános. Sőt nyugodtan elmondható, hogy a társadalom nagyobb részét kitevő, józanul gondolkodó s egész átalakulásunkat fejlődésében értékelő emberek, szervezetek, szervek nagyon sokat tettek és jelenleg is komolyan tesznek a szakadékok megszüntetéséért. A fasizmus még kiirtásra szánta a cigányságot, tagadta létjogosultságukat, életre valóságukat, az állaténál is alacsonyabb sorsra kárhoztatta az amúgyis sokat szenvedett, legműveletlenebb népréteget. Hazánkban és a többi szocialista országokban is az új társadalmi rend tette egyenrangúvá a cigányokat, a népi demokrácia nyújtott lehetőséget számukra a munkához és a normális emberi élethez. Az alkotmányban meghatározott jogok érvényre juttatásáért nemcsak a múltból megmaradt káros nézetekkel, hanem sok esetben magával a tartózkodó, bizalmatlankodó cigánysággal is szívós, törekvő harcot kellett folytatni és ennek a harcnak még ma sincs vége.

Eredményei azonban rendkívül komolyak.

Ha azt vesszük, hogy még 15-20 esztendővel ezelőtt alig akadt cigány, aki hónapokig s különösen évekig dolgozott egy-egy munkahelyen; ha azt vesszük, hogy falvaink, városaink, telepitak kéregető tolvajkodó felnőtt cigányokkal, s a cigányok állandó vándorlásaink miatt szinte lehetetlen volt törvényes keretek közé szorítani; ha azt vesszük, hogy még alapfokú iskoláinkban is elvétve lehetett cigány gyermeket találni; ha azt vesszük, hogy a szigorúan gettóba kényszerült cigányság a járványos betegségek és a legközönségesebb bűncselekményeknek szinte tenyésztelepe volt; ha azt vesszük, hogy cigánynak politikai, közszereplési joga jóformán egyáltalán nem volt — hatalmas az a fejlődés, amit mostanáig is megtettek.

A salgótarjáni cigányok a nógrádmegyeri, a mátraverebélyi, a kállói, a bányavidéki, s a megyében másutt lakó cigányok nagy többsége ma már állandó munkahelyen dolgozik, rendszeres keresetből él, normális emberi környezetbe igyekszik, házat épít, rendszeresen öltözködik, igényei a többi emberhez hasonlóan megnöttek. A tűzhelygyárban, az üvegyárban, az acélárugyárban, a bányüzemekben, az építőipari vállalatoknál, a KTSZ-ekben nagyon sok a cigányszármazású, megbecsült munkás, szocialista brigádtag és újító szakmunkás. Pedagógusok, mérnökök, hivatali dolgozók, párt- és állami funkcionáriusok, tömegszervezeti aktivisták kerülnek ki soraikból, akik a legodaadóbbak az előítéletek és az elítélendő jelenségek megszüntetéséért folytatott küzdelemben.

Mégis van cigánykérdés. Van a köz-

vélemény egy részében magát csökkönyösen tartó helytelen nézetek, másrészt a cigányok között e nézetekre látszólag okot adó egyes szabados, anarchikus jelenségek miatt. Mégsem szabad azonban ezeket a dolgokat kézlegyintéssel, nemtörődomséggel elintézeni, mégsem szabad a cigánykérdést agyon misztifikálnunk.

Mert mi még most is erre vagyunk leginkább hajlamosak. Mint ahogy magát a Keletről ideszakadt, eredetileg sok szertelen jellemvonással terhelt cigányságot álbölcs és problémától szabadulni igyekvő álláspont miatt oly sokáig és még gyakran sokan ma is misztikusnak, ezotikusnak tartják, e vélemény bátyái mögött a társadalmi feladatokat is nem ritkán misztikus ködbe vonják. Azt mondják, a cigánykérdés bonyolultabb más társadalmi problémáinknál; azt mondják, annak értéséhez és a beleavatkozáshoz csak tudományos felkészüléssel, arra való hivatottsággal lehet hozzájárulni; azt mondják, hiába való minden igyekezet, a cigányokat nem lehet megnevelni, nem tudnak és nem is akarnak megszabadulni rossz tulajdonságaiktól, vérükben van a törvényenkívüliség, és a minden rosszra való hajlamosság; azt mondják, nem is baj, sőt talán még érdekesség is, hogy élnek közöttünk — de csak éljenek tőlünk függetlenül — ilyen furcsa, még kuriózumként is mutogatható emberek; azt mondják, nem éri meg.

Nem igaz, hanem hamis az ilyen és ehhez hasonló vélekedés. A cigányok nem csodabogarak, nem reménytelen kísérletezés alanyai, nem rajtunk, a társadalmunkon kívüli, hozzáánk nem tartozó népréteg, hanem ezernyi példa bizonyítéka alapján fejlődőképes, jobb és kultúraltabb életre áhító, igyek-

vő, a haladó emberi társadalmat velünk együtt építő és abban helyet kérő, velünk egyenértékű és egyenlő rangú társaink. S mikor a népi nemzeti egység kibontakozásáról, erőre kapásáról beszélünk, mikor a népi nemzeti egység már tökéletesebb formái és tartal-

mi megvalósítását tűzzük ki célul, róluk sem feledkezhetünk meg, az elhátározást csak a cigányokkal együtt érlelhetjük valósággá s az eredményekben velük is osztoznunk kell.

... Hogy ne lehessen többé Danyi Béla-féle ügyekről vitázni.

Kondorosi János

Bojtor Károly kiállításán

A művész pályafutásának mindig döntő, nagy eseménye a kiállítás. Bár az alkotás kezdete, s a mű befejezése is, a kiállítótermen kívül történik, a művész valójában mégis csak a nagyközönség „okos gyülekezetében”, tud számol vetni önmagával. A látogatók és a szakmabeliek véleménye, kritikája — de sokszor még a kevésbé szerencsés megjegyzések is — hasznára válhatnak, és az elismerés későbbi munkájának serkentője lehet.

A tárlat előkészületének izgalmai, a kiállítás légköre, a siker mind olyan vektor, amely erőt és önbizalmat ad a további alkotás bonyolult folyamatához.

Bojtor (Sztrapecz) Károly a főiskola elvégzése óta mindössze második éve dolgozó művész — távolról sem végeredménnyel, egy festői szakasz lezáró summázásával, de nem is fiatal kezdő, hanem egy minden vonatkozásában konzekvens festő rangján szemlélve a világot — mutatkozik be itt, Salgótarjánban. Olyan állapottal szembesíti tárlatlátogató közönségét, mely megindítóan gazdag élményvilágról tanúskodik.

Művészete oly fiatal, mint újjászülető városunk, melynek iskolapadjaiból indult el, hogy tarisznyáját kincsekkel megrakva, Mesebeli Jánusként visszatérjen. Visszajött, s most az ifjú művésznemzedék egyik igen tehetséges képviselőjét üdvözölhetjük.

Első alkalma, hogy eredményeiről műveinek egy nagyobb gyűjteményével számoljon be a nyilvánosság előtt, s mondja el: törekvéseinek útján hová jutott; mit tudot hozzátenni a magáéból a tanultakhoz; hogyan igazodik el a jelenben; miben látja képességeinek sajátosságait, s a hivatásával járó tennivalókat.

Induló állomásának színes akkordjai azt mutatják, nem tartozik azon fiatal művészek közé, akik a közösség dolgaiban elszánt szentimentalizmusnak tanúsítanak. A humanista szolidaritást nem tekinti illetlen szentimentalizmusnak. Magáénak vallja a nép boldogságáért folyó erőfeszítéseket, közös harcot vállal a küzdelemben. Ambíciója nem a formai trükkök és moderneskedő izlés-szaltók világa. Alkotásai híven tükrözik stiláris ötletgazdagságát, amely magasrendű emberi mondanivalóval telítődik.

Anyaga közérdekű. Hiteles képet nyújt napjainkról, életünkről, környezetünkről anélkül, hogy bizonyos mesélő kedv, vagy természetmásolás érvényesülne képein. Artisztikus ábrái is érthetőek, bonyodalom mentesek. Úgy igényesek, hogy közben egyszerűek maradnak. Mindig kapcsolatot találnak a nézővel, s mesterségbeli erede-

tiségük ellenére sem válnak misztikus jelekké a laikus közönség szemében. Íme, bizonyosság az igazság mellett: a művész gondolkodásának demokratizmusa a legválasztékosabb formákat is közkinccsé teheti.

A kiállított műalkotások méret-léptékeit figyelve az is kitűnik, hogy az intim témák és formák mellett hangsúlyt kap a monumentalitásra való törekvés, a közösségi, társadalmi feladatokat tükröző műfaj iránti érdeklődés és rátermettség. Különösen a gobelinben és freskóban mutat szerencsés törekvést, melyből kicsillan a műfaji hovatartozandóság. S itt érthetjük meg, hogy a murális művészet nála nemcsak program, hanem belső szükséglet. Vágyait akaratlanul árulja el a táblakép-szerű festményeivel is, hiszen mind rokonai a nagyméretű murális előtanulmányként indult és kész, komoly alkotásként született nagy gobelinterveknek. Hiszem, hogy ez a numentális kifejezéshez született nyelv nagy meglepetésekkel szolgál majd a városunkban eredetiben is kivitelezett alkotásokban.

Bojtor kevés beszédű művész, töprengve keresi igazságát. Művészete a rendet szolgálja. Egy ecsetvonása sincs, mely sóváran elkalandozna szigorúan szabott útról. A forma éppúgy építkezik, mint a vele egyenrangú szín. Nem éljük az aforizmák idejét, s most sincs felélesztésükről szó, mikor arra gondolok, hogy ez a művészet azért olyan rokonszenves és nagyigényű, mert úgy hallatszik messzire, hogy cseppet sem hangoskodik.

Szerencsés ötvözete a Domanovszky Endrétől, hazánk nagynevű mesterétől tanultakat, az önmagában kristályosított tehetséggel, emberséggel. Hisszük, hogy az önmagával szemben szigorú igénye, tiszteletteljes és szerény művészi hozzáállása meghozza a további eredményt, elismerést.

Czinke Ferenc

IV. Kitekintés

Kilátó

21 mai szovjet novella

(Magvető Kiadó 1964.)

Kevés olyan külföldi irodalom van, melyről az olvasó olyan jól lenne tájékoztatva, mint a szovjet irodalom. Évről-évre figyelemmel kísérhettük fejlődését a folyóiratokban megjelenő gazdag fordításanyagon keresztül és nem utolsó sorban a gyakorta megjelenő antológiáknak köszönhető, hogy bizonyos fokú globális képünk is volt a fejlődés egyes szakaszairól.

Az idei könyvhéten megjelent novella-gyűjtemény azonban megkülönböztető jelentőséggel bír az eddigiekkel szemben. Nemcsak azért mert tartalmában a leggazdagabb, hanem azért, mert a XX. kongresszus után megjelent novellákból köt csokrot több oldalról bemutatva a szovjet irodalom nézőpontjában végbemenő változást. A hat száz oldalnyi terjedelmű kötet szerkesztői Lénárt Éva és Elbert János úgy válogattak, hogy az olvasó egyszerre ismerkedik meg az „új hullám” művészi és mondandóbeli sajátosságaiival. Megfrissülés jellemzi napjaink szovjet irodalmát és ez az egyes ember, a szocialista egyéniség problémáinak újszerű ábrázolásában jut kifejezésre. Napjaink szovjet elbeszélőirodalmá szocialista-humanista emberszemléletre épül.

Központi kérdésként szerepel az etika és a morál problematikája a kommunizmust építő társadalom bonyo-

lult összefüggéseinek tükrében. Ez figyelhető meg Emmanuel Kazakevics, Gleb Gorisin, Vlagyimir Makszimov és Jurij Kazakov e kötetben közzétett írásaiban. Különösen kiélezett konfliktusnak lehetünk tanúi Kazakevics Vendégségben című novellájában, ahol különböző erkölcsi nézetek csapnak össze. Az önrdek, a birtoklási ösztön kerül szembe a társadalommal.

Az elbeszélések nem kis százaléka a gyermekvilágból veszi témáját. Ezzel kapcsolatban felmerülhet egy kérdés: vajon a gyermektéma nem jelent e minden esetben a társadalom közügyeitől való visszahúzódást? Határozottan nem a felelet, hiszen éppen Jurij Nagibin Ünnepe előtt című novellája példázza, hogy nem jelent elfordulást a társadalomtól a gyermek lelkivilágának mélyebb elemzése, hiszen mint ahogyan a novella egyik hőse Oreszt Petrovics mérnök mondja: „A gyermekekben alighanem a legérezhetőbb a korlázás fejlődése”. Vaszilij Akszjonov Apu, olvasd össze című írása más szempontból is jelentős, mert ebben a novellában kitapintható egy új ábrázolási sajátosság is: figyelem a hétköznapi élet tárgyi eleme irányában.

Még mindig jelen van a háborús tematika és a kötet egyik legszebb novellája éppen e tárgykörből meríti témáját. Vlagyimir Bogomolov Első sze-

relem című írása a front szörnyűségei közepette kibontakozó szerelem lírai rajzát nyújtotta. Bogomolov neve különösen jó csengésű az olvasó számára, hiszen Iván című kisregényéből készült az Iván gyermekora című film, amely nálunk is nagy sikert aratott.

Az irodalom nem lenne a valóság hű visszatükrözésének eszköze, ha nem kapna helyet az elbeszélésekben az úrkutatás, amely jellemző napjainkra és különösen jelentős a Szovjetunióban. Ezek közül I. Grekova A belépő-irodán túl című novellája a legérdekesebb, amely az űrhajózást előkészítő laboratóriumok munkáját eleveníti meg nagy részletességgel. Az ilyen tárgyú novellákban a szovjet prózairodalom egyik általános jelensége is megfigyelhető, hogy tudniillik gyakran játszódik a cselekmény un. bezárt helyeken, a repülőgép vezetőfülkéjében, sofőrabinban. Ennek szemléletes példája volt Antonov Űresjárat című novellája, melyből azonos címmel filmet csináltak és a közelmúltban láthattuk. Az ilyesfajta ábrázolás a minden oldalú elemzésre helyezi a legfőbb súlyt.

Külön kell szólnunk Vlagyimir Dugyincev és Igor Ejnisz írásáról. Az előbbi Ujévi mese című műve kísérletnek tekinthető, hiszen nála — mint

Elbert János találóan megjegyzi — a megszokott fabulának-filozófiai általánosságú parabolával való helyettesítést látjuk, mint ahogy a mai nyugati — s a szocialista irodalmak közül a mai lengyel — prózában igen gyakran megtalálható. A Dugyincev-novella egyébként érdekes példája annak, hogyan állíthat az író irreális eszközöket egy valóságos, reális társadalmi probléma ábrázolásának szolgálatába.

Igor Ejnisz elbeszélésének érdekessége abban van, hogy jóval a szerző halála után jelent meg, mint egyetlen alkotása. Hogy mégis helyet kapott a kötetben, az azzal magyarázható, hogy művészi formában személyes élmények alapján írja meg a berepülő pilóták életének lélektani elemzését.

Amint a felsorolt nevekből is kiténik ismert és számunkra új szerzők egymás mellett szerepelnek a szép kivitelű, izléléses kiállítású kötetben A Magvető Kiadót dicséri, hogy felismerve az antológia jelentőségét, ilyen szép kiadásal tette emlékezetessé sokak számára a könyv idejének ünnepét. Rangos fordítók tolmácsolták a műveket és hogy semmi hiányérzetük ne legyen a kötetet jegyzet egészíti ki, amely a legfontosabb adatokat közli a szerzőkről.

Cs. Géczy Mária

Fiatal romániai magyar írók a forrás sorozatban

Kék mezőben modern vonalú rajz, alatta egy szó: FORRÁS. Ez az embléma díszíti a romániai fiatal írók megjelenő könyveinek címlapját. Önkéntelenül is felmerül a kérdés, ha kezünkbe vesszük a tetszetős kiállítású köteteket: vajon miért éppen a forrás szót választották a szerzők, amikor nevet adtak a sorozatnak?

Kántor Lajos fiatal kritikus tollából kapunk választ a kérdésre, aki induláskor írta le a következő sorokat: „A szocialista eszmeiségben nevelkedett fiatal íróktól — akiknek első kötetei ebben a sorozatban fognak megjelenni — joggal elvárják, hogy műveik tiszta vizű forrást jelentsenek, amely valóban oltsa is a szomjat.”

Íme az indoklás, amelyből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az elnevezésben igényesség nyilvánul meg a fiatal írók részéről saját műveikkel szemben. De egyben mérce is a FORRÁS és rang annak, aki kivívta helyét, hogy ezen a fórumon szólhasson az irodalmat kedvelők széles táborához.

Az Irodalmi Könyvkiadó által 1961 decemberében megindított sorozat nemes szándékú kezdeményezés. A különböző folyóiratok, napi- és hetilapok hasábjain már debütált írók és költők műveit gyűjti egy csokorba, azzal a céllal, hogy írásművészetük valamennyi jellemző vonását megismerje az olvasó. A Kiadó négy éves távlati tervet tűzött maga elé és ezideig mintegy tíz kötet látott napvilágot.

Az első Veress Zoltán novelláskötete volt: a „Menetirány”. Ezt hat lírikus, Csávossy György, Hervay Gizella, Jancsik Pál, Lászlóffy Aladár, Lászlóffy Csaba és Szilágyi Domonkos valamint két prózaíró Bálint Tibor és Szíves Sándor könyve követte. A műbírálatot Kántor Lajos képviseli.

Ezútal mindhárom kategóriából — líra, próza, kritika — egy-egy reprezentánst ismertetünk meg a magyarországi olvasóval: A választás nem érdem, írói rang, hanem személyes ismeretség alapján történt. A szerzőktől kapott kötetek híven vallanak alkotójukról.

„Szomjas tenger” a címe Jancsik Pál könyvének. Címadó verse egyike legjobb írásainak. Képzletét a Fekete-tenger ragadta meg mert mint írja:

„lelkünk a tengerrel is rokon,
támadunk mindig gáton, partokon.
A megoldott titok sosem elég,
vágunk a csillagfényes ég.”

Költői hitvallás ez a néhány sor a volt brassói gimnazista tollából, aki jelenleg Kolozsvárt az Ifjúsági Kiadó szerkesztőségében dolgozik. Első művei az Utunk és az Igaz Szó hasábjain jelentek meg kolozsvári egyetemista éveitől. Lírája halk, de nem erőtlenségre jellemző rá a szigorú formafegyelem és az igényesség. A jelzett kötet négy ciklust tartalmaz. Az „Agitáció” — címszó alatt összegyűjtött költemények a költő kommunista meggyőződéséről vallanak. A régi és az új világ közti kontrasztot versek témája. A „Kétféle történelem” című verse a legfrappánsabb példája ennek. A „tűzben született hazában” bármerre is járjon mindenütt épül valami új, mindenfelé szépül az ország. Az alkotó munka szépsége, öröme gyakran köti le érdeklődését:

„emeljünk erős, magas falat,
amelynek védelme alatt
megszületik,
mint meleg szobában a csecsemő,
mit szül a munka s amit nemz a hit —
a kommunista emberi jövő.

hirdeti „Mint a kőművesek” című költeményében.

Az „Évszakok” ciklus lágy, finom hangú költőt mutat, míg szerelmi lírájáról a „Tavaszi kert álma” tanúskodik. Utolsó verse a „Szomjas tenger” című ciklusban a „Meditáció”. Ebben indokolja meg költészetének lényegét:

„Kitervelt jövőnk műhelyébe
inaskodni, íme, beállok,
mert tette lelkésítenek
e kor alkotta ideálok.”

Sokat ígérő pálya áll Jancsik Pál előtt és eddigi műveinek alapján méltán kapott helyet a FORRÁS költői között. Ez volt az első nagy állomás költészetében a kezdeti szárnypróbálgatások után, és a közönség aki megkedvelte a halk hangú lírikust, érthető érdeklődéssel várja az elkövetkező kiforrott költői évek termését.

Bálint Tibor könyve az eddigi legsikerültebb, legérettebb novellák és karcolatok gyűjteménye. Írójuk 1932-ben született Kolozsvár egyik külvárosában. A külvárosi évek mély nyomot hagytak benne, olyannyira, hogy az ott töltött éveknek az élménye adja az egyik alkotó elemét novelláinak, melyek a FORRÁS-ban „Csendes utca” címmel jelentek meg. Írásai rendkívül tömörek és mindig egy-egy látszólag jelentéktelen, de lényeges momentumot emelnek ki a kisemberek mindennapi életéből. Hősei között megtaláljuk a vasmunkást, a kisiparost, a „kisenmizett” volt gyárost, akiről villanásszerű képekben művészi erővel bíró portrékat fest. A régi külváros megváltozott. Új házak, új emberek és velük együtt új erkölcs költözött a régi városrész helyébe. A problémák újak tehát, melyek jelentkeznek a mai fiatal tollforgató műhelyében. Ezért ír Bálint Tibor is szívesen és meggyőző erővel a vidékről egyetemre került fiatal lány életcéljáról, morális problémáiról, vagy az érettségizett, de mégis fizikai munkásként dolgozó Szabó Péter életének alakulásáról. Őszinte, közvetlen hangnem, egyszerű nyelvezet, a kifejezés eszközeinek igénytelen-sége jellemző Bálint Tibor írásaira. De nem igénytelen az ábrázolás terén. „Esküszik a tömörségre, amelyről azt vallja, hogy nem terjedelem, hanem látásmód dolga.” Mint könyvének fülszövege megjegyzi „Írásművészete már most a kialakulás fázisában tudatos, gondos alkotót dicsér.”

Általános jelenség, hogy a kritika, a műbírálát, az esszéírás a fiatalok által eléggő mostohán kezelt területe az irodalomnak. Ezért örvendetes, hogy a FORRÁS sorozatban egy tehetséges kritikus is hallatja szavát. Mindössze huszonhét éves Mántor Lajos, de cikkei és tanulmányai már évekkel ezelőtt ismertté tették nevét. Hozzáértését bizonyítja, hogy öt év óta a Korunk irodalmi szerkesztője és írásai nem kis mértékben járulnak hozzá a folyóirat színvonalának emeléséhez.

CSONGRÁDI BÉLA

OTOKAR BREZINA:

Nyári napforduló

Ó messzeségek illata! Ezernyi szárny surranó zenéjén
virágkarneválra gyűjtja csillaglámpáját az éjféli.

Csodáld a rózsát, hogy örök tavasz derűje játsszék ajkadon
Mely szemednek fénykörétől úzve száll hozzád pille-szárnyakon.

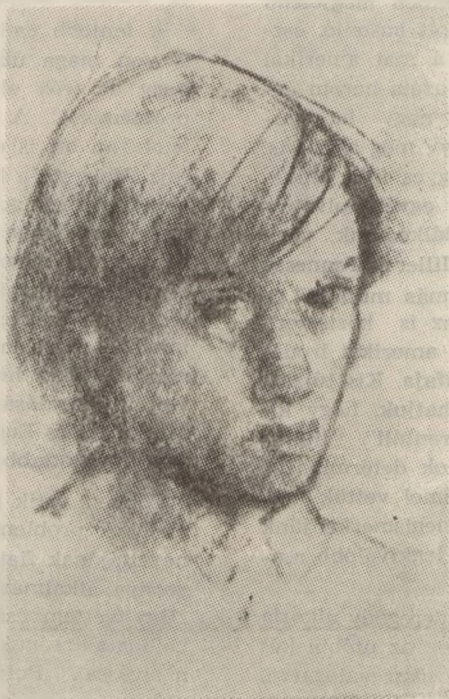
Ó messzeségek illata! Ezernyi szárny surranó zenéjén
virágkarneválra gyűjtja csillaglámpáját az éjféli.

Lehullt kezek újult erővel rázzák meg börtönük vasát,
remények fuvalma ébredsz, bontja a szellem és a föld nyarát.

Csodáld a rózsát, hogy örök tavasz derűje játsszék ajkadon
Mely szemednek fénykörétől úzve száll hozzád pille-szárnyakon.

Rejtett útján a sárguló vetésnek, amíg a tájék titkosan remeg
Kaszás jár láttatlanul, s a kalászkok acéljától fénylenek.

(Tóth Sándor fordítása)



Réti Zoltán: TANULMÁNY FEJ

Mai amerikai elbeszélők

Vannak könyvek, melyek jellegüknél fogva, — függetlenül a bennük kifejezésre jutó irodalmi, vagy egyéb más természetű értékektől — már eleve népszerűsége tarthatnak számot

Ebbe a kategóriába sorolhatjuk az Európa Kiadó Dekameron sorozatának legutóbbi kötetét, amely a mai amerikai irodalom novellaterméséből ad átfogó keresztmetszetet. Vajon miért érdemli meg az említett előlegezett bizalmat az Ottlik Géza által válogatott szép kiállítású gyűjtemény? Nem nehéz a válasz, ha tekintetbe vesszük azt a tényt, hogy Magyarországon utoljára talán a harmincas években megjelenő Nyugat dekameronja volt hasonló, összefoglaló jellegű mű a mai amerikai irodalomról. Minthogy azóta három évtized telt el, érthetően nagy hiányszágokat pótol ez a könyv még akkor is, ha a benne szereplő egyes írók műveivel a Nagyvilág, vagy egyéb folyóiratok hasábjain már találkoztunk, vagy esetleg, mint Arthur Miller és Tennessee Villiams esetében már más műfajból ismerjük őket. Viszont az is közismert, hogy a novella ma, az amerikai irodalom egyik élenjáró műfaja. Kis túlzással talán azt is mondhatjuk, hogy kicsiben az egész „tengerentúli” literatúra tükrözője. E két ok determinálja, hogy nem titkolt örömmel vettük kézbe a kötetet, hogy megismerkedjünk az amerikai elbeszélés legkiválóbb reprezentánsaival.

31 elbeszélés illetve kisregény alkotja a könyv tartalmát, főleg az utóbbi két évtized terméséből összeválogatva. Mind az idősebb, mind a fiatalabb írónemzedék képviselve van, mivel írá-

saik megszületésének időpontja is igen változó, azt mondhatjuk hogy itt közölt novellákon keresztül egy egész korszak tárul fel előttünk. Egy olyan korszak, amelyet a mai amerikai irodalomban joggal emlegetnek „kiegyezés kora” címszó alatt.” Számos író, — amint azt Ungvári Tamás a könyv utószavában megjegyzi. különbékét kötött a világ adott állapotával” E megbékülés az okozója, hogy az irodalmi hős nem lázadó, sorsával szembeszegülő, hanem igen gyakran a célját veszített, hányódó ember. Ilyen hősökkel találkozunk Irwin Shaw és Wallace Stegner novelláiban.

A fentebb említett „kiegyezés” mást is von maga után. Nevezetesen azt, hogy az írók elfordulnak a közélet problémáitól. A novellákban ritka és ahol van ott is elmosott a társadalomrajz. Helyette a lélektani elemzés kerül előtérbe, mely az író önmagába fordulását vonja maga után. Megjelennek a szerelem, a magánélet problémái. De nem az egymásratalálás boldog pillanatait festik ezek az írások, hanem sokkal inkább szerelemmel kacérkodó, avagy már csalódott hősök lelkiállapotát. Ennek illusztrálására leginkább Carson McCullers és Eudora Welty elbeszélései a leghivatottabbak.

Többen vetik fel a fiatalok céltalan életének problematikáját. John Updike novellájának fiatal hőse az éjszakai tívornya alkalmával így vall barátairól; „Úgy vettem észre, hogy a jelenlévők boldogtalanságuktól akarnak szabadulni ivással.” Boldogtalanság a jellemző az összegyűlt társaságra és ezt az érzést nem oldhatja fel az egyéni si-

ker olykor esetleg édes szájíze sem.

Gyakorta bukkannak fel a novellák között olyanok, melyeknek fő tematikája a kisgyermek, a serdülő, bonyolult pszichológiai alkata összetevőinek vizsgálatából ered. A gyermekvilág problémáinak a feltárásával próbálják megközelíteni az egyes írók a lényeges mondanivalót. E témakörből a legsikerültebb írások William Faulkner „Két katona” és „Arthur Miller” Nem kellesz már nekem” című novellái. Különösen az utóbbi gyakorol erős hatást az olvasóra.

A kötet írói között helyet kapott Truman Capote és J. D. Salinger is, akik az újfajta életérzés képviselői. Az itt közölt kisregényeik azt bizonyítják, hogy méltán emlegetik őket a legtehetségesebbek között. Salinger kisregénye a jelentősebb, amely azt bizonygatja, hogy az emberi kapcsolatoknak óriási segítő erejük van. Ebben a műben ismét felbukkan a háború, amely más szerzőknél is meghatározó motívum. Hemingway novellájának az alapötletét is ez adja. Ismeretes, hogy Hemingway elbeszéléseinek az elmúlt években több gyűjteménye is napvilágot látott hazánkban, így az ő írásművészetét nem akarjuk ennek az egy novellának az alapján jellemezni, hiszen a magyar közönség már megfelelő képet rajzolhatott magának a kiváló amerikai íróról.

Az elmondottakból úgy véljük kiérződik, hogy nagyon nehéz, sőt mondhatni lehetetlen az írók, valamint a művek egységes szempontok szerinti csoportosítása. Az írások megannyi írói egyéniség művészetét tükrözik. Nincs nekik tisztán kitapintható irodalmi áramlatok, viszont nem egy írónál a dekadencia jegyei figyelhetők meg. Gyakran uralkodó tényező az elvagyodás, a nosztalgia. Mindezek alól kivételnek tűnik Albert Maltz „Boldogság”

és Albert Halper „A sztrájktrőr” című elbeszélése. Maltzról közismert, hogy kommunista álasfoglalású és egyike a leghaladóbb amerikai íróknak. Ez megnyilvánul témaválasztásában is. Gyakoriak a korrupcióról, a háborúellenességéről, különböző sztrájkokról szóló munkái. Ezuttal a munkanélküliek égető problémája foglalkoztatja. A novella főhőse. többgyermekes családapa, aki azzal, hogy végre munkát talált, a világ legboldogabb emberének érzi magát. De mily nagy ára van ennek a „boldogságnak”! Állása állandó életveszélyt jelent, hiszen robbanó anyagot kell fuvaroznia. Ő azonban vállalja ha legalább három hónapig megússza ép bőrrel, akkor már felöltöztetheti a családot. Ez a művészeti igényességgel megírt elbeszélés az egész kötet legsikerültebb írásainak egyike. Hasonló eszmei tartalommal bír Halper említett novellája, aki a sztrájktrőr lelkiismeretfurdalását elemzi. Hosszú tépelődés után rájön arra, hogy helye a többiek oldalán van, hiszen azoknak legalább oly mértékben szükségük van a pénzre, mint neki. E felismerés elvezeti odáig, hogy határozottan visszautasítja a sztrájktrőrés vádját: — „Valami önbecsülésre minden embernek szüksége van, nem igaz? Minek nézel engem? Sztrájktrőrnek? — mondja a novella végén feleségének.

Maltz és Halper novellái jelentik a csúcsot az összegyűjtött novellák között. Ez a megállapítás persze nem jelenti a többi művészi színvonalának lebecsülését, hiszen ha esetleg tartalmilag nem a mi érzésvilágunk kifejeződést látjuk is bennük, formaművészetük megérdemli, hogy helyet kapjanak a kötetbe. Azt persze, — Ottlik Géza dícsérendő válogatása ellenére — sem mondhatjuk, hogy teljes képet kaptunk volna a mai amerikai elbeszélésről, hiszen különösen az amerikai

irodalom vonatkozásában, az említett tényezők miatt ez szinte lehetetlen. Ízelítőnek viszont a javából való e gyűjtemény, amely minden vonatkozásban meg szolgálta azt a bizalmat,

amellyel a kíváncsi olvasó a kezébe vette. Az olvasás élményéhez nagy mértékben hozzájárult, hogy a művek szakavatott fordítók tolmácsolásában kaptak helyet a kötetben.

Csongrády Béla



Mustó János: ÉPITKEZÉS

T a r t a l o m:

I. EMLÉKEZÉS MADÁCH IMRÉRE

	Oldal
Szász Károly: MADÁCH IMRÉHEZ	3
Juhász Gyula: MADÁCH	4
Csukly László: MADÁCH IMRE ÉLETE	5
Kuczka Péter: MADÁCH	13
Jobbágy Károly: MADÁCH	15

II. SZÉPIRODALOM

Jobbágy Károly: EGY NYÁRI UTAZÁS EMLÉKEIBŐL	17
Avar Pál: PIROS SZALAG	21
Vihar Béla: VERSEK	27
Tóth Sándor: AZ ELSÜLLYEDT KATEDRÁLIS	30
Lakos György: A TÁRGYALÁST MÉGIS ELNAPOLJÁK	31
Paróczai Gergely: VERSEK	63
András Endre: VÖRÖS LEGYEZŐ	67
Tóth Elemér: VERSEK	77
Vincze György: ÚJRA BESZÉLNI	92
Tamás István: VERSEK	89
Medgyesi János: HAZATÉRÉS	92
Kemény Erzsébet: VERSEK	89
Gara János: ASZTAL TETEJÉN	102
Kunszabó Ferenc: SZEPTEMBER, 1944.	107

III. HAGYOMÁNYAINK

Tóth Imre: AZ UTOLSÓ BOSZORKÁNY	111
Molnár Pál: ADALÉKOK AZ 1929-ES Bányászsztrájkhoz	117
Kovács János: KAZÁR TÖRTÉNETE	122
Sz. Czeglédy Ilona: A MÁTRAVEREBÉLYI TEMPLOM helyreállítása	126
Koppány Tibor:	

IV. GONDJAINK — ÖRÖMEINK

Kondorosi János: CIGÁNYOK	130
Czinke Ferenc: BOJTOR KÁROLY KIALLITÁSÁRÓL	135

V. KÍTEKINTÉS

Cs. Géczy Mária: KILÁTÓ	138
Csongrády Béla: FIATAL ROMÁNIAI MAGYAR IRÓK	140
Tóth Sándor: OTOKÁR BREZINA VERSE	143
Csongrády Béla: MAI AMERIKAI ELBESZÉLŐK	144

REPRODUKCIÓKKAL SZEREPELNEK:

Baán János, Bojtor Károly, Czinke Ferenc, Farkas András.

Iványi Ödön, M. Kolocsányi Anna, Mustó János, Pataki

József, Radics István és Réti Zoltán.

A fotókat: Kinka László készítette.